

ВІСНИК

Вищої
кваліфікаційної
комісії суддів України

1

2012

Ігор Самсін – юрист року

1 березня 2012 року головний редактор газети «Закон і бізнес» Роман Бобов вручив відзнаку «Юрист року» Голові Комісії Ігорю Самсіну.

За результатами проведеного серед журналістів та експертів у галузі права опитування часописом було визначено десять найкращих юристів 2011 року, які зробили вагомий внесок у реалізацію судової ре-

форми та розбудову правової держави. Серед них – Голова Вищої кваліфікаційної комісії суддів України Ігор Самсін. Він отримав почесну відзнаку за успішно проведений вперше в історії незалежної України добір кандидатів на посаду судді за новими загальноприйнятими у світі правилами: на основі анонімного тестування та кваліфікаційного іспиту.

Засідання Комісії 23 січня 2012 року

Засідання Вищої кваліфікаційної комісії суддів України 23 січня 2012 року розпочалося із заслуховування звіту про роботу у 2011 році Національної школи суддів України. Надаючи слово ректору Школи Василю Маляренку, Голова Комісії Ігор Самсін наголосив на тому, що Школа, яка входить в систему судоустрою України, повинна стати ключовим науковим центром у цій сфері, оскільки в проекті нового Кримінально-процесуального кодексу України навчання суддів і прокурорів покладається виключно на Національну школу суддів України. Сьогодні, зазначив Ігор Самсін, вже створено фундамент для підготовки суддівських кадрів, підвищення їх кваліфікації, опрацьовано методику кваліфікаційних іспитів, тому наступні дії мають бути спрямовані на те, щоб Школа як навчальна інституція отримала визнання і авторитет.

Умови організаційного становлення Школи, її матеріального і кадрового забезпечення, засади наукової роботи охарактеризував у своєму виступі Василь Маляренко. Зокрема, ректор зазначив, що відсутність належних умов праці, брак коштів на ведення науко-

вої роботи та залучення до викладацької діяльності фахівців не завадили протягом року організувати навчання 7700 осіб, з них 398 – судді, обрані вперше, забезпечити стабільне функціонування 7 регіональних відділень. За участі міжнародних проектів Школою систематично проводилися семінари, слухачі яких отримали відповідні сертифікати. Стосовно науково-методичного напрямку діяльності було розроблено проект Концепції науково-дослідної роботи Національної школи суддів України на 2011-2015 роки, навчальні плани, створено науково-методичну раду, взято участь у підготовці тестових завдань для кваліфікаційних іспитів кандидатів на посаду судді вперше, видано 4 наукових посібники для суддів, підготовлено 400 роз'яснень щодо застосування норм законодавства та пропозиції щодо внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Після обговорення звітної доповіді ректора і виступів керівників регіональних відділень Школи Комісією було прийнято рішення визнати роботу Національної школи суддів України задовільною. Членами Комісії було висловлено низку зауважень і пропозицій. Йшлося про системний моніторинг потреби судової системи в кадрах, вироблення певного алгоритму фахової підготовки суддів, що має полягати у централізації навчального процесу. Акцентовано на тому, що Школа повинна взяти під контроль усі наукові і навчальні заходи, які організуються для суддів.

Також на засіданні Комісії були обговорені причини скасування Вищою радою юстиції та Вищим адміністративним судом України рішень Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, що стало підставою для внесення відповідних змін до Регламенту Комісії.

ВІХРОВ Володимир Васильович

набув повноважень члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України згідно з рішенням Комісії від 31.10.2011 № 3448/ЗП-11 у зв'язку зі складенням повноважень члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України Маслія В. І., якого призначено Головою Київського апеляційного адміністративного суду.

10 жовтня 2011 року за рішенням Комісії від 10.10.2011 № 3144/ЗП-11 Пінчука М. Г. обрано заступником Голови Комісії, Марцинкевича А. М. – секретарем Комісії.

Коментар до законів України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (щодо удосконалення положень про статус членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України)» та «Про внесення зміни до ст. 98 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (щодо забезпечення діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України)»

Зазначені закони регламентували ряд позитивних для діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України змін та новел.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів», прийнятий Верховною Радою України 7 липня 2010 року, передбачив створення нового постійно діючого органу в системі судоустрою – Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Норми Закону чітко врегулювали питання формування складу Комісії, тобто порядок призначення на посади її членів. Але законодавець, надавши шести суддям та особам, які призначаються з'їздом суддів України, з'їздом представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ, Міністром юстиції України, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, Головою Державної судової адміністрації України, право виконувати повноваження члена Комісії, не передбачив порядку припинення таких повноважень. Проте, це є одним із визначальних чинників, що впливають на принцип безперервності роботи Комісії як колегіального органу.

Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (щодо удосконалення положень про статус членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України)» усунув цю правову прогалину шляхом визначення підстав припинення повноважень членів Комісії та надання права Комісії приймати відповідне рішення.

Позитивним кроком у напрямі ефективного функціонування Комісії стало законодавче закріплення

шестирічного строку повноважень члена Комісії.

Повноваження Комісії, визначені в статті 91 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», зокрема щодо внесення рекомендації про призначення кандидата на посаду судді, розгляду заяв та повідомлень про дисциплінарну відповідальність суддів місцевих та апеляційних судів, здійснення дисциплінарного провадження та прийняття за його результатами відповідного рішення, якщо проводити аналогію, є подібними за своєю суттю до повноважень Вищої ради юстиції. При цьому строк перебування на посаді членів Комісії становив три роки, а членів Вищої ради юстиції, крім тих, хто входить до її складу за посадою – шість років.

Отже, прийняття Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (щодо удосконалення положень про статус членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України)» забезпечить стабільність у роботі Комісії, вироблення певних норм і методик, дотримання єдиного підходу в практиці її діяльності.

Також закони України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (щодо удосконалення положень про статус членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України)» та «Про внесення зміни до статті 98 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (щодо забезпечення діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України)» створили належні правові умови для оплати праці членів Комісії.

Анна Ганник

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів»
щодо удосконалення положень про статус членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України

Верховна Рада України постановляє:

1. Внести до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (2453-17) (Відомості Верховної Ради України, 2010 р., NN 41-45, ст. 529; 2011 р., N 18, ст. 124, N 23, ст. 160, N 29, ст. 272, N 33, ст. 333; із змінами, внесеними законами України від 8 липня 2011 року N 3668-VI (3668-17) та від 20 жовтня 2011 року N 3932-VI) (3932-17) такі зміни:

1) у частині другій статті 92:

слова «три роки з дня призначення» замінити словами «шість років з дня набуття повноважень»;
друге речення виключити;

2) доповнити статтею 93-1 такого змісту:

«**Стаття 93-1.** Припинення повноважень члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України

1. Повноваження члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України припиняються у разі:

- 1) закінчення строку, на який його призначено;
- 2) подання ним заяви про припинення повноважень за власним бажанням;
- 3) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я;
- 4) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього;
- 5) припинення його громадянства;
- 6) визнання його безвісно відсутнім або оголошення померлим;
- 7) його смерті.

2. Рішення про припинення повноважень члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України приймає Вища кваліфікаційна комісія суддів України;

3) друге речення частини п'ятої статті 98 доповнити словами «а у разі припинення повноважень на цій посаді – виходячи з окладу за посадою, з якої вони були відряджені».

3. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

Президент України

В. ЯНУКОВИЧ

м. Київ, 9 грудня 2011 року
N 4094-VI

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про внесення зміни до статті 98 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»
щодо забезпечення діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України

Верховна Рада України постановляє:

1. Третє речення частини п'ятої статті 98 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (2453-17) (Відомості Верховної Ради України, 2010 р., NN 41-45, ст. 529) після слів «Членам Комісії» доповнити словами «які не мають основного місця роботи та членам Комісії».

2. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

Президент України

В. ЯНУКОВИЧ

м. Київ, 9 грудня 2011 року
N 4168-VI

ОФІЦІЙНО

Коментар до законів України 1

СУДОВА РЕФОРМА

Сергій Ківалов: «Справедливе правосуддя має бути гарантовано кожному громадянину». Лариса Ткач 4

З ПРАКТИКИ РОБОТИ

Організація проведення спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді. Нані Отрода, Роман Савчук 7

У КОМІСІЇ

Освіта суддів: зарубіжний досвід та вітчизняні реалії. Ігор Самсін 10

Про вдосконалення процедур притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності. Микола Мельник 16

Інститут дисциплінарної відповідальності суддів: загальні положення та нормативно-правова регламентація. Віктор Мікулін, Михайло Костін 20

ДИСЦИПЛІНАРНА ПРАКТИКА

Окремі аспекти дисциплінарної відповідальності судді. Микола Суховій 28

НАЦІОНАЛЬНА ШКОЛА СУДДІВ УКРАЇНИ

Запровадження інновацій у систему підготовки висококваліфікованих кадрів для судової системи. Наталія Шукліна 32

ПОГЛЯД НАУКОВЦЯ

Деякі методологічні аспекти застосування міжнародно-правових стандартів судочинства в діяльності суддів. Євген Кубко 36

Потрібна методика оцінки особистих і моральних якостей кандидатів на посади суддів. Лідія Москвич 39

МІЖНАРОДНИЙ ВЕКТОР

Становлення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України: погляд через призму стандартів Ради Європи. Ірина Зарецька 43

Міжнародна діяльність Комісії набирає обертів. Поліна Казакевич 47

ОФІЦІЙНО

Члени Комісії задекларували свої доходи 49

ОБМІН ДОСВІДОМ

Україні потрібні нові судді з іншим менталітетом 52

**Науково-практичний,
юридичний журнал**
Видається із вересня 2011 року

**Засновник
Вища кваліфікаційна комісія суддів
України**

Свідоцтво про державну реєстрацію
серія KB №17953–6803P

Голова Редакційної ради
І. Л. Самсін

Редакційна рада:
В. І. Маслій, Л. П. Горбачева,
Г. А. Колеснік, А. М. Марцинкевич,
к.ю.н. М. Г. Мельник,
к.ю.н. М. Г. Пінчук, Д. М. Сокурченко,
В. І. Шаргало, Н. М. Фадєєва,
д.ю.н. В. П. Мікулін,
д.ю.н. В. Т. Малярченко,
к.ю.н. Н. Г. Шукліна,
к.ю.н. О. П. Кучинська,
д.ю.н. О. Л. Копиленко,
Р. І. Кирилюк,
д.ю.н. А. В. Портнов,
д.ю.н. Д. М. Притика,
д.ю.н. І. Є. Марочкін,
д.ю.н. Є. Б. Кубко,
Б. М. Оленчин, Н. С. Отрода,
В. Г. Данчук, В. Й. Косенко,
Р. М. Палій, Л. М. Какауліна,
Д. С. Віннік, к.ю.н. М. І. Костін,
к.ю.н. В. В. Гевко, О. В. Цимбалюк

Редакційна колегія:
Б. М. Оленчин (голова редакційної
колегії)
О. В. Дронговська
(головний редактор)
к.ю.н. М. Г. Мельник,
д.ю.н. В. П. Мікулін,
Н. С. Отрода, В. Г. Данчук,
В. Й. Косенко, Р. М. Палій,
Л. О. Майстренко,
П. В. Казакевич, Р. М. Савчук,
В. І. Боровко, Л. М. Какауліна,
Р. А. Кидисюк, М. Ю. Чернишова,

Відповідальність за достовірність фактів,
цитат, власних назв та інших відомостей
несуть автори публікацій.

Оригінал-макет затверджено Вищою
кваліфікаційною комісією суддів України

Видавець ТОВ «Піраміда»

© Текст — Вища кваліфікаційна комісія
суддів України

Адреса редакції:
м. Київ, вул. Каменєва, 8
тел. 288-88-59
www.vkksu.gov.ua

Сергій Ківалов,
доктор юридичних наук, професор,
член Академії педагогічних наук України,
член Академії правових наук України

СЕРГІЙ КІВАЛОВ: «Справедливе правосуддя має бути гарантовано кожному громадянину»

В Україні триває судова реформа. Її основна мета – зробити вітчизняну систему судочинства дійсно доступною для кожного громадянина, щоб вона стала ефективною і справедливою, звільнившись від корупції.

Про здобутки та прорахунки на шляху реформування судової системи на запитання кореспондента відповідає Сергій Ківалов, Голова Комітету з питань правосуддя Верховної Ради України, член Вищої ради юстиції, президент Національного університету «Одеська юридична академія».

Сергію Васильовичу, як Ви оцінюєте попередні результати судово-правової реформи в Україні?

Менш ніж два роки, як в Україні діє закон «Про судоустрій і статус суддів». Його схвалила Верховна Рада України 7 липня 2010 року. Це один із основоположних законодавчих актів у галузі вітчизняного судочинства. До цього часу суспільство жило за старим, ще радянським законодавством. А воно, звісно, вже давно морально застаріло і не відповідало вимогам часу. Новий закон – сучасний і прогресивний. До нього свої зауваження та рекомендації кілька разів надавала така авторитетна міжнародна структура, як Європейська комісія «За демократію через право» (Венеціанська комісія). Я, представляючи Україну у Венеціанській комісії, докладно інфор-

мував її членів про роботу над законопроектом. До речі, народні депутати України подали саме до цього законопроекту ледве не рекордну кількість своїх поправок. Врешті, коли ми врахували практично всі рекомендації Венеціанської комісії, а також слушні зауваження колег-депутатів, документ отримав схвальну оцінку експертів та був прийнятий Верховною Радою.

Ставши членом Ради Європи у 1995 році, наша держава зобов'язалася реформувати судову систему, органи прокуратури та міліції. На початку третього тисячоліття було проведено так звану малу судову реформу. Як ми тоді говорили, виконали програму-мінімум. Зрозуміло, що цього було недостатньо. Та й пішло все не так добре, як сподівалися. Реформа йшла відверто мляво. А, як бачимо, отримати ключовий закон, що регулює діяльність судової системи, вдалося лише у 2010 році. Взагалі, реформи в країні стали заручниками політи-

ки. І це біда не лише України. Через це проходять практично всі країни. У нас так: якщо в правлячій еліті немає політичної волі – жоден закон прийнятим не буде. Добре це чи зле – то інша тема. Ми ж можемо констатувати, що лише проявивши політичну волю, нам вдалося ухвалити закон. Не хочу, щоб це прозвучало пафосно, але тут пряма заслуга Президента України Віктора Януковича, який вніс законопроект «Про судоустрій і статус суддів» до Верховної Ради і наполіг на його невідкладному прийнятті.

Зрозуміло, що одним лише законом «Про судоустрій і статус суддів» ми судову реформу не проведемо. Однак, його ухвалення стало точкою відліку формування принципово нової судової системи в нашій країні. Гадаю, немає потреби зараз вкотре перераховувати всі зміни. Втім, можна сказати, що мети, заради якої судова реформа і проводиться, ми досягаємо. Про остаточну перемогу над старою системою говорити поки що зарано, однак результати, котрі є на сьогодні, переконують у тому, що ми на правильному шляху.

Як можна сформулювати мету реформи і яких результатів вже досягнуто?

Перше і головне – правосуддя має бути гарантовано кожному нашому громадянину, як це задекларовано в Конституції України. Правосуддя – це основа функціонування держави. Про це написано чимало трактатів – і історичних, і сучасних. І це те, що я давно вивів для себе як формулу самодостатньої держави – право вибору і справедливий суд, що діє виключно на підставі закону. Сьогодні, вочевидь, вітчизняні суди стають менш корумпованими. Значною мірою це пов'язано з посиленням реальної відповідальності за завідомо неправосудне рішення судді чи порушення ним присяги. Не декларативна відповідальність, а, я підкреслюю, – реальна.

Але ж зміни торкнулися не лише відповідальності судді. Ми прагнемо підняти і авторитет судді, і його статус, в тому числі – соціальний. Так, зокрема, набрало чинності положення про нову систему суддівської винагороди, підвищено заробітну плату, котру убезпечили від інфляційних ризиків.

Суттєво поліпшив клімат у судовій системі і вмотивований перерозподіл функцій. Приміром, спосіб формування Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, у складі якої більшість – це судді, та посилення цього органу повноваженнями, по-

зитивно вплинуло на консолідацію судової влади, на її незалежність та відповідальність.

Стосовно Вищої ради юстиції, відповідальної за формування суддівського корпусу, то цей конституційний орган вже сьогодні, без змін до Основного закону, нараховує у своєму складі майже половину суддів. Нагадаю, експерти Венеціанської комісії рекомендували нам такий склад ВРЮ: більше половини членів повинні бути суддями. Ми погоджуємося, адже абсолютно логічним є те, що кандидатури на посаду голів судів, запропоновані самими суддями, які працюють у тих судах, затверджує колегіальний орган, до якого входять представники вищої юридичної освіти та науки, адвокатури, прокуратури... Це має забезпечити безпристрасність думки ВРЮ.

Крім того, у системі судової влади функціонує Національна школа суддів, якій передано всі повноваження щодо організації спеціальної підготовки суддів, та Державна судова адміністрація, котру вивели із системи виконавчої влади.

Як законодавці, ми дбаємо про те, щоб убезпечити судоустрій від імовірного впливу політиків. Для цього ми вивели профільний парламентський Комітет із процедури призначення суддів. Тут наші думки збіглися з позицією ПАРЕ. Думаю, показовим є те, що і Президент України, і Верховна Рада свідомо відмовилися від частини своїх повноважень щодо призначення та звільнення суддів. Це було зроблено в інтересах громадян та для уникнення політичного впливу.

Отже, маємо певні позитивні зрушення: правосуддя стає доступнішим, а система чіткою і зрозумілою, незалежною та відповідальною. Це і є мета судової реформи, яку ми прагнемо реалізувати.

Ви зауважили, що одного лише закону «Про судоустрій і статус суддів» замало, аби врегулювати комплекс питань судово-правової реформи в країні.

Якими будуть наступні кроки національного парламенту на шляху поглиблення судової реформи?

Думаю, найближчим часом ми приймемо один з кодифікованих актів – Кримінальний процесуальний кодекс. Депутати його вже підтримали у першому читанні та внесли понад три тисячі поправок. Я особисто вніс 180 поправок та доповнень до проекту цього документу. На черзі прийняття законів «Про прокуратуру» та «Про адвокатуру». Без них

ми не зможемо забезпечити нормального функціонування КПК. Як я вже сказав, зараз є політична воля влади для просування реформ у суспільстві. Тому, на мій погляд, можна розраховувати на швидке і якісне ухвалення вкрай необхідних суспільству нормативних актів. Не вдаючись до глибокого аналізу проекту КПК, слід зазначити, що у цьому кодексі права людини стоять на чільному місці. І це, зрозуміло, позитивне явище, що відповідає вимогам і нормам загальноєвропейського права.

На Вашу думку, чи підтримує судово-правову реформу українське суспільство?

Звичайно. Реформа ж і проводиться для суспільства. Адже, що треба громадянину у суді? Перше – неупереджений розгляд його справи. Друге – щоб цей розгляд відбувся у встановлені законом строки. Кожен наш громадянин повинен знати, що для поновлення порушених прав, для поновлення справедливості є перша і остання інстанція – суд. Йому повинні довіряти. Доки не буде довіри до судів та суддів – не варто говорити про справді правову державу. Я думаю, ми все робимо правильно, адже довіра до судової гілки влади у суспільстві потроху починає зростати. Навіть якщо незначною мірою – динаміка очевидна. Напевно, всі розуміють, що за півтора року змінити стереотип, що формувався десятиліттями, неможливо. Довіра до суддів неодмінно відновиться, якщо вони сумлінно виконуватимуть свою роботу. Щодня. При розгляді кожної справи. Іншого шляху немає.

Переконали, що судово-правову реформу сьогодні підтримує переважна більшість судового корпусу. У суддівському середовищі домінують позитивні оцінки реформаторського курсу. Вважаю, у цьому позитивну роль відіграло те, що до складу робочої групи на етапі підготовки законодавства входили і судді. А хто краще від практиків, котрі день у день стикаються з проблемами системи, знає всі її вади? Така практика була надзвичайно корисною.

Власне, вертикаль судової влади побудована сьогодні по-іншому. Це влаштовує суддівський корпус?

Вибудовуючи таку вертикаль, ми пішли шляхом спеціалізації. Я хочу наголосити, іншого шляху не було, оскільки спеціалізація передбачена Консти-

туцією України і ми мусили це зробити. Крім того, така система є логічною, зручною та вмотивованою. Це є загальноєвропейською практикою.

Створення Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних та кримінальних справ, реформування Верховного Суду стало базовою новелою, що сприяла впровадженню звичної і для України, і для європейської практики трирівневої системи правосуддя: перша інстанція, апеляція, касація. Тобто, ми позбулися подвійної касації, яка сама по собі є абсурдом і правовим нігілізмом.

Нині Верховний Суд має можливість перегляду справ касаційної інстанції у виключних випадках. Також ВСУ може ухвалити остаточне рішення, що не підлягає оскарженню.

Новий закон «Про судоустрій і статус суддів» суттєво обмежив повноваження та функції ВСУ. Далі на практиці ми побачили, що не всі нововведення виправдані і згодом певні повноваження Верховному Суду були поновлені. Я часто кажу своїм студентам, що не буває ідеального закону, його не існує априорі. Реалії життя самі нам підказують, а іноді навіть диктують зміни, що слід внести до тих чи інших законів.

До Верховної Ради вносяться законопроекти, котрі ще більше можуть, у разі прийняття, збільшити повноваження ВСУ. Зокрема, передбачається право ВСУ надавати судам роз'яснення на основі узагальнення практики та аналізу судової статистики. Законодавець таким чином намагається вибудувати систему стримувань і противаг. Все це, я підкреслюю, спрямовано на підвищення авторитету судової влади, довіри до судів взагалі, зробити правосуддя доступним для громадян.

Сергію Васильовичу, коли можна буде вважати судову систему реформованою?

Прогнози стосовно дат і часу не робитиму. Тут питання не в часі, а у якості впроваджуваних змін та у їхніх результатах. Навіть якщо ми скажемо: «ми реформу завершили», може виникнути необхідність уточнень, поправок і так далі. Якщо котрась норма закону морально, так би мовити, застаріває – її треба міняти. В глобальному ж розумінні, реформа завершиться тоді, коли будуть прийняті всі необхідні закони і громадяни на практиці відчують їх прогресивність і необхідність.

Розмову вела
Лариса Ткач

Нані Отрода,
заступник керівника
секретаріату
Вищої кваліфікаційної
комісії суддів України

Роман Савчук,
начальник методичного
відділу з професійної
підготовки суддів
секретаріату Вищої
кваліфікаційної комісії
суддів України

Організація проведення спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді

Належна професійна підготовка кандидатів на посаду судді є неодмінною умовою компетентного судочинства. Така підготовка є також гарантією незалежності і безсторонності майбутніх суддів та гарантією поваги суспільства до судової влади.

Міжнародні стандарти у сфері підготовки суддів однозначно визнають обов'язком держави створення умов для забезпечення судової системи високопрофесійними кадрами. Зокрема, параграф 2.3 Європейської хартії про статус суддів встановлює, що «Законом має передбачатися забезпечення належної підготовки за державний кошт кандидатів, відібраних для ефективного виконання обов'язків судді. Орган, на який покладається обов'язок здійснювати підготовку, забезпечує відповідність навчальних програм зазначеним вимогам та дотримання цих вимог організацією, на яку покладається відповідальність за виконання, з тим щоб задовольнити вимоги щодо відкритості, широти світогляду, компетентності та неупередженості, які пов'язані з виконанням судових обов'язків».

Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи № 12 (94) щодо незалежності, дієвості і ролі суддів вказує, що «для створення відповідних умов роботи, які дозволять суддям ефективно працювати, необхідно, зокрема: укомплектувати штати достатньою кількістю суддів та забезпечити їм перед їхнім призначенням та протягом їхньої кар'єри необхідну професійну підготовку, прикладом якої може бути стажування у судах і, за можливості, в інших органах та інстанціях влади. Судді не повинні оплачувати таку професійну

підготовку; ця підготовка має бути спрямована на вивчення нового законодавства та судової практики».

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» № 2453-VI від 07 липня 2010 р. (далі – Закон) закріпив принципово нові вимоги щодо забезпечення професійної підготовки кандидатів на посаду судді в Україні. Вперше на законодавчому рівні обов'язковою вимогою для зайняття посади судді було визначено спеціальну підготовку кандидатів на посаду судді.

Відповідно до статті 66 Закону однією із стадій проведення добору кандидатів на посаду судді вперше є направлення кандидатів, які успішно склали іспит та пройшли необхідні перевірки, для проходження спеціальної підготовки. Лише ті кандидати, які успішно пройшли спеціальну підготовку, допускаються до складання кваліфікаційного іспиту.

Закон визначив зміст спеціальної підготовки та порядок її проходження. Згідно зі статтею 69 спеціальна підготовка кандидата на посаду судді включає теоретичне і практичне навчання протягом шести місяців за кошти державного бюджету. Організація спеціальної підготовки здійснюється Національною школою суддів України, а її безпосереднє проведення – юридичними вищими навчальними закладами. Програма, навчальний план та порядок проходження спеціальної підготовки, а також перелік юридичних вищих

навчальних закладів, що здійснюватимуть підготовку кандидатів на посаду судді, затверджуються Вищою кваліфікаційною комісією суддів України.

На період проходження кандидатом підготовки за ним зберігається основне місце роботи, виплачується стипендія в розмірі не менше двох третин від посадового окладу судді місцевого суду загальної юрисдикції.

Як бачимо, Законом закріплено новий порядок, вигоди та достатньо вигідні умови навчання кандидатів на посаду судді для забезпечення їх підготовки до того як зайняти посаду судді.

Характеризуючи ці новели, необхідно зазначити відповідність Закону європейським та міжнародним стандартам суддівської незалежності. Адже формування належного професійного рівня корпусу суддів України Законом покладено на орган у системі судової гілки влади, більшість у якому становлять судді – Вищу кваліфікаційну комісію суддів України. Стаття 81 Закону визначає, що Вища кваліфікаційна комісія суддів України утворює Національну школу суддів України та призначає її керівництво. Національна школа суддів України у своїй діяльності не керується законодавством про вищу освіту, а відтак процес підготовки кандидатів на посаду судді не є освітньою діяльністю у трактуванні законодавства про вищу освіту. Вказані положення дають змогу спрямовувати процес підготовки кандидатів у практичну площину і максимально враховувати реальні потреби судової гілки влади.

Загальний компонент змісту спеціальної підготовки має на меті вивчення дисциплін фундаментальної, соціальної, інституційної та функціональної спрямованості, що належать до блоків судоустрою та етико-деонтологічних аспектів суддівської діяльності, а також блоку суддівських навичок

Добір кандидатів на посаду судді вперше у 2011 році, зважаючи на наявність протягом тривалого часу вакантних посад суддів місцевих судів загальної юрисдикції, Вища кваліфікаційна комісія суддів України відповідно до Прикінцевих положень Закону здійснювала без проведення спеціальної підготовки. Однак практично одразу після завершення добору було розпочато підготовку щодо її впровадження.

Реалізація законодавчих положень щодо здійснення спеціальної підготовки вимагає вирішення низки методологічних та організаційних питань. Змістовне наповнення програми, порядок здійснення підготовки, методика поточного контролю за рівнем успішності тощо потребують більш докладного унор-

мування на локально-правовому рівні та розробки відповідних актів.

Протягом 2011–2012 років Вищою кваліфікаційною комісією суддів України спільно із Національною школою суддів України було організовано круглі столи з представниками провідних вищих навчальних закладів України: Львівського національного університету імені Івана Франка, Національного університету «Харківська юридична академія України імені Ярослава Мудрого», Національного університету «Одеська юридична академія» з метою обговорення основних напрямів та концептуальних підходів до здійснення підготовки кандидатів на посаду судді. До обговорень також були залучені діючі судді, які в майбутньому увійдуть до основного викладацького складу. Усі без винятку учасники дійшли згоди, що визначена Законом спеціальна підготовка кандидатів – це особлива процедура, яка є новою як для судової системи, так і для системи вищої освіти в Україні.

З метою формування єдиних підходів, завдань, форми організації та методики здійснення спеціальної підготовки було визначено такі її основні засади:

- підготовка за єдиною уніфікованою програмою, яка затверджується рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;
- практична спрямованість, необхідна для оволодіння кандидатами на посаду судді професійними навичками суддівської роботи;
- збалансованість програми шляхом поєднання теоретичних і практичних занять в аудиторії зі стажуванням у судах загальної юрисдикції;
- єдність та обов'язковість завдань для кандидатів на посаду судді під час проходження спеціальної підготовки;
- єдність системи добору та підготовки викладачів у Національній школі суддів України;
- єдність критеріїв та порядку оцінювання проходження кандидатами на посаду судді всіх етапів спеціальної підготовки;
- урахування світового досвіду підготовки суддів та міжнародних стандартів у сфері судочинства.

Предметом обговорення при підготовці до впровадження спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді стали три основні проекти документів, визначені Законом, та необхідні для її функціонування програма, навчальний план та положення про порядок проходження спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді. Змістовне наповнення процесу підготовки кандидатів на посаду судді визначається програмою спеціальної підготовки кандидатів. Відповідно до програми зміст спеціальної підготовки складається із загального та спеціального компонентів.

Загальний компонент змісту спеціальної підготовки має на меті вивчення дисциплін фундаментальної, соціальної, інституційної та функціональної спрямованості, що належать до блоків судоустрою та етико-

3 ПРАКТИКИ РОБОТИ

деонтологічних аспектів суддівської діяльності, а також блоку суддівських навичок.

Спеціальний компонент змісту – це підготовка за напрямами цивільного, кримінального судочинства та судочинства у справах про адміністративні правопорушення, адміністративного і господарського судочинства.

При цьому програма спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді включає не лише теоретично-практичне навчання, але й стажування, завданням якого є набуття практичного досвіду роботи на посаді судді, наближення кандидатів до розуміння специфіки та особливостей виконання функцій судді, ефективної організації та планування робочого часу, безпосереднього ведення судового процесу та підготовки судового рішення. Проект програми, розроблений Вищою кваліфікаційною комісією суддів України спільно з Національною школою суддів України, характеризується циклічністю. Тобто кожен із блоків знань та навичок, які кандидати отримують під час аудиторних занять, закріплюватиметься двотижневим стажуванням кандидата у відповідному суді під наглядом досвідченого судді-наставника, а пізніше оцінюватиметься у процесі здійснення поточного контролю за успішністю підготовки.

Спеціальний компонент змісту – це підготовка за напрямами цивільного, кримінального судочинства та судочинства у справах про адміністративні правопорушення, адміністративного і господарського судочинства

Закон установлює, що порядок проходження кандидатами на посаду судді спеціальної підготовки визначається відповідним положенням, яке затверджується Вищою кваліфікаційною комісією суддів України. Під час підготовки до запровадження спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді Комісією був напрацьований проект такого документа. Цей документ конкретизує основоположні принципи організації та здійснення спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді.

З огляду на практичну спрямованість підготовки організація цього процесу здійснюється з оптимальним урахуванням потреб судової системи, використанням можливостей новітніх інформаційних технологій, залученням висококваліфікованих суддів-викладачів. На юридичні вищі навчальні заклади покладається забезпечення необхідного рівня теоретично-практичних знань з метою формування у кандидата на посаду судді умінь і навичок, високої моральності та професійної компетенції. Зважаючи на важливість завдань, проект положення передба-

чає певні критерії і вимоги до юридичних вищих навчальних закладів, які здійснюватимуть спеціальну підготовку кандидатів на посаду судді. Зокрема, це:

- офіційне визнання права юридичного вищого навчального закладу здійснювати свою діяльність на рівні державних вимог і стандартів освіти за IV рівнем акредитації;
- здатність юридичного вищого навчального закладу забезпечити у повному обсязі реалізацію програми спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді з неухильним дотриманням засад, визначених положенням;
- наявність упроваджених у навчальний процес програм за тематиками, дотичними до визначених у програмі спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді навчальних модулів, і дисциплін, передбачених у плані спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді, та відповідного науково-методичного забезпечення;
- спроможність юридичного вищого навчального закладу забезпечити добір кадрів (науково-педагогічних, наукових працівників та практикуючих фахових юристів) для реалізації програми та плану спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді;
- налагоджені зв'язки із навчальними закладами та закладами суддівської освіти європейських та інших країн, результативність упровадження міжнародного досвіду.

Окремий розділ проекту положення присвячено організації спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді. При підготовці слухачів обов'язковим є широке застосування новітніх методів навчання та інтерактивних технологій, упровадження, зокрема, методу навчальних судових засідань, інших імітаційних інструментів, тестування кандидатів та виявлення їх моральних і особистісних якостей.

З огляду на викладене слід наголосити, що впровадження спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді визначено Президентом України як пріоритетний етап на шляху подальшого реформування судової системи України. Процес підготовки до запровадження професійного навчання майбутніх суддів вимагає плідної взаємодії Вищої кваліфікаційної комісії суддів України із провідними науковими закладами, суддівською спільнотою, державними органами. Необхідними умовами ефективності спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді також є належне фінансування і забезпеченість досвідченими фаховими кадрами.

Вищою кваліфікаційною комісією суддів України уже закладено підґрунтя для реалізації вказаних завдань, проведена масштабна робота щодо підготовки необхідної нормативно-правової бази, яка постійно удосконалюється і систематизується. Це дає підстави стверджувати, що в найближчій перспективі у системі вітчизняного судоустрою функціонуватиме дієва, ефективна модель професійної підготовки суддів.

Ігор Самсін,
суддя Верховного Суду України,
Голова Вищої кваліфікаційної комісії
суддів України,
кандидат юридичних наук,
заслужений юрист України

Освіта суддів: зарубіжний досвід та вітчизняні реалії

У статті розглядається проблема комплектування суддівського корпусу високопрофесійними фахівцями, проводиться порівняльний аналіз організації освітнього процесу в інших країнах та короткий огляд зарубіжної практики суддівської освіти. Автор звертає увагу на необхідність запровадження нового підходу до освіти суддів та прийняття Концепції підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації суддів.

Ключові слова: освіта суддів, вища юридична освіта, спеціальна освіта, підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації.

Ігор Самсін, суддя Верховного Суду України, Председатель Высшей квалификационной комиссии судей Украины, кандидат юридических наук, заслуженный юрист Украины

Образование судей: зарубежный опыт и отечественные реалии

В статье рассматривается проблема комплектования судейского корпуса высокопрофессиональными специалистами, проводится сравнительный анализ организации образовательного процесса в других странах и краткий обзор зарубежной практики судейского

Освітні аспекти, пов'язані з безперервним навчанням суддів, актуальні в політиці будь-якої держави. «Постійна освіта сприяє цілеспрямованому формуванню світогляду, ціннісних орієнтацій, моральних цінностей, ... кращому засвоєнню різних галузей знань, розвитку інтелектуальних якостей особистості, гнучкості мислення, що допомагає при вирішенні професійних завдань» [1, с.120]. Саме досконалість системи навчання судді є однією з передумов успішності його професійної діяльності.

Інститут професійної освіти суддів в Україні нині перебуває на етапі свого становлення, хоча певні спроби налагодження його ефективного функціонування були і раніше. Так, судді не лише самостійно працювали над підвищенням своєї професійної кваліфікації, також діяла система підготовки суддів в

образованія. Автор обращает внимание на необходимость внедрения нового подхода к образованию судей и принятия Концепции подготовки, переподготовки и повышения квалификации судей.

Ключевые слова: образование судей, высшее юридическое образование, специальное образование, подготовка, переподготовка, повышение квалификации.

Igor Samsin, the judge of the Supreme Court of Ukraine, the chairman of High Qualification Commission of Judges of Ukraine, Ph.D. in Law, honored Lawyer

Education of judges: international experience and domestic realities

The article considers the problem of staffing the judiciary by highly professional experts, gives comparative analysis of the educational process in other countries and brief review of foreign practices of judicial education. The author draws attention to the necessity to establish a new approach to education for judges and adoption of the Concept of training, retraining and advanced training of judges.

Keywords: education of judges, higher legal education, special education, training, retraining, advanced training.

кожній області: семінарські заняття для суддів, періодичні курси удосконалення кваліфікації працівників юстиції тощо. З 1993 до 1998 року адміністрацією філії республіканських курсів працівників юстиції було організовано професійне навчання резерву суддів. Професійна підготовка суддівського корпусу також здійснювалася Центром підготовки суддів при Верховному Суді України і Центром суддівських студій при Міністерстві юстиції України, [2, с. 55-60]. Існували центри підвищення кваліфікації суддів при Верховному Суді України і Вищому господарському суді України. На жаль, через неузгодженість в діяльності цих установ підготовка та підвищення кваліфікації суддів не мали системного характеру [3, с. 10-13].

У 1999 році відповідно до розпорядження Президента України в Національній юридичній акаде-

мії України імені Ярослава Мудрого було створено факультет підготовки професійних суддів, перед яким ставилося завдання підготовки висококваліфікованих кадрів для формування суддівського корпусу. Аналогічне завдання було поставлено і перед створеним у 2002 році Інститутом підготовки професійних суддів при Одеській національній юридичній академії. Через відсутність єдиної, цілеспрямованої і науково обґрунтованої концепції навчання суддів цих заходів, вочевидь, було недостатньо, щоб повною мірою вирішити проблему комплектування суддівського корпусу високопрофесійними фахівцями.

Концептуально новий підхід щодо бачення системи освіти суддів було запроваджено 9 вересня 2000 року Указом Президента України «Про створення Української академії суддів» при Міністерстві юстиції України. Це була перша спроба створити єдиний спеціалізований центр з освіти суддів. Основним її завданням було визначено післядипломну підготовку осіб, які вперше претендують на посаду судді, а також підвищення кваліфікації суддів і працівників апарату судів. Але цей заклад так і залишився «на папері». У 2002 році ухвалюється закон «Про судоустрій України», яким ліквідується Українська академія суддів, а натомість створюється Академія суддів України при Державній судовій адміністрації України. На цей заклад покладалося завдання здійснення підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації суддів і працівників апарату судів, а також проведення наукових досліджень з питань удосконалення організації і діяльності судів, вивчення світового досвіду, науково-методичне забезпечення діяльності судів загальної юрисдикції і Конституційного Суду України. Але за час функціонування Академії суддів України так і не була розроблена концепція освіти суддів, не налагоджена відповідна систематична практика. Частково причиною тому було недостатнє фінансування та недосконале правове забезпечення.

Із прийняттям Закону «Про судоустрій і статус суддів» 2010 року в Україні фактично було визначено вектор розвитку системи спеціальної підготовки суддів як обов'язкової складової суддівської кар'єри. Це зумовлює актуальність питання щодо наукового пошуку оптимальних методик і схем організації системи спеціального навчання суддів.

Для того щоб визначити концептуальні напрями розвитку системи професійного навчання суддів, вбачається доцільним зробити порівняльний аналіз організації освітнього процесу в інших країнах.

Міжнародні стандарти у сфері правосуддя визначають лише загальні принципи освіти суддів, не розкриваючи особливостей порядку її реалізації, на підставі якого має проходити процес навчання суддівського корпусу в будь-якій державі.

У світі існує дві основні моделі підготовки кандидатів на посади суддів. Згідно з першою, для зайнят-

тя посади судді достатньо загальної юридичної освіти, друга передбачає спеціальну освіту, як правило, на базі вже здобутої вищої юридичної освіти. Перша модель найбільш поширена в країнах загального права, друга – в країнах романо-германської правової традиції.

Модель, що зорієнтована на загальну освіту, жодним чином не повинна сприйматись як менш прогресивна порівняно з моделлю, яка орієнтована на спеціальну підготовку. Причини її використання можуть бути знайдені у сфері правосвідомості; крім того, існує кілька логічних обґрунтувань її переваг.

Стосовно сфери правосвідомості і правової культури слід зазначити, що в деяких суспільствах суддя сприймається передусім як кваліфікований юрист, тоді як в інших суддя – це насамперед представник держави. Відповідно, у першому випадку показником кваліфікації судді вважається його особистий практичний досвід, а в другому – здобуті знання і стаж роботи в державних органах. Це пов'язано з дуалізмом європейських правових систем.

Як відзначають Р. Давід і К. Жоффе-Спінозі, зокрема, англійські юристи ніколи не отримували освіти в університетах. Юристи традиційно виховувалися практикою, яка не могла знайомити з римським правом. Їх увага була зосереджена переважно на питаннях процедури і доказів, від яких залежав успіх і навіть прийняття позову судом [4, с. 229]. Такі ж висновки роблять К. Цвайгерт і Х. Кьотц: «Англійській юридичній освіті притаманні якості, які в іноземного спостерігача викликають подив. Її призначення не в тому, щоб виховувати професійних суддів, як в Німеччині і частково у Франції, а в тому, щоб готувати професійних адвокатів. Це підтверджується тим фактом, що в Англії немає «кар'єрних суддів». Суддею може стати успішний і практикуючий протягом тривалого часу адвокат» [5, с. 325].

Інша ситуація в країнах романо-германської традиції. «Судді в цих країнах, як правило, юристи, які професійно і постійно займаються суддівською діяльністю. В цьому сенсі спостерігається відхід від римської традиції: відомо, судді і претори Рима не були, як правило, професійними юристами. За загальним правилом суддівська кар'єра розпочинається з перших кроків професійної діяльності. На відміну від країн загального права, тут дуже рідко посада судді заміщується досвідченими адвокатами. Тому у континентальних суддів інша психологія. Університетська підготовка дає їм можливість ширшого підходу до проблеми. Їх бачення права виходить за межі конкретних справ, не настільки обмежено юридичною технікою і «масштабами острова», як у їх англійських колег» [6, с. 100]. К. Цвайгерт і Х. Кьотц відзначають: «У Франції, як і в Італії і Німеччині, суддя є професіоналом і державним чиновником. Ще в юності він присвячує себе суддівській кар'єрі і після складання відповідних екзаменів

йде на державну службу. Залежно від успіху в професійній діяльності він поступово просуватиметься по службі і врешті-решт займе відповідну посаду у вищих судових інстанціях» [7, с. 191].

Переваги першої моделі такі:

- суддівська корпорація є відкритою; доступ до мантиї судді відкрито для найрізноманітніших представників юридичної професії, «природний відбір» сприяє просуванню найкращих;
- суддя є носієм загальної юридичної культури, він не протиставляє себе іншим представникам юридичної професії, відповідно, він більш схильний до емпатії і менш – до професійної деградації;
- в умовах розвиненої загальної юридичної освіти немає необхідності у створенні центрів спеціальної підготовки суддів. Де-факто їх функції виконують найбільш відомі виші і суди вищої інстанції, які організують спеціалізацію, стажування і курси перепідготовки;
- центри спеціальної підготовки суддів створені для навчання вже дорослих людей, не завжди здатних оволодівати новими знаннями і, крім того, не завжди готових змінити умови звичного життя заради отримання стаціонарної кар'єрної освіти. Такі центри можуть дати спеціальні знання, однак не в їх можливостях виховувати у майбутнього судді якості, які є необхідними для успішного виконання професійних функцій: уміння швидко орієнтуватися в законодавстві, працьовитість, здатність протистояти зовнішньому впливу тощо. Крім того, загальна правова культура, яка включає, окрім усього іншого, елементи моралі, заміщується в таких центрах спеціальною правовою культурою, в якій переважають професійні цінності.

Переваги другої моделі такі:

- важлива спеціалізація – розвиток у кандидатів на посади суддів тих навичок, які є професійно важливими при здійсненні правосуддя;
- у центрах спеціальної підготовки суддів відбувається цілеспрямована культивування ідеалів справедливості і правосуддя, єднання майбутніх суддів у професійну корпорацію, що допомагає їм у майбутньому зберігати вірність ідеалам справедливості у найскладніших ситуаціях;
- у межах спеціалізованих центрів можливо організувати систему відбору найкращих з кандидатів, враховуючи не лише їх професійні, а й моральні якості;
- спеціалізовані центри окрім підготовки суддів можуть виконувати інші корисні функції: проводити наукові дослідження, оцінювати судову практику, здійснювати перепідготовку;
- у центрах спеціальної підготовки суддів розвивається професійна культура суддівського корпусу.

Оскільки підготовка кадрів для суддівського корпусу в тих країнах, де відсутні центри спеціального навчання суддів, здійснюється загальними вишами, ми не будемо зупинятися на ній докладно. Втім відзна-

чимо, що на специфіку юридичної освіти та її адаптацію до потреб судової системи можуть впливати такі фактори:

- тривалість юридичної освіти;
- характер вишів, які надають юридичну освіту: державні або приватні, бюджетні чи контрактні, загальні (університети) чи спеціалізовані (академії);
- престижність юридичної освіти і юридичної професії;
- доступність юридичної освіти (вартість освіти, особливості конкурсного добору);
- зміст програм і окремих курсів, наявність спеціалізації;
- зв'язок юридичної освіти з практикою (стажування, юридичні клініки і т. ін.);
- рівень міжнародних освітніх зв'язків (стажування за кордоном, можливість нострифікації дипломів).

А тепер проаналізуємо, як відбувається організація спеціальної підготовки суддів в тих країнах, які орієнтуються на другу модель.

У практиці США ідея організації системи спеціальної освіти суддів виникла в 60-х роках ХХ ст. Майже в кожному штаті існує керівник системи підвищення кваліфікації суддів. У більшості випадків він підпорядковується головному судді штату або судовій раді і відповідає за планування і здійснення програм підвищення кваліфікації суддів та інших працівників судової системи штату. Д. Мідор зазначає, що «оптимальна тривалість освіти – від 2-3 днів до тижня». Американські програми освіти суддів здійснюються такими організаціями, як Національний суддівський коледж, Інститут управління судами, Інститут судової адміністрації, Національний центр судів штатів. Особливе місце у федеральній системі освіти суддів посідає Федеральний суддівський центр, який розташований у Вашингтоні і є органом співтовариства федеральних суддів, що відповідає за організацію і здійснення підвищення кваліфікації і перепідготовки суддів. Його було засновано 1967 року на підставі прийнятого Конгресом США закону на прохання Конференції суддів США. Пріоритетні напрями його діяльності визначає Правління у складі 9 осіб. Очолює Правління Головний суддя США (Голова Верховного Суду США), в межах передбачених законом завдань: науково-дослідницька робота в галузі федерального судочинства й історії судової влади; безперервна освіта і підготовка федеральних суддів, службовців апарату суду та інших осіб; аналіз роботи федеральних судів і опрацювання рекомендацій з питань їх функціонування. Відповідно до цих завдань організаційно-федеральний суддівський центр складається із трьох відділів: судової освіти, освіти суддів і науково-дослідного.

Відділ судової освіти опрацьовує і керує виконанням навчальних програм, зокрема навчальних управлінських програм для адміністраторів судів, а також наданням освітніх послуг працівникам апаратів судів. Цей відділ опрацьовує програми за п'ятьма основними напрямками:

1. Орієнтація. Центр здійснює орієнтаційну підготовку персоналу суду за чотирма галузями: підготовка установчих документів для нових керівників судів; інтенсивні п'ятиденні семінари для молодих працівників інших служб апарату суду; серії відеоконференцій для нових спеціалістів у галузі освіти, які відповідають за опрацювання і регулювання освітніх програм у судах; відеопрोगами і друковані матеріали для нових службовців суду.
2. Підвищення кваліфікації і перепідготовка. Особливістю цих програм є: робота з удосконалення адміністративних і управлінських навичок адміністраторів судів; періодичне проведення конференцій для провідних системних адміністраторів судів; створення і реалізація програм розвитку професійних навичок, програм підвищення якості освіти на місцях.
3. Програми за конкретною тематикою. Програми дистанційної освіти націлені на розвиток конкретних професійних навичок для груп спеціально відібраних службовців, включаючи осіб, які відповідають за провадження в апеляційних інстанціях, керівників судових округів, офіційних судових перекладачів, фінансових ревізорів та ревізорів з діловодства, завідувачів бібліотек і працівників служб пробації і досудових процедур. Центр створює посібники, телевізійні програми, включаючи ті, що передаються Федеральною судовою телемережею, інтерактивні навчальні програми у прямому ефірі, навчальну довідкову літературу у федеральній комп'ютерній мережі для суддів, загальні конференції, аудіо- і відеозаписи.
4. Багатофазне навчання. Три програми Центру розраховані на декілька освітніх компонентів, які учасники освоюють протягом кількох років: програми розвитку управлінських навичок для адміністраторів і технічних спеціалістів у канцеляріях судів, а також для працівників служб пробації і досудових процедур; у тому числі програма підвищення продуктивності праці службовців.
5. Освіта на місцях. Центр заохочує призначення судами фахівців з освіти: вони створюють умови для освіти, що відповідають специфічним потребам судів. Він забезпечує підвищення кваліфікації цих спеціалістів, допомогу у таких сферах діяльності, як опрацювання перспективних планів навчання, планування програм, і крім того, надає пакети програм з планами занять, навчальні посібники і в разі необхідності – відеокомпоненти [8, с. 61].
Відділ освіти судді створює і керує виконанням програм навчання суддів, штатних юристів і персоналу федерального відомства публічних захисників. До цих програм входять орієнтаційні семінари, програми за конкретною тематикою, групи підвищення кваліфікації, а також освітні програми і матеріали, які передаються Федеральною судовою телемережею та мережею Інтернет. Цей відділ створює програми за чотирма основними напрямками:

1. Орієнтація. Нові судді на будь-якому рівні отримують необхідну інформацію про федеральну судову систему, матеріальне і процесуальне право.
2. Підвищення кваліфікації. Центр у взаємодії з комітетом планування судової діяльності опрацює триденні програми, які дають змогу суддям отримувати актуальну інформацію за відповідними галузями права і знайомитися з новими методами організації провадження у справі.
3. Програми за спеціальною тематикою. Ці програми дають можливість здійснювати інтенсивне навчання невеликих груп людей за конкретною тематикою, наприклад з питань бухгалтерського обліку, інтелектуальної власності або законодавства про навколишнє середовище тощо.
4. Міжсудові взаємозв'язки. Ця програма надає інформацію про федеральні суди офіційним особам зарубіжних судів і отримує інформацію про зарубіжні судові системи.

Науково-дослідний відділ здійснює науково-дослідну роботу і оцінку процесів, що відбуваються в судовій системі, в системах управління судами і призначення покарань. Більшість проектів здійснюються за ініціативою комітетів Конференції суддів США чи самих судів [9, с. 51,80].

Стосовно здійснення суддівських освітніх програм досить цікавою є практика Німеччини. Починаючи з 1973 року широкі можливості для освіти суддів були надані в спеціальній академії в місті Трір, мета якої – за допомогою передових методів навчання отримати ефективні результати, а також створити форум, на якому судді та прокурори мали б змогу зустрітися для обговорення питань професійного характеру і поділитися досвідом. Після об'єднання Німеччини одним із таких центрів стало місто Вустрау поблизу Берліна [10, с. 24].

У загальних рисах програма, яку пропонують обидва центри, визначається на конференції, на якій Федерація і кожна земля має по одному голосу. Витрати встановлюються нарівно між Федерацією та її землями. Організація програми відповідно до специфіки, визначеної на програмній конференції, доручається судовим адміністративним системам за підтримки директора академії, який відповідає за адміністративні питання і виступає на конференції з доповіддю про те, які здійснюються заходи і як вони оцінюються. Тематика семінарів найрізноманітніша: приблизно 25 % тем охоплюють декілька дисциплін, ще 25 % – стосуються підвищення компетентності із соціальних питань. Заняття, що мають вузьке правове спрямування, передусім мають на меті ознайомлення суддів з останніми напрацюваннями і змінами в галузі матеріального і процесуального права, а також з технологічними і соціальними проблемами, які є основоположними в зазначених сферах.

Курси підвищення кваліфікації також організуються землями спеціально для своїх суддів; вони

пропонують у середньому 20 курсів підвищення кваліфікації суддів у рік. На окрему увагу в цьому аспекті заслуговують курси початкового навчання для молодих суддів. На таких заняттях даються рекомендації, як спланувати і провести слухання справи в цивільному процесі чи розглянути кримінальну справу.

Німецька судова академія працює в напрямі розвитку міжрегіональної системи підвищення кваліфікації суддів. Зміст навчання визначається Радою академії, до складу якої входять представники міністерств юстиції земель і представник Федерального міністерства юстиції. Програми освіти передбачають заняття з юридичної тематики (цивільне, кримінальне, адміністративне і трудове право), з міждисциплінарних наук (історія, політологія, кримінологія) та інших напрямів (психологія, риторика, ІТ-технології, соціологія). Освітні заходи, як правило, здійснюються протягом п'яти днів, до участі в них запрошуються до 40 суддів від Федерації і земель. Академія для проведення семінарів має сучасне технічне оснащення. Аудіовізуальні засоби дозволяють використовувати новітні форми передавання і обробки інформації, наприклад, в малих групах шляхом ділової гри. Учасники семінарів мають можливість працювати з комп'ютерними програмами, а також користуватись бібліотекою з довідковою літературою.

Специфікою організації освітніх програм для суддів у Франції є те, що вони розраховані і на прокурорів. Це зумовлено особливим характером системи судової влади, що склалася в цій країні історично – суддівський корпус складається з магістратів – членів суду і прокуратури при Касаційному суді, судів і трибуналів першої інстанції і кадрових працівників центральної адміністрації, а також аудиторів юстиції. При цьому суддівський корпус поділяється на дві самостійні категорії: магістратів-членів суду і магістратів-працівників прокуратури, які мають право переходити з однієї категорії в іншу [11, с.287-289].

Запроваджено два етапи професійної освіти суддів. Зміст першого полягає в професійній підготовці до вступу на посаду. На другому етапі відбувається підвищення кваліфікації вже обраних суддів. Ця професійна підготовка має факультативний характер. Кожен суддя має право щонайменше на 5 днів занять у рік. У кожному апеляційному суді є один або кілька суддів, які відповідають за тривалість професійної освіти і взаємодіють із Національною школою суддів та іншими зацікавленими установами. Крім того, можуть організовуватись курси з підвищення кваліфікації для суддів і адвокатів разом.

У Великій Британії цими питаннями займається Рада освіти суддів, яку було засновано 1979 року для навчання суддів, які розглядають кримінальні справи. В 1985 році її функції були розширені і Рада стала займатися питаннями освіти суддів, які розглядають цивільні справи і справи щодо сімейних відносин, а також від-

повідати за освіту магістратів, голів і членів судів. Рада освіти суддів має п'ять ключових напрямів діяльності:

1. Забезпечення висококваліфікованої підготовки штатних і позаштатних суддів, які здійснюють судочинство в галузі цивільного, кримінального і сімейного права. Усі позаштатні судді повинні пройти початкові курси навчання на місцях, перед тим як розпочати роботу в суді і брати участь у семінарах з підвищення кваліфікації у кожній з перелічених галузей права з інтервалом 3 роки протягом усієї своєї судової кар'єри.
2. Консультування Лорда-канцлера щодо напрямів і змісту освіти непрофесійних магістратів та ефективності її здійснення комітетами судів магістратів, а також навчання головуючих у судових складах.
3. Консультування Лорда-канцлера щодо відповідних стандартів і змісту освіти судових працівників в трибуналах.
4. Консультування Уряду щодо змін вимог до освіти суддів, магістратів і судових працівників у трибуналах.
5. Сприяння міжнародній співпраці у сфері освіти суддів.

В Іспанії повноваження щодо організації і здійснення освіти суддів покладено на Суддівську школу у місті Барселона, яка є структурним підрозділом Вищої ради магістратури. Програма освіти дуже різноманітна: семінари з кримінального, цивільного, адміністративного права; із судової практики; заняття, що проводяться апаратом Генерального Прокурора; стажування в різних організаціях (наприклад, поліції, виправних установах) тощо.

У Португалії забезпечення освіти суддів покладено на Центр освіти суддів у Лісабоні, створений 1998 року, який фінансується Міністерством юстиції. Його основними функціями є навчання і підвищення кваліфікації магістратів, тобто суддів і прокурорів, що здійснюється за трьома програмами: початкова освіта (теоретичний курс і стажування), додаткова освіта і навчання в процесі роботи. Підвищення кваліфікації є обов'язковим і здійснюється через 2 роки після призначення на посаду і кожні 5 років протягом усієї кар'єри. Формами освіти є участь у дискусіях, семінарах, колоквіумах, конференціях із сучасних проблем правозастосування.

Короткий огляд зарубіжної практики суддівської освіти дозволяє виокремити такі характерні риси:

- 1) функція освіти суддів покладається на спеціальні центри (школи, академії) або суди;
- 2) як правило, має два рівні: початковий – здійснюється спеціальна підготовка кандидатів на посади суддів, і наступний – система підвищення кваліфікації, що може бути децентралізованою (здійснюється на базі вишів і судів) і централізованою (здійснюється на базі спеціалізованого центру);
- 3) навчання проводять викладачі-практики;
- 4) фінансується за рахунок держбюджету;
- 5) судді мають можливість самостійно обирати час, форми і місце підвищення кваліфікації;

- 6) навчальні плани формуються з урахуванням запитів суддівської спільноти, їх потреб у додаткових знаннях;
- 7) здійснюється у різних формах, використовуються сучасні технології;
- 8) основним принципом є систематичність і оперативність навчання.

В Україні компетенцію щодо освіти суддів покладено на Національну школу суддів України (далі – НШСУ), яку було створено при Вищій кваліфікаційній комісії суддів України відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» 2010 року. Аналіз ст. 82 цього Закону дозволяє сказати, що для забезпечення освіти суддів потрібне опрацювання трьох навчальних програм:

1. Підготовка кандидатів на посади суддів (для осіб, які претендують на призначення суддею вперше).
2. Перепідготовка (для суддів, щодо яких задіяна процедура переводу до суду іншої спеціалізації, до суду вищої інстанції чи яких призначено на адміністративні посади в судах).
3. Підвищення кваліфікації (суддів, яких призначено на посади вперше і яких обрано безстроково).

З метою успішного запровадження нового підходу до освіти суддів насамперед має бути прийнята Концепція підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації суддів. При цьому однією з головних умов ефективного функціонування НШСУ має бути чітка спеціалізація у викладанні юридичних дисциплін, орієнтованих на специфіку суддівської роботи.

Важливе значення має розробка програми підготовки кандидатів на посади суддів. Адже судді наділені повноваженнями здійснювати правосуддя від імені України, що покладає на них високу відповідальність, а отже – до спеціальної підготовки претендентів на цю посаду мають бути підвищені вимоги. На нашу думку, програма підготовки кандидатів на посади суддів повинна мати на меті вирішення низки завдань. По-перше, власне навчання, що передбачає не лише опанування новими знаннями, а й формування правової культури, інтелектуальний розвиток слухачів. По-друге, розвиток емоційної сфери, що не тільки передбачає формування навичок емоційної саморегуляції, а й припускає індивідуальний підхід до процесу навчання, що враховує емоційні особливості слухачів. По-третє, психомоторний розвиток – формування специфічних навичок поведінки, необхідних у професійній діяльності судді. Однак необхідно мати на увазі, що успішне вирішення поставлених завдань вимагає певного базового рівня інтелектуального, психофізіологічного розвитку слухачів. Крім того, вони повинні усвідомлювати специфіку, цілі суддівської діяльності. Тому реалізації програми підготовки суддівських кадрів має передувати ретельний добір кандидатів у слухачі на конкурсній основі.

Спеціальна освіта суддів має бути спрямована на забезпечення професійної самореалізації

судді як особистості, поглиблених спеціальних знань, умінь і навичок. Система освіти суддів має базуватися на принципах безперервності, обов'язковості, цілеспрямованості, відповідності державним освітнім стандартам і критеріям, різноманітності форм і видів навчання, врахування особистих інтересів судді.

Держава, яка зацікавлена у належному правосудді, має створити необхідні умови для ефективного функціонування НШСУ, що повинна забезпечити навчання суддів за трьома напрямками: підготовка, перепідготовка і підвищення кваліфікації. Фінансування реалізації відповідних програм повинно здійснюватися за рахунок коштів державного бюджету. Для забезпечення єдиної освітянської політики щодо суддів має бути розроблена Комплексна державна програма підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації суддів.

Список літератури:

1. Радутная Н. В. Народный судья. Профессиональное мастерство и подготовка. – М.: Юрид. лит-ра, 1977. – С. 120.
2. Див.: Бринцев В. Шляхи підвищення ефективності професійної підготовки суддів і апарату судів // Право України. – 2001. – № 1. – С. 55-60.
3. Кривенко В. В. Про виконання Радою суддів завдань органів суддівського самоврядування щодо забезпечення незалежності судів і суддів, про стан фінансування та організаційного забезпечення діяльності судів/ Підсумки V з'їзду суддів України // Вісник Верховного Суду України. – 2002. – № 5 (33). – С. 10 – 13.
4. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности. / Пер. с фр. В. А. Туманова. – М.: Международные отношения, 1996. – С. 229.
5. Цвайгерт К., Кётц Х. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права: в 2-х т. – Т.1. – М.: Международные отношения, 1998. – С.325.
6. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности. / Пер. с фр. В. А. Туманова. – М.: Международные отношения, 1996. – С. 100.
7. Цвайгерт К., Кётц Х. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права: в 2-х т. – Т.1. – М.: Международные отношения, 1998. – С.191.
8. Пейсиков В. В. Обучение судей: международный опыт и российские перспективы // Российская юстиция. – 2001. – № 5. – С.61.
9. Историческое развитие федеральной судебной системы США, американский опыт независимости судебной ветви власти и ассоциация федеральных судей США // Материалы выступлений американских судей. – М, 26-28 октября 1999. – С.51, 80.
10. Грессман М. Обучение судей в Германии: современное состояние и перспективы // Материалы международной конференции «Опыт в области подготовки судей: практика и перспективы», 6-7 июня 2001 г. – М.: Российская академия правосудия, 2003. – С. 24.
11. Судебные системы европейских стран. Справочник // Перевод с французского Д. И. Васильева и с английского О. Кобякова. – М.: Международные отношения, 2002. – С.287-289.

Микола Мельник,
кандидат юридичних наук,
член Вищої кваліфікаційної комісії
суддів України

Про вдосконалення процедур притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності

У статті обґрунтовано доцільність доповнення видів дисциплінарних стягнень, що застосовуються до суддів, попередженням.

Ключові слова: дисциплінарна відповідальність, судді, попередження.

Мельник Николай Григорьевич, кандидат юридических наук, член Высшей квалификационной комиссии судей Украины

О совершенствовании процедур привлечения судей к дисциплинарной ответственности

В статье обосновано целесообразность дополнения

видов дисциплинарных взысканий, применяемых к судьям, предупреждением.

Ключевые слова: дисциплинарная ответственность, судьи, предупреждение.

Melnyk Mykola Grygorovych, Ph.D. in law, the member of High Qualification Commission of Judges of Ukraine

About improving of procedure of judges impleading to disciplinary responsibility

Reasonability of adding of disciplinary penalty kinds which are using to judges with reprimand is grounded in the article.

Key words: disciplinary responsibility, judges, reprimand.

Новелізація законодавства про судоустрій, яка відбулась у зв'язку із прийняттям Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [1], стосується багатьох аспектів діяльності судової системи, зокрема – процедур притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності.

У Роз'ясненні Міністерства юстиції України від 14.06.2011 «Оцінка практики застосування Закону України «Про судоустрій і статус суддів» йдеться про те, що механізм притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності є дієвим і ефективним. На виявлення порушень Закону

суддями уповноважена Вища кваліфікаційна комісія суддів України. При Комісії функціонує служба дисциплінарних інспекторів, котрі за дорученням члена Комісії попередньо аналізують заяви та повідомлення про неправомірні дії суддів. Як вказує Міністерство юстиції України, Законом визначено чіткий перелік підстав дисциплінарної відповідальності суддів. Відповідно до положень Закону кожна особа має право безпосередньо звернутись зі скаргою на поведінку судді до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, яка повинна її перевірити. З метою ство-

рення сприятливих умов для реалізації громадянами зазначеного права на офіційному веб-порталі Вищої кваліфікаційної комісії суддів України розміщено зразок заяви щодо неправомірної поведінки судді. Міністерство юстиції України вважає, що подальше вдосконалення положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів» повинно відбуватись, зважаючи на потребу поліпшити нормативно-правове регулювання питань судоустрою, статусу суддів і здійснення правосуддя, необхідність виправлення виявлених прогалин [2].

Не заперечуючи в цілому проти такої високої оцінки якості правового регулювання процедур застосування дисциплінарної відповідальності щодо суддів, слід вказати на деякі ключові позитивні моменти порівняно із законодавством про судоустрій і статус суддів, яке на сьогодні втратило чинність. Ними є, насамперед, суб'єктний склад відносин у сфері здійснення дисциплінарного провадження, конкретизація підстав дисциплінарного провадження, врегулювання реалізації права на оскарження.

Так, суб'єктами правовідносин щодо здійснення дисциплінарного провадження є Вища кваліфікаційна комісія суддів України та Вища рада юстиції, що позитивно впливає на зниження ризиків корупційності самих процедур притягнення до дисциплінарної відповідальності. Законом України «Про судоустрій», який втратив чинність, крім зазначених суб'єктів, було ще передбачено існування кваліфікаційних комісій суддів, які здійснювали дисциплінарне провадження щодо суддів місцевих судів. Законом України «Про судоустрій і статус суддів» (ч. 1 ст. 83) встановлено чіткий перелік підстав притягнення судді до дисциплінарної відповідальності у порядку дисциплінарного провадження: 1) істотні порушення норм процесуального права при здійсненні правосуддя, пов'язані, зокрема, з відмовою у доступі особи до правосуддя з підстав, не передбачених законом, порушення вимог щодо розподілу та реєстрації справ у суді, правил підсудності чи підвідомчості, необґрунтоване вжиття заходів забезпечення позову; 2) нежиття суддею заходів щодо розгляду заяви, скарги чи справи протягом строку, встановленого законом; 3) порушення вимог щодо неупередженого розгляду справи, зокрема порушення правил

щодо відводу (самовідводу); 4) систематичне або грубе одноразове порушення правил суддівської етики, що підриває авторитет правосуддя; 5) розголошення таємниці, що охороняється законом, в тому числі таємниці нарадчої кімнати або таємниці, яка стала відомою судді під час розгляду справи у закритому судовому засіданні; 6) неподання або несвоєчасне подання для оприлюднення декларації про майновий стан і доходи (податкової декларації), зазначення в ній завідомо неправдивих відомостей.

Відповідно до ч. 2 ст. 84 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» право на звернення зі скаргою (заявою) щодо поведінки судді, яка може мати наслідком дисциплінарну відповідальність судді, має кожен, кому відомі такі факти.

Стосовно вдосконалення правового регулювання права на оскарження рішення, прийнятого за результатами розгляду дисциплінарної справи, слід вказати, що Законом України «Про судоустрій і статус суддів», на відміну від раніше існуючого порядку оскарження, передбачено звернення до Вищого адміністративного суду України, що значно підвищує рівень гарантій законності здійснення процедур притягнення судді до дисциплінарної відповідальності.

Певну інформацію про якість правового регулювання правовідносин можна отримати, звернувшись до рішень Конституційного Суду України, результатів узагальнення судової практики, а також аналізу статистичних даних. Так, щодо конституційності норм Закону України «Про судоустрій і статус суддів», які стосувались процедур оскарження рішень, прийнятих за результатами розгляду дисциплінарної справи, Конституційним Судом України було прийнято Рішення у справі про повноваження дер-

жавних органів у сфері судоустрою від 21.06.2011 № 7-рп/2011 щодо визначення конституційною нормою, зокрема, надання повноважень Вищій раді юстиції переглядати та скасовувати рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності [3].

Стосовно аналізу статистичних даних слід зазначити, що станом на 17.01.2012 до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України надійшли 25 374 звернення, з яких майже 6000 – повторні. Завершено перевірки приблизно щодо 33 % звернень. З них щодо 46 % звернень було прийняте рішення про відмову у відкритті дисциплінарного провадження. Реалізація процедур притягнення до дисциплінарної відповідальності пов'язана із значними витратами часу, коштів, зокрема на перевірки даних про наявність підстав для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, відкриття дисциплінарної справи. Значний відсоток рішень про відмову у відкритті провадження може свідчити не тільки про необхідність більш чіткого врегулювання підстав притягнення до дисциплінарної відповідальності, але й про доцільність розгляду питання щодо розширення переліку санкцій, які можуть бути застосовані за результатами розгляду дисциплінарної справи.

Законом України «Про судоустрій і статус суддів» встановлено, що до суддів може застосовуватися дисциплінарне стягнення у виді догани (ч. 1 ст. 88). Встановлено, що інформація про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності оприлюднюється на офіційному веб-порталі Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Ця інформація повинна містити дані про суддю, якого притягнуто до дисциплінарної відповідальності, накладене дисциплінарне стягнення та копію рішення

Вищої кваліфікаційної комісії суддів України про накладення такого стягнення (ч. 2 ст. 88). Якщо Вища кваліфікаційною комісією суддів України прийнято рішення про відсутність підстав для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, Вища кваліфікаційна комісія суддів України припиняє дисциплінарне провадження та повідомляє про це зацікавлених осіб (ч. 3 ст. 87). За наслідками дисциплінарного провадження Вища кваліфікаційна комісія суддів України може прийняти рішення про направлення рекомендації до Вищої ради юстиції для вирішення питання щодо внесення подання про звільнення судді з посади за наявності для цього підстав (ч. 5 ст. 87).

Отже, ст. 88 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначає лише один вид дисциплінарного стягнення, яке може застосовуватись до суддів – догана [4, с. 245].

Звернення до міжнародних стандартів у сфері судочинства свідчить про можливість існування «шкали» застосовуваних санкцій. Європейською хартією про статус суддів (п. 5.1) передбачено, що у разі невиконання суддею одного із своїх обов'язків, чітко визначених законом, він може підлягати санкції лише на підставі рішення за пропозицією, рекомендацією або згодою комітету або органу, принаймні половина складу якого – обрані судді. Справа такого судді повинна бути повністю розглянута цим органом, заслухано сторони, а суддя, справа якого розглядається, повинен мати право на представництво. Шкала застосовуваних санкцій має бути визначена суддівським законом, а застосування цих санкцій має підпорядковуватись принципу пропорційності [5, с. 137].

У статті 147 Кодексу законів про працю України дано перелік стягнень за порушення трудової дисципліни. До працівника може

бути застосований тільки один із таких видів стягнення: 1) догана; 2) звільнення. Законодавством, статутами і положеннями про дисципліну можуть бути передбачені для окремих категорій працівників й інші дисциплінарні стягнення [6].

Отже, трудове законодавство передбачає можливість застосування й інших стягнень до окремих категорій працівників.

Судді посідають особливе місце серед посадових осіб органів державної влади. Суддя за своїм статусом є посадовою особою в суді, яка здійснює правосуддя відповідно до чинного законодавства. Професійні судді в Україні – громадяни, які відповідно до Конституції призначені чи обрані суддями і займають штатну суддівську посаду в одному із судів [7, с. 741, 864]. Чинне законодавство, покладаючи на суддю повноваження щодо відправлення правосуддя, встановлює вимоги та обмеження, які є особливими і відрізняються від вимог і обмежень інших категорій службовців, які виконують державні функції. Також встановлено засади відправлення правосуддя, серед яких пріоритетне значення має самостійність суддів. Відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», здійснюючи правосуддя, суди є незалежними від будь-якого незаконного впливу. Суди здійснюють правосуддя на основі Конституції і законів України, забезпечуючи при цьому верховенство права. Особливість статусу судді впливає з гарантій його незалежності. Незалежність судді забезпечується: 1) особливим порядком його призначення, обрання, притягнення до відповідальності та звільнення; 2) недоторканністю та імунітетом судді; 3) незмінюваністю судді; 4) порядком здійснення судочинства, визначеним процесуальним законом, таємницею ухвалення судового рішен-

ня; 5) заборону втручання у здійснення правосуддя; 6) відповідальності за неповагу до суду чи судді; 7) окремим порядком фінансування та організаційного забезпечення діяльності судів, установленим законом; 8) належним матеріальним та соціальним забезпеченням судді; 9) функціонуванням органів суддівського самоврядування; 10) визначеними законом засобами забезпечення особистої безпеки судді, членів його сім'ї, майна, а також іншими засобами їх правового захисту; 11) правом судді на відставку (ч. 4 ст. 47 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Особливості правового статусу судді як суб'єкта, який піддається заходам дисциплінарного впливу, а також специфіка процедур застосування дисциплінарної відповідальності щодо суддів дає підстави вказати на доцільність розгляду питання про встановлення дисциплінарної відповідальності, відмінної від загального порядку застосування заходів дисциплінарного впливу, передбаченого Кодексом законів про працю України, а саме – спеціальної дисциплінарної відповідальності. Зрозуміло, що використання ознаки «спеціальний» щодо конкретного виду юридичної відповідальності може бути піддано критичним застереженням, проте дозволяє підкреслити наявність особливостей відповідних відносин. Слід зазначити, що особливості дисциплінарної відповідальності існують щодо таких категорій службовців, які виконують державні функції – прокурорів, працівників органів внутрішніх справ, військовослужбовців тощо. Дисциплінарна відповідальність цих та інших категорій службовців, які виконують державні функції, врегульована переважно статутами. Проте, повертаючись до проблеми вдосконалення процедур притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів, ставити питання про роз-

робку відповідного закону вбачається перспективною пропозицією, особливо зважаючи на норму п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України, якою вказано, що виключно законами України визначаються засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них. При цьому інша норма – п. 14 ч. 1 ст. 92 Конституції України встановлює вимогу врегулювання законом судоустрою, судочинства, статусу суддів. Отже, виходячи з конституційних приписів, законодавство про статус суддів не охоплює приписи щодо дисциплінарної відповідальності.

Доповнення до переліку дисциплінарних стягнень, які можуть застосовуватися щодо суддів, може бути здійснене, враховуючи юридичне значення окремих санкцій. Так, в адміністративному законодавстві найм'якішим є попередження. Попередження дістає вияв у офіційній негативній оцінці поведінки з боку державного органу (посадової особи) і є застереженням проти вчинення протиправних діянь у майбутньому [8, с. 234].

Виходячи з такого тлумачення терміну «попередження», можна виділити головне. Попередження полягає у негативній оцінці поведінки особи та застереженні щодо вчинення протиправних дій у майбутньому. Запровадження цієї санкції за дисциплінарне правопорушення, вчинене суддею, не суперечить чинному законодавству, не порушує приписів Європейської хартії про статус суддів та відображає спеціальний характер дисциплінарної відповідальності судді, розширюючи, порівняно із приписами трудового законодавства, перелік стягнень. Більше того, необхідність введення попередження ґрунтується і на правозастосовній практиці

Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, яка показала значну кількість рішень про відмову у відкритті дисциплінарного провадження (3844 із 5119 прийнятих рішень) та рішень про припинення дисциплінарної справи (444 із 5119 прийнятих рішень). На перший погляд, наведені цифри не можуть підтверджувати доцільність пропозиції про запровадження попередження, проте вони свідчать про існування істотних проблем правового регулювання притягнення до дисциплінарної відповідальності, серед яких – необхідність введення такої санкції, завдяки застосуванню якої було би забезпечено превенцію у дисциплінарних справах. При цьому превентивний вплив попередження забезпечується його застосуванням перед тим, як застосувати догану.

Отже, проведений аналіз довів необхідність вдосконалення правового регулювання процедур притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності. Серед пропозицій щодо вдосконалення визначено доцільність розробки і прийняття окремого закону про дисциплінарну відповідальність суддів. Приоритетний характер має пропозиція про введення попередження як санкції за дисциплінарний проступок судді, що має превентивний характер. З цієї метою можливе доповнення статті 88 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» частиною другою такого змісту:

«2. До суддів може бути застосоване дисциплінарне стягнення у виді попередження.»

Крім того, частину першу статті 88 зазначеного Закону доцільно викласти у такій редакції:

«1. До суддів може застосовуватися дисциплінарне стягнення у виді догани. Дисциплінарне стягнення у виді догани застосовується після того, як було застосоване попередження.»

Список літератури:

1. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 № 2453-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41-42, № 43, № 44-45. – Ст. 529.
2. Оцінка практики застосування Закону України «Про судоустрій і статус суддів: Роз'яснення Міністерства юстиції України від 14.06.2011. – Режим доступу : система інформаційно-правового забезпечення «Ліга-Закон» станом на 20.01.2012.
3. У справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Законів України «Про судоустрій і статус суддів», «Про Вищу раду юстиції» (справа про повноваження державних органів у сфері судоустрою): Рішення Конституційного Суду України від 21.06.2011 № 7-рп/2011// Офіційний вісник України, 2011, N 50 (11.07.2011). – С. 1992.
4. Теліпка В.Е. Закон України «Про судоустрій і статус суддів». Науково-практичний коментар/ За ред. Молдована В. В. –К.: Центр учбової літератури, 2011. –528с.
5. Міжнародні стандарти у сфері судочинства. –К.: Істина,2010. –488с.
6. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 №322-VIII// Відомості Верховної Ради УРСР, 1971. –Додаток до N 50. –С. 375.
7. Великий енциклопедичний юридичний словник/ За редакцією акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. –К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. –992с.
8. Сучасна правова енциклопедія/ О. В. Зайчук, О. Л. Копиленко, Н. М. Оніщенко та ін.; за заг.ред. О. В. Зайчука; Ін-т законодавства Верховної Ради України. –К.: Юрінком Інтер, 2010. – 84 с.

Віктор Мікулін,
доктор юридичних наук,
професор,
член Вищої кваліфікаційної
комісії суддів України

Михайло Костін,
кандидат юридичних наук,
доцент,
дисциплінарний інспектор
служби дисциплінарних
інспекторів секретаріату
Вищої кваліфікаційної
комісії суддів України

Інститут дисциплінарної відповідальності суддів: загальні положення та нормативно-правова регламентація

У статті здійснено критичний розгляд загальних положень інституту дисциплінарної відповідальності судді, що є теоретико-методологічною основою формування окремих структурних елементів зазначеної інституціональної системи. Зокрема, авторам приділено увагу правовій природі, меті, принципам і функціям інституту дисциплінарної відповідальності суддів, що сприятиме оптимальному визначенню системи заходів і меж дисциплінарної відповідальності, дозволить науково обґрунтувати інші напрями вдосконалення процедури дисциплінарного провадження. У вирішенні завдань статті авторами сформульовано низку пропозицій.

Ключові слова: суддя, інститут дисциплінарної відповідальності, вдосконалення механізму дисциплінарної відповідальності судді.

Микулін Віктор Петрович, доктор юридических наук, професор, член Высшей квалификационной комиссии судей Украины.

Костин Михаил Иванович, кандидат юридических наук, доцент, дисциплинарный инспектор Высшей квалификационной комиссии судей Украины.

Институт дисциплинарной ответственности судей: общие положения и нормативно-правовая регламентация

В статье критически рассмотрены общие положения института дисциплинарной ответственности судьи, являющиеся теоретико-методологической основой формирования отдельных структурных элементов указанной институциональной системы. В частнос-

ти, авторы уделили внимание правовой природе, цели, принципам и функциям института дисциплинарной ответственности судьи, что будет способствовать оптимальному определению системы мероприятий и границ дисциплинарной ответственности, позволит научно обосновать другие направления совершенствования процедуры дисциплинарного производства. В решении задач статьи авторами сформулирован ряд предложений.

Ключевые слова: судья, институт дисциплинарной ответственности, совершенствование механизма дисциплинарной ответственности судьи.

Viktor Mikulin, S.J.D., Prof., member of the High Qualification Commission of Judges of Ukraine.

Mykhailo Kostin, Ph.D. in law, disciplinary inspector of the High Qualification Commission of Judges of Ukraine.

Institution of Disciplinary Judicial Responsibility: general provisions and regulation

The article critically overviews basic principles of the institution of the judge disciplinary responsibility which constitute theoretical-methodological basis to form structural elements of the above-mentioned institutional system. The authors pay special attention to the legal nature, aim, principles and functions of the institution of the judge responsibility that will enable to define measures and boundaries of disciplinary responsibility as well as to ground, scientifically other directions of improving disciplinary procedure.

Key words: the judge, institution of disciplinary responsibility, improvement of mechanism of disciplinary judicial responsibility.

Започаткований Законом України «Про судоустрій і статус суддів» безпосередній контроль суспільства за суддівською діяльністю через інститут дисциплінарної відповідальності суддів є для України принципово новим підходом і дуже важливим кроком у розбудові демократичної правової держави і громадянського суспільства

Звітність суддів не всередині суддівської системи, а перед усім суспільством є закономірним явищем, оскільки зумовлена суспільними потребами у високих моральних та професійних якостях суддівського корпусу України, у формуванні довіри наших співвітчизників щодо неупередженості та об'єктивності суддівства. З цього приводу доречно нагадати вислів судді у відставці Джеральда Т. Дж. Сенюка (Канада): «Для будь-якої судової системи, що діє відповідно до принципів верховенства права... довіра є необхідним підґрунтям, яке надає суддівському корпусу моральне право і повноваження застосовувати чинні норми закону для забезпечення верховенства права» [1].

У цьому сенсі насамперед самі судді повинні розуміти суспільну значущість цього інституту у забезпеченні їхньої легітимності і суспільної потреби. Звіт суддів перед суспільством породжує його довіру, яка є формою суспільної гарантії суддівської незалежності, а остання – засобом забезпечення найвищого суддівського призначення – об'єктивності і справедливості правосуддя. Якщо суспільство довіряє судовій владі, то, спираючись на цю довіру, остання в змозі протистояти справам будь-яких інституцій вплинути на цю незалежність. Особливою гостроти це питання набуває зараз, коли, на жаль, довіра до суду – інституції, до якої наші громадяни звертаються як до останньої фортеці захисту їхніх прав і законних інтересів, довіряючи їй

свою справу і долю, – залишається загрозовано низькою і має тенденцію до подальшого негативного розвитку.

За незалежними експертними дослідженнями, у 2006-2007 роках судовій владі довіряло приблизно 60 % громадян [2], а у 2010 році цей показник знизився у п'ятеро і сягнув позначки 12 % [3]. Досить широкого суспільного резонансу мали, наприклад, висловлювання у 2006 році Президента України В. Ющенка, який, обґрунтовуючи суспільне очікування судової реформи, наголошував на високому ступені корумпованості судів та оцінював це як критичну, глибинну загрозу національній безпеці держави, а спотворене розуміння судової незалежності – як судове свавілля і судовий деспотизм. Не менш жорстку характеристику судовій системі дали Міністр юстиції України у 2005-2006 роках С. Головатий, який стверджував, що суспільство страждає від суддівської деспотії, диктатури та свавілля, та В. Литвин, який заявив про те, що судова влада в існуючому стані створює загрозу національній безпеці країни [4]. На наш погляд, остання думка є найбільш точною, оскільки саме стан судочинства в державі, а не суддя чи усі судді загалом утворюють означену загрозу. При цьому варто усвідомлювати, що стан судочинства в державі визначається багатьма факторами, серед яких збалансоване законодавство і соціально-економічні чинники відіграють істотну роль. Тобто значна частина цих детермінант перебуває поза сферою відправлення правосуддя конкретним суддею. Врешті-решт, пам'ятаймо, що саме судді є останньою фортецею на захисті демократії, прав і свобод громадян, суспільних інтересів.

У цьому контексті питання забезпечення реальної суддівської незалежності постає дуже гостро. Водночас, як слушно

вказав відомий правник, суддя Федерального суду претензій США Богдан А. Футей: «Судова незалежність, – не означає, що судді можуть робити все те, що їм заманеться, але те, що судді мають діяти відповідно до Конституції та законів держави» [5].

Проте від констатації цього прикрого факту реальні зміни у реформуванні судової системи розпочалися лише 2010 року, з прийняттям Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Як швидко суспільство відчує позитивний ефект, залежить від усіх нас, суддів, представників інших юридичних професій, науковців, законодавців, і, що дуже важливо, від організації ефективного суспільного контролю за діяльністю суддів. Так, за оцінками окремих фахівців, реальний рівень недовіри суспільства до системи правосуддя наближається до 90 % [6]. І якщо насамперед громадян і юридичних осіб турбує зволікання судової процедури, яка, до речі, потребує системного вирішення, то наступним проблемним питанням у судовій діяльності вони визначають безкарність суддів у разі порушення ними законодавства України [7].

Наголошуючи на гострій суспільній потребі запровадження якісно нового типу інституту дисциплінарної відповідальності судді, хочемо підтримати слушні думки вітчизняних фахівців у сфері правосуддя, зокрема голови Комітету Верховної Ради України з питань правосуддя С. Ківалова [8], пропозиції представників авторитетних міжнародних організацій, зокрема глави проекту USAID «Україна: верховенство права» Девіда Вона, його заступниці Н. Петрової та інших у тому, що багато положень цього інституту потребують детального аналізування вітчизняними науковцями і практиками з метою їх однозначного розуміння та ефективного засто-

сування, а також напрацювання науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правової регламентації механізму дисциплінарної відповідальності суддів.

У цій статті маємо на меті розглянути загальні положення інституту дисциплінарної відповідальності суддів як певної теоретико-методологічної основи подальшого визначення авторами на сторінках цього спеціалізованого видання окремих структурних елементів зазначеної інституціональної системи.

Серед загальних положень цього інституту першочергово слід звернути увагу на правову природу, мету, принципи і функції інституту дисциплінарної відповідальності суддів, що сприятиме оптимальному визначенню заходів і меж відповідальності, визначити напрями удосконалення процедури застосування дисциплінарного стягнення тощо.

У визначенні правової природи дисциплінарної відповідальності судді повинні враховуватися спеціальний правовий статус судді і предмет (мета) його дисциплінарної відповідальності. Основу статусу судді як безпосереднього носія державної влади становлять категорії, так би мовити, трьох «Н»: незалежність (ст. 126, 129 Конституції України, ст. 6, 47 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), незмінюваність (ст. 52 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») і недоторканність (ст. 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Стосовно мети, яку у логіці визначають як «те, що уявляється в результаті певним чином спрямованих дій» [9], вважаємо за правильне визначити предмет (мету) дисциплінарної відповідальності суддів як забезпечення заходами дисциплінарного впливу належного виконання суддею своїх професійних повно-

важень із відправлення правосуддя і правил суддівської етики. Як бачимо, ця мета також є спеціальною, оскільки принципово відрізняється від передбаченої загальним трудовим законодавством мети відповідальності працівника перед адміністрацією підприємства за недотримання трудового розпорядку.

Отже, можемо стверджувати, що дисциплінарна відповідальність судді – це спеціальний вид дисциплінарної відповідальності, що передбачає: а) спеціальний суб'єкт дисциплінарного провадження; б) спеціальні заходи дисциплінарного стягнення; в) спеціальну процедуру перевірки відомостей про порушення суддею вимог щодо його статусу, посадових обов'язків чи присяги судді і застосування дисциплінарного стягнення; г) спеціальний порядок оскарження. Особливість процедури притягнення суддів до юридичної відповідальності, яка регламентується Конституцією України, Законами України «Про судоустрій і статус суддів», «Про Вищу раду юстиції» тощо, є однією з гарантій незалежності суддів [10]. Ураховуючи зазначене, можна констатувати, що до арсеналу дисциплінарних засобів та процедури дисциплінарного провадження щодо суддів неможливо запрямою аналогією включати різновиди дисциплінарних стягнень і процедур, передбачених трудовим законодавством.

Виходячи зі статусу і предмета дисциплінарної відповідальності суддів, В. Виноградов висловив думку про те, що більш правильним було б узагалі відмовитись від дисциплінарної відповідальності суддів, замінивши її конституційно-правовою відповідальністю [11]. Конституційну процедуру усунення судді з посади у порядку імпічменту Б. Футей також розглядає як важливу конституційну гарантію

забезпечення незалежності судді [12].

На наш погляд, цю пропозицію доцільно було б використати у відокремленні дисциплінарної відповідальності суддів від їх конституційно-правової відповідальності, пов'язаної із достроковим звільненням судді з посади через допущені ним порушення. Це питання ще не вирішено в теорії і на практиці. Наприклад, на думку голови Комісії І. Самсіна, питання, чи належить звільнення судді з посади за порушення присяги до різновиду дисциплінарного стягнення, залишається дискусійним [13].

Зазначені види відповідальності судді мають дещо різні підстави. Зокрема, підставами конституційно-правової відповідальності судді є висновок про неможливість виконання ним суддівських функцій взагалі. Корекція його поведінки заходами дисциплінарного впливу є неможливою. Тому до конституційно-правового виду відповідальності пропонуємо віднести дострокове звільнення судді з посади на підставах і в порядку, встановлених Конституцією України (пунктами 4, 5, 6 ч. 5 ст. 126) та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (ст. 104, 105, 106) у зв'язку із встановленням факту порушення суддею присяги, вимог щодо несумісності, набранням законної сили обвинувальним вироком щодо нього.

У з'ясуванні природи дисциплінарної відповідальності судді раніше звертали увагу на практичне значення мети застосування такої відповідальності. Адже правильне розуміння мети дисциплінарної відповідальності суддів дозволяє пізнати сутність підпорядкованої цій меті діяльності, а відтак, уявити найкращі засоби та найбільш ефективну організацію роботи щодо її досягнення.

При цьому у визначенні форм

дисциплінарного реагування та видів дисциплінарного стягнення щодо суддів не можна виходити лише з окремих функцій дисциплінарної відповідальності, що спостерігаємо сьогодні, зокрема, у Законі України «Про судоустрій і статус суддів». У цьому Законі найбільшу увагу приділено унормуванню і змістовному наповненню регулятивної (спрямована на формування належної поведінки суб'єкта дисциплінарної відповідальності (судді) у здійсненні правосуддя, усвідомлення ним чіткої межі належної (допустимої) і каральної поведінки) та каральної (що має негативні для суб'єкта дисциплінарної відповідальності моральні, матеріальні та інші наслідки) функцій.

Зокрема, регулятивна функція здобула нормативного вираження у положеннях статті 83 цього Закону, якими визначено підстави притягнення судді до дисциплінарної відповідальності. Реалізація каральної функції забезпечена статтею 88 Закону, в якій передбачено єдиний вид дисциплінарного стягнення стосовно судді – догана та порядок зняття цього стягнення (ординарний порядок – автоматичне зняття після року з дня накладення, якщо суддю не буде піддано новому дисциплінарному стягненню; екстраординарний – достроково Вищою кваліфікаційною комісією суддів України за пропозицією відповідної ради суддів).

Звертаючи увагу на пріоритетне врахування регулятивної та каральної функцій у нормативному змісті інституту дисциплінарної відповідальності судді, автори прагнуть обґрунтувати істотну односторонність такого підходу. Для визначення оптимального шляху досягнення мети функціонування інституту притягнення судді до дисциплінарної відповідальності необхідно, по-перше, суттєво вдосконалити змістовне наповнення вже розглянутих вище двох функцій, а по-друге – забез-

печити комплексне врахування й інших, не менш важливих, функцій дисциплінарної відповідальності. Зокрема, превентивної (запобігання суттєвим порушенням у здійсненні правосуддя як з боку самого суб'єкта дисциплінарної відповідальності (окрема превенція), так і з боку інших представників суддівського корпусу (загальна превенція), а також виховної – формування переконання про неприпустимість вчинення дисциплінарного проступку і підвищення самоконтролю. Наприклад, виходячи з практики роботи, голова Комісії І. Самсін в одному з інтерв'ю зазначив, що Комісія, аби не допустити затягування процесу, може застосувати як превентивний захід попередження певному судді, щоб той вчинив відповідні дії з розгляду справи в розумний строк [13]. Це слушна пропозиція, хоча вона і не охоплює увесь комплекс доцільних превентивних заходів. Проте це все ж таки лише пропозиція, оскільки без нормативного закріплення така ініціатива Комісії не породжує правовідносин у досягненні мети дисциплінарної відповідальності судді і навіть може бути розцінена як неправомірне втручання у діяльність судді щодо здійснення правосуддя, що обмежує його незалежність і самостійність.

На окрему увагу заслуговують ключові складові функціонування механізму дисциплінарної відповідальності суддів, до яких відносимо організацію процедури в цілому і процесуальну форму як передбачений Законом загальний і обов'язковий порядок, встановлений для здійснення дисциплінарного провадження в цілому, а також для реалізації окремих етапів цього провадження і окремих процесуальних відносин (зокрема, повноваження суб'єктів, що вступають у правовідносини в ході дисциплінарного провадження, процесуальні терміни, процесуальні документи тощо).

Характеризуючи процедуру дисциплінарного провадження, слід визначити її як процедуру змішаного типу, де змагальні аспекти одержують перевагу над розшуковими у міру наближення до судового розгляду і вирішення звернення. Такий тип дисциплінарної процедури в цілому відповідає «Основним принципам незалежності судових органів», сформульованих Конгресом ООН з попередження злочинності і поводження з правопорушниками (1985). Зокрема, у п. 17 цього документа зазначено, що розгляд скарги на початковому етапі має здійснюватись конфіденційно, якщо суддя не звернеться з проханням про інше [16].

Указана процедура дисциплінарного провадження складається з таких етапів: 1-й – перевірка даних про наявність підстав для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності; 2-й – вирішення питання про порушення (відкриття) дисциплінарної справи; 3-й – попереднього «судового» (мається на увазі уповноваженим складом Комісії) розгляду дисциплінарної справи; 4-й – «судового» розгляду і вирішення дисциплінарної справи; 5-й – оскарження рішення Комісії (факультативний етап) (ч. 1 ст. 86, ст. 89 Закону).

Ми умисно не включаємо до змісту процедури дисциплінарного провадження етап попереднього розгляду звернення, який також відбувається згідно з нормами спеціального Закону, але має самостійне правове значення у дисциплінарній процедурі і претендує на свої особливості у процесуальній формі. Отже, дисциплінарна процедура є поняттям за своїм змістом дещо ширшим, ніж дисциплінарне провадження. Нагадаємо, що ч. 1 ст. 84 Закону пов'язує початок дисциплінарного провадження із розглядом звернення, в якому містяться відомості про порушення суддею вимог щодо його статусу,

посадових обов'язків чи присяги судді.

Тобто етап попереднього розгляду звернення є своєрідним фільтром на шляху потрапляння до процесу дисциплінарного провадження неналежних звернень громадян. Роль цього фільтру суттєва, адже це дозволяє заощаджувати сили і засоби Комісії, не відволікати безпідставно суддів від виконання ними своїх безпосередніх обов'язків, уникати зайвого тиску на незалежність і самостійність суддів, оскільки загроза відповідальності, як відомо, може негативно впливати на свободу правового мислення судді. Це питання має не стільки теоретичне, скільки практичне значення. Як зазначалося у звітах роботи Комісії, значна кількість звернень громадян не містить ознак дисциплінарних проступків, оскільки в них оскаржуються дії суддів у здійсненні правосуддя, без урахування того, що відміна або зміна судового рішення судом вищої інстанції автоматично не тягне за собою дисциплінарну відповідальність судді [13].

На цьому початковому етапі йдеться про аналіз приводів і встановлення підстав здійснення перевірки даних про дисциплінарні проступки судді. Закон чітко не регламентує, але за змістом його окремих норм (ст. 84, 86, 99) приводи, тобто заяви і повідомлення, що надійшли до Комісії від фізичних та юридичних осіб, мають відповідати трьом обов'язковим критеріям: містити відомості про визначені ст. 83, ч. 1, 4 ст. 84 Закону порушення, допущені конкретним суддею (суддями); не виходити від анонімної особи (ч. 4 ст. 84); не бути засобом тиску на суддю у зв'язку із здійсненням ним правосуддя (ч. 3 ст. 84).

Суб'єктами, що мають попередньо аналізувати звернення громадян на предмет наявності підстав для порушення дисциплі-

нарного провадження, Закон (ст. 99) визначає дисциплінарних інспекторів, які діють за дорученням члена Комісії (з метою виявлення підстав для здійснення перевірок та відкриття дисциплінарних справ).

Проте у згаданій нормі Закону є певна непослідовність. Наділяючи дисциплінарних інспекторів повноваженням з перевірки приводів до порушення дисциплінарного провадження, Закон чітко не регламентує ці повноваження, не визначає процесуальні строки і форму, в якій означені суб'єкти мають прийняти відповідне рішення. Очевидно, що це є недоліком нормативного регулювання цього етапу дисциплінарної процедури, який вимагає втручання законодавця.

На наш погляд, у результаті встановлення відсутності підстав для здійснення дисциплінарного провадження і переходу до етапу попередньої перевірки відомостей, викладених у зверненні, його ініціатор має бути повідомлений у простій письмовій формі членом Комісії, за дорученням якого здійснювався попередній розгляд указанного звернення. Тобто на цьому етапі з міркувань доцільності і раціональності пропонуємо унормувати диференціацію (спрощення) процесуальної форми, визначивши особливий процесуальний порядок здійснення цього етапу. У всякому разі, зазначені вище повноваження дисциплінарного інспектора в існуючому вигляді є логічно незавершеними, що не дозволяє наповнити реальним змістом правовідносини щодо завершення розглянутого етапу. З іншого боку, і загальна процесуальна форма тут не діє, оскільки прийняття Комісією окремого рішення на цьому етапі Закон не передбачає.

Така непослідовність, як ми вважаємо, є в забороні розгляду Комісією звернень, які хоча й містять підстави здійснення дисци-

плінарного провадження, але мають анонімний характер. Тобто, у забороні розгляду Комісією звернень за формальною ознакою. Порушене питання є не таке вже і просте для оцінки. Очевидно, воно відображає результат невдалого компромісу правових ідеологій, яких дотримувались автори цієї норми (ст. 84) Закону. Адже у ч. 2 ст. 84 Закону, виходячи із засад природничого права, принципу публічності в діяльності Комісії і людиноцентристського підходу визначено, що «право на звернення зі скаргю (заявою) щодо поведінки судді, яка може мати наслідком дисциплінарну відповідальність судді, має кожний, кому відомі такі факти» (підкреслено авторами). Тобто акцент цілком правильно зроблений на змістовній частині повідомлення, що узгоджується з підзвітністю судді усьому суспільству і метою дисциплінарної відповідальності судді. Скаржник не обов'язково має бути «потерпілим» за обставинами скарги, а мотиви подання ним звернення можуть бути найрізноманітніші і, за винятком тиску на суддю у зв'язку із здійсненням ним правосуддя, не мають юридичного значення.

Натомість, застосування далі у цій же нормі Закону законотворчих підходів з позиції крайнього позитивізму, що вслід за його ідеологом Кельзенем надає рішучу перевагу процесуальній формі над змістом і метою правового регулювання, призвело до заборони (ч. 4 ст. 84) розгляду повідомлень, ініціатор яких не встановлений, що прямо суперечить положенням ч. 2 цієї статті. Якщо піти ще далі, то необхідно встановлювати саме автора, а не виконавця звернення, тому що це можуть бути і різні особи. Можливо, що причина більш прозаїчна. І заборона розгляду звернення, що має анонімний характер, запозичена за прямою аналогією із Закону України «Про звернення громадян». Про

неможливість проведення подібних аналогій, зважаючи на специфічну правову природу інституту дисциплінарної відповідальності суддів, ми вже зазначали раніше.

У будь-якому разі вважаємо вказану заборону безпідставною, такою, що не відповідає призначенню інституту дисциплінарної відповідальності суддів та міжнародним стандартам судоустрою. Зокрема, у п. 5.3. Європейської хартії про статус суддів передбачено, що будь-яка особа повинна мати можливість звернутись до незалежної установи без дотримання особливих формальностей із скаргою на порушення в системі здійснення правосуддя. Ця установа може звернутися до дисциплінарної інстанції у разі, якщо ретельний і уважний розгляд справи безспірно вказує на вчинення суддею порушення його статусу [14]. У рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи також не міститься формальних вимог до встановлення авторства скарги. «Дисциплінарне провадження може бути ініційоване, – вказано у пункті 69 цієї Рекомендації, – якщо суддя не виконав свої обов'язки ефективно та належним чином» [15].

Окрім цього, з практичного досвіду можемо припустити, що виконати цю вимогу Закону на практиці часто є неможливим, а тому щодо кожної дисциплінарної справи достовірні відомості про автора звернення не встановлюються. Наприклад, як встановити достовірні персонаграфічні відомості автора звернення і підтвердити факт подання саме ним скарги, якщо він є іноземним громадянином (звернення таких осіб є на практиці) або навіть громадянином України і не вказав достатніх контактних даних, які б дозволили оперативно з ним зв'язатись? У цьому ж контексті також нез'ясованим залишається питання авторства за неявки скарги на засідання Комісії з розгляду

його звернення, хоча його присутність і не є обов'язковою за Законом. У цьому випадку вказане у зверненні авторство певної особи лише презюмується, а розгляд відбувається на підставі письмових матеріалів звернення. До уваги береться саме змістовна частина скарги і результати перевірки, а достовірне підтвердження авторства не вимагається.

З іншого боку, слід звернути увагу, що Законом не передбачений механізм забезпечення безпеки скаргників. А заборона розгляду звернення, що має анонімний характер, незважаючи на встановлені факти істотних порушень з боку судді норм процесуального права та інших порушень, може використовуватися несумлінними суб'єктами дисциплінарної відповідальності, а також іншими зацікавленими особами через вчинення тиску на скаргника з метою змусити його відмовитись від авторства – як спосіб протидії об'єктивній перевірці і накладенню на суддю дисциплінарного стягнення. Наприклад, у практиці Комісії є випадки, коли вже після підтвердження перевіркою наявності підстав притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності і безпосередньо перед вирішенням цього питання Комісії надавалися письмові відмови від авторства звернення. На цій підставі Комісія відмовляла у притягненні вказаних суддів до дисциплінарної відповідальності.

Подібні питання виникають і у випадках, коли скаргники письмово відмовляються від скарги (відкликають її, клопочуть про визнання недійсною тощо), що перевіряється Комісією; або коли в ході перевірки скарги з'ясовуються нові порушення, авторство відомостей про які вже не належить автору первісного звернення. Проте у таких випадках Комісія цілком правильно виходить з принципу публічності і вирішує скаргу по суті.

Для більш ефективного вияв-

лення фактів дисциплінарних проступків судді вважаємо, що законні приводи до порушення дисциплінарного провадження заслуговують на доповнення такими різновидами, як подання члена Комісії, якому стали відомі факти дисциплінарного проступку судді, а також повідомлення за фактами дисциплінарного проступку судді, опубліковані в засобах масової інформації. Подібні приводи для порушення процедури притягнення судді до конституційно-правової відповідальності, а також осіб до кримінальної відповідальності передбачені, відповідно, п. 2 ч. 1 ст. 30 Закону України «Про Вищу раду юстиції» і п. 4 ч. 1 ст. 94 Кримінально-процесуального кодексу України. Вважаємо, що ці приводи не посилять розшукових начал інституту дисциплінарної відповідальності суддів через вже закріплену у Законі модель активної участі члена Комісії на всіх етапах дисциплінарної процедури.

Встановлення достатніх даних, які вказують на наявність ознак дисциплінарного проступку у діячів судді, зумовлює перехід до наступних етапів дисциплінарної процедури – перевірки даних про наявність підстав для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності. Останню, згідно з вимогами ст. 99 Закону, за дорученням члена Комісії здійснюють дисциплінарні інспектори. Ця діяльність має багато ознак, так би мовити, «досудового слідства», а дисциплінарні інспектори виконують певною мірою функції слідчого, оскільки можна стверджувати, що на цьому етапі формуються і перевіряються докази у дисциплінарній справі, закладається фактична основа процесу доказування. Якщо процес формування і перевірки доказів має завданням створення належних засобів (доказів), то в процесі доказування обставин дисциплінарного проступку судді достатня сукупність цих доброякісних засобів використо-

вується Комісією для обґрунтування висновків і процесуальних рішень.

З урахуванням фактичного значення діяльності дисциплінарних інспекторів у забезпеченні незалежної, всебічної і об'єктивної перевірки, обґрунтованості висновків і процесуальних рішень Комісії вбачається за доцільне законодавчо розширити межі їх процесуальної самостійності. Це також допомогло би «дистанціювати» члена Комісії від етапу перевірки, безпосереднім учасником якої він зараз є, і сприяти позбавленню його певної упередженості в оцінці здобутих засобів доказування.

Водночас дисциплінарні інспектори потребують дещо більших законодавчих гарантій незалежності у сфері здійснення професійної діяльності. Не можна, наприклад, визнати правильним сьогодишню практику підпорядкування служби дисциплінарних інспекторів секретаріату Комісії. Незалежність відомчих слідчих (СБ України, МВС України тощо), що є інструментом забезпечення їх об'єктивності, навпаки, завжди підкреслювалась їх особливим статусом.

Стосовно служби дисциплінарних інспекторів, самостійний статус цього органу у структурі Комісії впливає безпосередньо із положень Закону та аналізу напрямів діяльності цього органу. Зокрема, у ст. 98 Закону визначено, що секретаріат створюється для організаційного забезпечення роботи Комісії (ч. 1), а служба дисциплінарних інспекторів – для здійснення членами Комісії дисциплінарних функцій (ч. 2). Не випадково є і різниця у підставах призначення на посаду. Працівники секретаріату призначаються на посаду у звичайному порядку посадовою особою – головою Комісії, дисциплінарні інспектори – за пропозицією відповідного члена Комісії, що підкреслює їх особливий статус (ч. 3 ст. 98). Діяльність служби

дисциплінарних інспекторів забезпечена окремим нормативним регулюванням (ст. 99).

Окрім цього, в діяльності Комісії можливо виокремити такі найбільш самостійні напрями: кадрове забезпечення суддівського корпусу; досудове розслідування; судовий розгляд і вирішення справи. Секретаріат Комісії, як впливає із Закону, має створити умови, організаційно своїми силами забезпечити усі напрями діяльності Комісії, у тому числі досудового розслідування. Тобто виконує підпорядковану, забезпечувальну роль стосовно членів Комісії та її функціональних підрозділів. Натомість в існуючій сьгодні системі секретаріат очолює один із напрямів діяльності Комісії – досудове розслідування, до якого не має і не може мати за Законом жодного відношення. Навряд чи таке становище можливо побачити у структурі будь-яких органів досудового розслідування. Окрім цього, дисциплінарні інспектори, як співробітники секретаріату, залучаються до виконання невластивих їм функцій, зокрема кадрового добору суддів. Тобто спеціальні повноваження вказаних суб'єктів незаконно збільшені і змішані з іншими.

Ця ситуація потребує невідкладного кардинального вирішення й приведення до вимог Закону і міжнародних стандартів судоустрою. Зокрема, згідно з п. 20 «Основних принципів незалежності судових органів» «рішення про дисциплінарне покарання... мають бути предметом незалежної перевірки» [16], а п. 2 Рекомендацій Київської конференції з питань незалежності судової влади рекомендує провести розмежування між різними повноваженнями, у тому числі з питань добору, просування по службі і навчання суддів, заходів дисциплінарного впливу, оцінки професійної діяльності [17].

Як зазначено вище, перевірка даних про наявність підстав для

притягнення судді до дисциплінарної відповідальності має здійснюватись за загальними правилами процесуального доказування. У науковій та навчально-методичній літературі достатньо висвітлені положення теорії доказів з традиційної точки зору [18], а також з точки зору сучасних концепцій [19]. Очевидно, у цьому контексті правильним буде говорити про специфіку доказів і процедуру доказування дисциплінарного проступку. Кожна окрема підстава притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, передбачена статтею 83 Закону, має значення своєрідного родового предмета доказування, достатньою мірою визначає характер доказів і визначає межі доказування.

Водночас має існувати і загальний предмет доказування, до положень якого, крім обставин родового предмета доказування, мають увійти обставини, що забезпечують пропорційність дисциплінарних санкцій характеру проступку і його наслідкам, характеризують особу судді, ступінь його провини та можуть розглядатись як такі, що пом'якшують дисциплінарне стягнення.

Забезпечення дієвості перевірки даних і встановлення підстав притягнення судді до дисциплінарної відповідальності дозволяють ставити питання про, так би мовити, «дисциплінарну криміналістику». У загальному плані її завданнями могли би стати розроблення науково обґрунтованих рекомендацій, прийомів, методик із формування і перевірки засобів доказування, організації і планування перевірки в цілому, тактичних прийомів проведення окремих процесуальних дій, спрямованих на здобуття засобів доказування, подолання протидії з боку зацікавлених осіб, установаження передумов вчинення дисциплінарних проступків, визначення

найбільш ефективних засобів індивідуального дисциплінарного впливу на суб'єкта дисциплінарної відповідальності та попередження окремих видів дисциплінарних проступків.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що автори у межах цієї статті обґрунтували важливість загальних положень інституту дисциплінарної відповідальності суддів як певної теоретико-методологічної основи подальшого нормативно-правового вдосконалення концептуальних основ та елементів процесуальної форми дисциплінарної процедури. У цьому ключі звернуто увагу на окремі проблемні питання та запропоноване авторське бачення їх вирішення. Зроблені висновки і пропозиції можуть стати підґрунтям для наукової дискусії і будуть розвинені у подальших публікаціях.

Використана література:

1. Джеральд Т. Дж. Сенюк. Довіра громадян до судів і суддів // Судова апеляція. – № 3(16). – 2009.
2. Динаміка довіри громадян до органів влади та суспільних інституцій протягом останнього року (за даними Інституту соціології НАНУ, Інституту соціальної та політичної психології АПН України та Фонду «Демократичні ініціативи»). – Режим електронного доступу: old.niss.gov.ua/Monitor/Monitor22/01.htm
3. Рівень довіри українців до правоохоронних органів і судочинства плачевний. – Режим електронного доступу: <http://zik.ua/ua/news/2010/12/17/262473>.
4. С. Головатый утверждает, что Украина столкнулась с еще более страшным явлением, чем авторитаризм. – Режим електронного доступу: <http://zakona.net.ua/forum/index.php?fid=3&id=115450374407>.
5. Висновки. Коментар Богдана Футея до Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Режим електронного доступу: <http://newcitizen.org.ua/content/>
6. Мамченко Н. Суды должны быть «священной коровой», – новый председатель ВСЮ // Судебно-юридическая газета. – 22 марта 2010 года.
7. Рівень корупції в судах знизився, втім довіра до суду падає. – Фондація сприяння правосуддю. – Режим електронного доступу: http://www.fairjustice.org/index.php?option=com_content&task=view&id=380&Itemid=72
8. Бодня Т. Сергей Кивалов: «Некоторые судьи просто играют в «кошки-мышки» с высшими органами государственной власти». – Режим електронного доступу: mair.in.ua/interview/show/id/1437; Колычев В. Председатель Комитета ВР по вопросам правосудия Сергей КИВАЛОВ встретился с представителями Агентства США по международному развитию (USAID) // МАИР. – № 45 (533). – 12 - 18 ноября 2010 г.
9. Кондаков Н. И. Логический словарь. – М., 1971. – С. 586.
10. Виноградова Л.Є. Юридична відповідальність суддів загальних судів України: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.10 / Одеська національна юридична академія. – О., 2004. – С. 2.
11. Виноградов В. Кто стережет стражей? // Коммерсантъ. – № 34. – 28.02.2006.
12. Незалежність суддів. II. Загальні принципи. Коментар Богдана Футея до Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Режим електронного доступу: <http://newcitizen.org.ua/content/>
13. Мамченко Н. Игорь Самсин: «Определенные трудности с материально-техническим обеспечением деятельности ВКС никак не отражаются на качестве и сроках ее работы» // Судебно-юридическая газета. – 10.05.2011.
14. Европейская хартия о статусе судей. Страсбург, 8-10 июля 1998 года. Режим електронного доступу: <http://www.asu.od.ua/ua/publications/mdrprns/ehss/>
15. Рекомендація СМ/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки. Ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 р. на 1098 засіданні заступників міністрів.
16. Основные принципы независимости судебных органов (приняты в г.Милане. – 26.08.85 – 06.09.85). – Режим електронного доступу: <http://infopravo.by.ru/fed1991/ch03/akt14113.shtm>
17. Рекомендации Киевской конференции по вопросам независимости судебной власти в странах восточной Европы, Южного Кавказа и Центральной Азии, 23-25 июня 2010 г. – Режим електронного доступу: http://www.osce.org/documents/odihr/2010/08/45779_ru.pdf
18. Теория доказательств в советском уголовном процессе. Отв. редактор Н.В.Жогин, изд. 2-е, исправленное и дополненное. – М., 1973. – 736 с.; Михеенко М.М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве. – К., 1984. – 133 с.; Тertyшник В. М., Слинько С. В. Теория доказательств: Учебное издание. – Х., 1998. – 256 с.; та ін.
19. Костін М. І. Доказування слідчим обставин вчинення контрабанди. – К., 2002. – 185 с.; Гмирко В. П. Доказування в кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СМД-репрезентація. – Дніпропетровськ, 2010. – 314 с. та інші.

Микола Суховій,
дисциплінарний інспектор служби
дисциплінарних інспекторів
секретаріату Вищої кваліфікаційної
комісії суддів України

Окремі аспекти дисциплінарної відповідальності судді

Дисциплінарна відповідальність суддів є елементом соціального контролю за судовою владою. У цьому контексті завжди актуальним залишається питання, якими засобами можливо досягти балансу між соціальним контролем за судом та суддівською незалежністю.

Розв'язання цієї проблеми насамперед полягає в усуненні логіко-структурних дефектів у правовому регулюванні. Йдеться, зокрема, про неврегульованість процедурних питань, нечіткість виписаних у законі норм.

Досвід дисциплінарної роботи Комісії, проведення семінарів і наукових конференцій, вироблення узгодженої стратегії взаємодії усіх органів, задіяних у цьому процесі, дозволив удосконалити процедуру дисциплінарного провадження та сформулювати позицію щодо спірних питань дисциплінарної відповідальності суддів.

Тривають фахові дискусії стосовно доцільності збільшення терміну, протягом якого суддю можна притягнути до дисциплінарної відповідальності з моменту вчинення ним дисциплінарного проступку, закріплення на законодавчому рівні порядку розгляду Комісією скарг у разі, якщо суддею вчинено незначний проступок, що не призвів до негативних наслідків, а також доцільності створення єдиного дисциплінарного органу.

Досягти консенсусу і отримати конкретну відповідь у процесі спільного обговорення потрібно у таких питаннях: яким чином має розглядатися дисциплінарна справа, якщо на момент її розгляду суддя, щодо якого надійшла скарга, подав заяву про відставку; чи повинні дисциплінарні інспектори бути суддями (суддями у відставці); чи є підставою для припинення дисциплінарного проваджен-

ня відкриття скарги заявником; необхідність урахування попереднього дисциплінарного стягнення у разі повторного дисциплінарного проступку судді; запровадження психологічного тестування кандидатів на посади суддів як запобігання призначенню потенційно проблемних суддів.

Вирішення зазначених питань, безперечно, сприятиме об'єктивному й оперативному розгляду справ щодо дисциплінарної відповідальності суддів у перспективі.

Станом на 1 грудня 2011 року до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України надійшло 25374 звернення. Стосовно 12386 звернень було надано відповіді по суті порушених питань без проведення перевірки даних про наявність підстав для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності. 1574 звернення були направлені за належністю або визнані такими, що неналежно оформлені.

За 8528 зверненнями проведено перевірку з прийняттям відповідного рішення Комісії, в тому числі 3031 рішення про відмову у відкритті дисциплінарної справи. По 2886 скаргах перевірка триває і по 513 заявах (скаргах) прийнято рішення про відкриття дисциплінарної справи. Із загальної кількості розглянутих дисциплінарних справ притягнуто до дисциплінарної відповідальності 127 суддів місцевих та апеляційних судів з накладенням дисциплінарного стягнення у виді догани.

За позовом до Вищої кваліфікаційної комісії

суддів України Вищий адміністративний суд України розглянув 97 адміністративних справ із 113: по 77 – відмовлено у задоволенні позовів; 11 – задоволено; 5 – залишено без розгляду.

Стосовно 21 дисциплінарної справи Комісією було прийняте рішення про направлення рекомендації до Вищої ради юстиції для вирішення питання внесення подання про звільнення судді з посади.

Практика реалізації Комісією повноважень щодо дисциплінарної відповідальності суддів свідчить, що процедура дисциплінарного провадження вимагає більш детального законодавчого врегулювання. Зокрема, необхідно забезпечити оперативне дієве реагування дисциплінарних органів при здійсненні дисциплінарного провадження; незалежність судді під час дисциплінарного провадження та унеможливити вплив на суддю як члена Комісії, так і дисциплінарного інспектора. Також слід на законодавчому рівні чітко розмежувати поняття «дисциплінарний проступок» і «порушення присяги судді», закріпити і розширити види дисциплінарних стягнень, які можуть бути застосовані до судді; розробити та запровадити дисциплінарний статут (положення), у якому чітко вписати процедуру дисциплінарної відповідальності судді; законодавчо врегулювати питання одноособового розгляду членом Комісії скарги, що не містить ознак дисциплінарного проступку судді. Крім того, правової визначеності потребує статус дисциплінарних інспекторів і вимоги до них.

У процесі роботи служби дисциплінарних інспекторів Комісії було вироблено низку пропозицій, що мали б вирішити проблеми, які виникали під час дисциплінарного провадження.

Як спосіб вирішення питання великої кількості скарг, що надходять на дії одного судді, проте потрапляють до різних членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, запропоновано у разі необхідності об'єднувати такі дисциплінарні справи рішенням Комісії в одне дисциплінарне провадження, а також доручати одному інспектору перевірки в окремому суді кількох скарг під час відрядження.

Стосовно спірних процедурних питань: моменту виникнення дисциплінарного провадження; форми та змісту скарги щодо неправомірної поведінки судді; проведення перевірки після складання висновку про наявність дисциплінарного проступку судді запропоновано законодавчо визначити особливості розгляду дисциплінарних справ та вимоги до змісту скарги щодо неправомірної поведінки судді, а також остаточно визначитись щодо доцільності продовження перевірки і притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, якщо під час проведення перевірки суддя подав заяву про відставку і така заява задоволена.

Слід звернути увагу і на такий важливий аспект, як дисциплінарна відповідальність судді, який перебуває на адміністративній посаді, у разі невиконання або неналежного виконання ним адміністративних повноважень. Врегулювати це питання можливо через внесення відповідних доповнень до ст. 83 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Зокрема, необхідно передбачити підстави такої відповідальності, впровадити принцип конфіденційності в дисциплінарне провадження, передбачити зобов'язання Вищої кваліфікаційної комісії суддів України передавати матеріали щодо судді до правоохоронних органів у разі, якщо його проступок носить не дисциплінарний, а кримінальний характер.

Законодавчого врегулювання потребує і процедура звільнення судді з посади. За законодавством України ці повноваження покладені на Вищу раду юстиції, а також на Вищу кваліфікаційну комісію суддів України, яка відповідно до ст. 87 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» може прийняти рішення про направлення рекомендації до Вищої ради юстиції щодо внесення подання про звільнення судді з посади.

У статті 32 Закону України «Про Вищу раду юстиції» докладно розкривається поняття порушення присяги судді, яким є: вчинення дій, що порочать звання судді і можуть викликати сумнів у об'єктивності, неупередженості та незалежності, у чесності та непідкупності судових органів; незаконне отримання суддею матеріальних благ або здійснення витрат, що перевищують доходи судді та членів його сім'ї; умисне затягування суддею строків розгляду справи понад терміни, встановлені законом; порушення морально-етичних принципів поведінки судді; невиконання суддею посадових обов'язків, встановлених для відповідної адміністративної посади, що пов'язані з процесуальними діями.

Втім дискусійним залишається питання можливості відкриття Вищою кваліфікаційною комісією суддів України дисциплінарного провадження щодо порушення суддею присяги, якщо з часу вчинення дисциплінарного проступку суддею минуло більше року. Згідно зі ст. 30 Закону України «Про Вищу раду юстиції» до Вищої ради юстиції з пропозицією про внесення подання на звільнення судді з посади можуть звертатися Вища кваліфікаційна комісія суддів України та член Вищої ради юстиції. Відповідно до частини п'ятої ст. 87 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» за наслідками дисциплінарного провадження Вища кваліфікаційна комісія суддів України може прийняти рішення про направлення рекомендації до Вищої ради юстиції для вирішення питання щодо внесення подання про звільнення судді з посади за наявності для цього підстав.

Пропонується внести зміни до ст. 32 Закону України «Про Вищу раду юстиції», де встановити обов'язковість повернення дисциплінарних справ для повторного розгляду до Комісії, без припинення дисциплінарного провадження, у разі розгляду скарги на рішення Комісії про застосування дисциплінарного стягнення до судді і його скасування Вищою радою юстиції. Також слід передбачити у Регламенті Комісії, що рекомендація про звільнення судді з посади за порушення присяги може бути направлена Комісією до Вищої ради юстиції незалежно від часу вчинення суддею дисциплінарного проступку.

У питанні, чи є відкликання скарги або відмова від неї підставою для припинення дисциплінарного провадження, вирішено визначити у Регламенті Комісії, що відкликання або відмова від скарги не може бути підставою для припинення дисциплінарного провадження, що відповідає практиці європейських країн.

Зважаючи на те, що дисциплінарному провадженню в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» приділено лише декілька статей, якими не охоплено та не врегульовано низку надзвичайно важливих питань: вимоги (досвід роботи, освіта, моральні якості) до кандидата на посаду дисциплінарного інспектора, його правовий статус та інші питання, пропонується врегулювати їх шляхом внесення змін до Закону.

Так, наприклад, у статті 86 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» чітко зазначено, що перевірка даних про наявність підстав для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності проводиться членом Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Таку перевірку може здійснювати дисциплінарний інспектор за дорученням члена Комісії. Проте права дисциплінарного інспектора при здійсненні такої перевірки дотепер законодавчо не врегульовані. Тому в Законі необхідно визначити, що дисциплінарний інспектор має такі самі права, як і член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України при проведенні за дорученням члена Комісії такої перевірки, повноваження якого підтверджувалися б відповідним дорученням за затвердженням Комісією зразком, підписаним членом Комісії. Окрім того, чітко визначення правового статусу дисциплінарних інспекторів на законодавчому рівні дозволить обмежити можливість зловживання та перевищення повноважень як з боку інспекторів, так і з боку посадових осіб, які направлятимуть їх на таку перевірку.

На сьогодні права та обов'язки дисциплінарного інспектора закріплено в Положенні про службу дисциплінарних інспекторів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, затвердженому рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 24 листопада 2011 року №4556/Зп11.

З міжнародної дисциплінарної практики слід узяти до уваги американський досвід організації роботи дисциплінарних інспекторів та стандарти розгляду і розслідування дисциплінарних скарг. Зокрема, у штаті Каліфорнія стаж роботи юристів, які проводять розслідування за скаргами на дії суддів, повинен бути не менше 4 років. Використовується спеціалізація у розгляді скарг за категоріями. Попередня оцінка скарг проводиться юристами, які визначають, чи є підстави для проведення розслідування. Стосовно кожної скарги складаються робочі записки за встановленим зразком для оперативності розгляду на засіданні Комісії. У разі наявності підстав складається план і починається розслідування. Процедура розслідування викладена в інструкціях та посібнику, які є обов'язковими до виконання юристами.

Є певний сенс у тому, щоб процедуру та порядок кожної дії (функції) в межах дисциплінарної процедури повністю задокументувати у формі довідника (посібника), що дало позитивні результати в американській практиці. Колеги із США пропонують розробити та впровадити довідник з приймання, руху та адміністрування скарг, довідник з проведення перевірки та розслідування, довідник з проведення засідань та прийняття рішень, довідник з адміністрування інформаційних потоків. На їхню думку, потрібно відхилити велику кількість скарг, що не містять ознак дисциплінарного проступку судді, одним рішенням Комісії без складання висновків щодо кожної скарги і без фіксації цього процесу звукозаписувальною апаратурою; функцію розслідування відокремити від процесу розгляду дисциплінарної справи; запровадити адміністрування інформаційних систем, що дозволить забезпечити контроль за процесами розгляду скарг та дисциплінарного провадження, складання відповідних звітів.

За результатами обговорень викладених проблем і шляхів їх розв'язання, ґрунтуючись на власному досвіді щодо дисциплінарного провадження Комісією було зроблено низку висновків і прийнято такі рішення:

- внесено зміни 17 січня 2012 року (рішення № 4/зп-11) до Регламенту Комісії (розділ VIII «Дисциплінарне провадження щодо суддів»);
  - розробляються відповідні інструкції, зокрема Інструкція про порядок проведення перевірок та прийняття рішень у ході дисциплінарного провадження;
  - готуються пропозиції щодо внесення змін і доповнень до Закону України «Про судоустрій і статус суддів»;
- Зокрема, при внесенні змін до Регламенту Комісії визначено, що:
- при встановленні у ході перевірки фактів та

підстав дисциплінарної відповідальності судді, про які не зазначено у скарзі (заяві), за такими фактами проводиться перевірка, про що зазначається у висновку;

- відкликання або відмова від скарги не може бути підставою для припинення дисциплінарного провадження, якщо скаргу (заяву) зареєстровано в Комісії. У цьому разі розгляд справи продовжується у звичайному порядку. Комісія приймає рішення;
- повідомлення про час та місце розгляду питання про відкриття дисциплінарної справи чи відмову у її відкритті публікується на офіційному веб-порталі Комісії не пізніше як за десять днів до засідання;
- надано право судді, стосовно якого розглядається питання про притягнення до дисциплінарної відповідальності, та/або його представнику ознайомлюватись із матеріалами дисциплінарної справи;
- під час дисциплінарного провадження член Комісії та дисциплінарний інспектор забезпечують нерозголошення відомостей про особисте життя громадян без їхньої згоди та конфіденційної інформації про особу судді, що міститься у дисциплінарній справі;
- дисциплінарні провадження щодо судді (суддів) за необхідності можуть об'єднуватись (роз'єднуватись) за рішенням Комісії;
- порядок проведення перевірки та прийняття рішення у ході дисциплінарного провадження визначається інструкцією, яка затверджується рішенням Комісії. Зокрема, у цій інструкції пропонується забезпечити контроль за виконанням рішення Комісії про застосування до судді дисциплінарного стягнення. Так, керівник служби дисциплінарних інспекторів Комісії про прийняте Комісією рішення у дисциплінарній справі протягом семи діб повідомляє відповідних голів місцевого та апеляційного судів, начальника територіального управління Державної судової адміністрації України, де працює суддя, щодо якого розглянуто справу, та пропонує вжити відповідних заходів, контролює виконання рішення Комісії.

При підготовці пропозицій щодо внесення змін і доповнень до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» рекомендовано:

- розширити види дисциплінарних стягнень, які можуть бути застосовані до судді;
- законодавчо розмежувати дисциплінарний проступок і порушення присяги судді;
- визначити вимоги до дисциплінарних інспекторів, надавши їм відповідний статус і права;
- запропонувати внесення змін до ст. 32 Закону України «Про Вищу раду юстиції», де визначити повернення дисциплінарних справ на повторний

розгляд до Комісії без припинення дисциплінарного провадження у разі розгляду скарги на рішення Комісії про застосування дисциплінарного стягнення до судді і його скасування;

- запропонувати внесення доповнень до ст. 83 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», відповідно до яких суддя, що перебуває на адміністративній посаді, може нести дисциплінарну відповідальність за невиконання або неналежне виконання своїх повноважень на адміністративній посаді;
- визначити вимоги до змісту скарг щодо неправомірної поведінки судді;
- визначити строк звернення із скаргою щодо неправомірної поведінки судді;
- встановити, що кількість дисциплінарних інспекторів має пропорційно відповідати кількості суддів та скарг і визначається рішенням Комісії залежно від потреб;
- забезпечити право судді ознайомлюватись із матеріалами дисциплінарної справи;
- встановити, що за пропозицією члена Комісії на час проведення перевірки суддя рішенням Комісії тимчасово може бути відсторонений від посади на строк до шести місяців;
- визначити підстави для відводу (самовідводу) дисциплінарного інспектора;
- розмежувати процедури розслідування, збирання доказів і вирішення питання про застосування дисциплінарного стягнення;
- відхилити велику кількість скарг, що не містять ознак дисциплінарного проступку судді, одним рішенням Комісії без складання висновків щодо кожної скарги і без фіксації цього процесу звукозаписувальною апаратурою.

Пропонується передбачити види та підстави застосування до судді крім дисциплінарних стягнень, також і заохочень за рішенням Комісії на підставі подання зборів суддів; урегулювати питання процедури дисциплінарного провадження окремим законом, зокрема порядок та строки оскарження рішень Комісії.

Умови, за яких суддя буде неупереджено вирішувати судові справи відповідно до свого внутрішнього переконання, що ґрунтується на вимогах закону, можливе у разі практичної реалізації суддівської незалежності. Для досягнення цієї незалежності держава встановлює різні гарантії, серед яких важливе місце посідає особливий порядок призначення, обрання та звільнення суддів з посади. Водночас, на сучасному етапі становлення судового права України потрібно забезпечити баланс між суддівською незалежністю та соціальним контролем за судом, із тим, щоб попередити суддів від зловживань, перевищення влади та недбалого ставлення до виконання службових обов'язків.

Наталія Шукліна,
кандидат юридичних наук,
професор, проректор
Національної школи суддів України

Запровадження інновацій у систему підготовки висококваліфікованих кадрів для судової системи

У процесі проведення судової реформи в Україні проблема підготовки висококваліфікованих кадрів для судової системи нашої держави набула особливого значення, оскільки від її успішного вирішення залежать ефективність та якість здійснення правосуддя в країні.

Президент України В. Ф. Янукович у промові на церемонії складення присяги суддями, вперше призначеними на посаду, зазначив: «Саме професіоналізм суддів є головною складовою у побудові в Україні справедливого та чесного суду, що діє за законом і захищає права кожного громадянина».

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» (далі – Закон) покладає на Національну школу суддів України завдання із забезпечення підготовки висококваліфікованих кадрів для судової системи. Національна школа суддів України здійснює організацію спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді; підготовку суддів, яких призначено на посаду вперше, яких обрано на посаду судді безстроково і яких призначено на адміністративні посади в судах, а також періодичне навчання суддів з метою підвищення рівня кваліфікації.

У Законі закріплено право суддів удосконалювати свій професійний рівень та проходити з цією метою відповідну підготовку. Згідно із статтею 54 Закону суддя, призначений на посаду судді вперше, проходить щорічну двотижневу підготовку у Національній школі суддів України. Суддя, який обіймає посаду судді безстроково, проходить двотижневу підготов-

ку у Національній школі суддів України не менше ніж раз на три роки.

На сьогодні для Національної школи суддів України актуальним завданням є не тільки використання у практичній діяльності відомих і апробованих технічних засобів і технологій освіти, але й розробка власних оригінальних інновацій, які зможуть забезпечити доступну і якісну професійну підготовку висококваліфікованих кадрів для судової системи. Особливе місце в умовах глобалізації сучасного світу мають посідати новітні досягнення та технології. Модернізація професійної підготовки кандидатів на посаду судді, підвищення кваліфікації суддів та працівників апаратів судів потребує впровадження інноваційних розробок у галузі інформаційно-комунікаційних технологій. Використання інновацій сприятиме професійному розвитку та саморозвитку, вдосконаленню професійної майстерності, дасть можливість суддям та працівникам апаратів судів набувати саме тих комплексних знань, що є необхідними для високоосвічених фахівців, здатних вирішувати найскладніші правові завдання та приймати відповідальні рішення.

Слід зазначити, що традиційно під інновацією розуміють нововведення, новаторство. Саме слово «інно-

вація» походить від латинського «innovare» (відновлення, оновлення), а англійське слово «innovation» відповідає нашому «введення нового», «внутрішнє нововведення» чи «введення новацій». Найвідоміші тлумачні словники «Collins Cobuild English Language dictionary» та «Oxford University Press» визначають інновацію як нову ідею чи метод, що впроваджується для виготовлення будь-чого та ґрунтується на нових ідеях і технологіях. З огляду на викладене можна зробити висновок, що «інновація» – нововведення в системі, яке здійснюється за рахунок внутрішніх резервів самої системи.

Важливу роль при запровадженні інновацій у будь-якій діяльності відіграє інновативність персоналу, його емоційно-оцінювальне ставлення до нововведень, здатність сприймати інновації, нові ідеї. Для подолання бар'єрів інноваційна діяльність, як і будь-яка інша, потребує від керівника організаторських здібностей. Упровадження інновації у життя – складна і цілеспрямована праця, яка покладає на виконавців додаткові обов'язки: бути ініціативними, завзятими і наполегливими з метою створення прогресивних умов для інноваційного розвитку та активізації інноваційних процесів. Якщо ці якості відсутні, то жоден талант і жодні знання не допоможуть.

Важливо розглядати інноваційну діяльність як цілісний комплекс заходів, до яких належать: підготовка, обґрунтування, освоєння і контроль за впровадженням нововведення. На сьогодні найбільшою проблемою є реалізація інтелектуальних ідей та їх трансформація в продуктивну силу. Ні в кого не виникає сумнівів у необхідності впровадження інновацій в підготовку висококваліфікованих кадрів для судової системи, адже це не просто потреба, це необхідність, веління часу.

Для розробки та впровадження таких інновацій 15 червня 2011 року при Державній судовій адміністрації України було створено робочу групу з питань інновацій за участі співробітників Національної школи суддів України, у складі якої діє підгрупа з питань професійного розвитку і навчання в судовій сфері.

Для роботи над інноваціями в Національній школі суддів України виникла необхідність створення певної групи творчих, з новаторським підходом фахівців. Саме здатність до дивергентного мислення позитивно впливає на продукування та впровадження інноваційних ідей. З цієї метою в Національній школі суддів України створено робочу групу, до складу якої увійшли найдосвідченіші науковці та судді Верховного Суду України у відставці.

Національною школою суддів України було розроблено план дій та першочергових завдань підгрупи з питань професійного розвитку і навчання в судовій сфері робочої групи з питань інновацій при ДСА України, підготовлено пропозиції до стратегічних напрямів роботи підгрупи, а також визначено пріори-

тетні напрями її діяльності.

Одним із способів застосування інформаційно-телекомунікаційних технологій, умінь трансформувати свої знання відповідно до сучасних інноваційних технологій стане запровадження дистанційного навчання у Національній школі суддів України. Впровадження такої системи та забезпечення її функціонування передбачає:

- розробку навчальних курсів дистанційного навчання та їх апробацію;
- інтеграцію в навчальні курси мультимедійних матеріалів (інтерактивних відеолекцій відомих науковців, суддів, юристів з актуальних питань правозастосування), навчальних відеофільмів прикладного спрямування, створених як в Національній школі суддів України, так і в закладах суддівської освіти зарубіжних країн;
- проведення інтернет-лекцій та інтернет-семініарів для слухачів заочної та дистанційної форми навчання в режимі реального часу;
- забезпечення технічними та програмними засобами системи дистанційного навчання на офіційному веб-сайті Національної школи суддів України;
- формування творчих наукових колективів для розробки дистанційних навчальних курсів;
- підвищення кваліфікації викладачів та технічних працівників Національної школи суддів України щодо застосування технологій дистанційного навчання;
- забезпечення доступу слухачів до інформаційних ресурсів Національної школи суддів України.

Цікавим та корисним для слухачів буде запровадження у систему навчання технології «Кейс-стаді» (від англійського «case» – випадок, «study» – вивчення), яку можна назвати методом аналізу конкретних ситуацій. Батьківщиною цього методу є Сполучені Штати Америки. Школа бізнесу Гарвардського університету вперше застосувала цей вид навчання у 1924 році.

Безпосередня мета «Кейс-стаді» – спільними зусиллями викладача та слухачів:

- сформулювати;
- проаналізувати;
- дати оцінку;
- виробити алгоритм практичного вирішення проблемної ситуації, що виникає в контексті конкретної справи – випадку.

Суть методу досить проста: для організації навчання використовуються описи конкретних ситуацій чи справ. Наприклад, слухачам пропонують осмислити реальну судову справу, яка відображає не лише практичну проблему, а й актуалізує певний комплекс знань, що необхідно засвоїти при її вирішенні, при цьому сама проблема не має однозначного вирішення. «Кейс-стаді» виступає і специфічним практичним методом організації навчального процесу, методом дискусій з точки зору стимулювання і мотивації до

навчання, а також методом практичного контролю і самоконтролю.

У слухачів позитивне ставлення до інтерактивного методу навчання «Кейс-стаді». Вони бачать у ньому можливість виявити ініціативу, самостійність в освоєнні теоретичних положень та оволодінні практичними навичками. Не менш важливо і те, що аналіз ситуацій позитивно впливає на професіоналізм слухачів, розвиває їх інтерес та формує мотивацію до навчання. Висока концентрація ролей у кейсі перетворює технологію «Кейс-стаді» на її крайню рольову форму – ігровий метод навчання, в якому між грою, інтелектуальним розвитком та тотальною системою контролю досить тонка межа. Перевагами такого способу навчання є легкість сприйняття і запам'ятовування навчального матеріалу завдяки його ілюстрованості: прості та доступні приклади, відео- та аудіоматеріали – усе це створює в нашій свідомості яскраві асоціативні образи.

Ефективна робота суддівського корпусу, крім професійних знань та навичок, потребує також високої культури спілкування суддів з представниками влади, журналістами та громадськістю. У зв'язку з цим важливим елементом підготовки та підвищення кваліфікації суддів і працівників апаратів судів може стати створення медіа-центру як структурного підрозділу Національної школи суддів України, основними завданнями якого стануть:

- розробка практичних і методичних рекомендацій щодо вибору правильної тактики поведінки суддів у взаємодії з представниками засобів масової інформації та громадськістю (підготовка до інтерв'ю, поведінка на прес-конференціях та перед телекамерами);
- навчання основ ділового спілкування;
- застосування психологічних прийомів (у тому числі механізмів протидії інформаційно-психологічним атакам).

Сучасний стан розвитку мережі Інтернет дозволяє реалізувати такі цікаві проекти, як лекції викладачів у режимі он-лайн, телемості «наживо».

Лекції викладачів у режимі он-лайн – це спілкування лектора, незалежно від місця його перебування, з аудиторією слухачів за допомогою програмного забезпечення «Скайп» (одночасна передача зображення та звуку). Таким чином, лекції викладачів у режимі он-лайн можуть транслюватися одночасно в кількох аудиторіях чи корпусах Національної школи суддів України та навіть у її регіональних відділеннях. Трансляція буде корисною для заочного та дистанційного навчання, а також для суддів і працівників апаратів судів, які мають бажання самовдосконалюватися та постійно підвищувати свою кваліфікацію, за наявності у них оснащеного відповідним програмним забезпеченням робочого місця.

Телемості «наживо» – передача аудіо- і відеосигналу з місця проведення заходу за допомогою засо-

бів телевізійної техніки. Це дасть змогу забезпечити трансляцію на офіційному веб-сайті Національної школи суддів України різних цікавих юридичних подій, таких як форуми правників, конференції, виступи окремих осіб та інші заходи, для осіб, які попередньо пройшли реєстрацію на сайті.

Збереження записів таких лекцій і телемостів у відеотеці Національної школи суддів України дасть можливість широко застосовувати їх у навчальному процесі.

Переваги впровадження лекцій викладачів у режимі он-лайн та телемостів «наживо» очевидні:

- значне скорочення витрат на відрядження як лекторів, так і слухачів;
- економія часу на поїздки;
- можливість не відволікатися від основної діяльності;
- оперативність отримання нових знань;
- розширення слухачької аудиторії через доступ до інформації усіх бажаючих суддів;
- можливість обмінюватися досвідом з колегами з усієї України, а також з-за кордону.

Одна з форм навчання – це відвідування слухачами Національної школи суддів України судових засідань. Після завершення такого судового засідання модератори матимуть змогу:

- проаналізувати проведене засідання, виробити рекомендації щодо того, як треба діяти в тій чи іншій ситуації;
- перевірити здатність слухачів застосовувати попередньо вивчений теоретичний матеріал на практиці;
- давати практичні та теоретичні поради щодо конкретних ситуацій.

Застосування такої форми навчання формуватиме у слухачів уміння використовувати набуті знання та навички для вирішення різних ситуацій, у тому числі нестандартних, які виникають під час судових засідань.

Методика рольових ігор давно й успішно застосовується у навчальному процесі у зарубіжних закладах суддівської освіти. Розрізняють два види цієї методики: власне рольові ігри і так звані симуляції.

Симуляції можна визначити як рольове програмування типової ситуації в суді. При цьому слухач не виходить за межі реальності, залишаючись самим собою в сенсі життєвого досвіду і ціннісних орієнтирів, і лише прагне правильно вчинити певні дії в рамках досить жорсткого тематичного сценарію (наприклад, провести судові засідання в суді першої інстанції з дотриманням визначеного законом порядку).

Рольові ігри суттєво відрізняються від симуляцій насамперед тим, що в процесі слухач (кандидат на посаду судді) перевтілюється, скажімо, в обвинуваченого, потерпілого, адвоката, прокурора, суддю, який перебуває у складній правовій чи організацій-

ній ситуації. Кожен з учасників гри повинен захистити свою правову позицію з належною аргументацією. Інша частина аудиторії виступає в ролі експертів, які оцінюють ситуацію, дають юридичну оцінку самій ситуації, поведінці учасників рольової гри чи виконують іншу функцію, що забезпечує проведення рольової гри.

Зрозуміло, що учасники такої гри повинні відійти від реальності і перевтілитися в інших людей, намагаючись через мову, жести, інші засоби спілкування донести складну понятійно-ціннісну систему особистості.

Очевидними перевагами цієї методики є:

- психологічна розкутість слухача, який перестає боятися зробити помилку. Для нього на перший план виходить завдання зіграти «свою роль» та донести «свою думку» до учасників рольової гри;
- емоційна зацікавленість та ініціатива в обговоренні теми;
- набуття навичок спору. Під час бесіди слухачі вчаться висловлювати згоду, незгоду, логічно викладати свої думки, ввічливо переривати співрозмовника, а також переводити бесіду у потрібне річище, узагальнювати та аналізувати факти, робити висновки, грамотно завершувати розмову тощо;
- масовість рольової гри. За добре продуманого сценарію гри осторонь не залишається жоден слухач.

Ураховуючи величезний обсяг та швидкоплинні зміни у вітчизняному законодавстві, міжнародних правових документах, існує потреба у постійному оновленні лекційного матеріалу, навчальної літератури та у вдосконаленні методик викладання. Запровадження у 2012 році в Національній школі суддів України електронної бібліотечної системи «Ірбіс» надасть можливість:

- швидкого пошуку потрібного матеріалу за гнучкими параметрами;
- доступу зареєстрованим користувачам до електронної бібліотеки Національної школи суддів України через її офіційний веб-сайт, а також зі спеціально обладнаних терміналів у приміщенні читальної зали бібліотеки Національної школи суддів України;
- дистанційного замовлення книг з фондів бібліотеки електронною поштою;
- вилучення з бібліотеки застарілої літератури без значних фінансових витрат та навантажень. Це дозволить уникнути найприкрішої помилки – використання застарілої нормативно-правової бази.

Важливим інноваційним елементом під час навчання кадрів для судової системи може стати створення електронних підручників та навчально-методичних посібників на цифрових носіях інформації, які міститимуть:

- плани лекційних та семінарських занять, питання для обговорення та підготовки практичних завдань;

- орієнтовні питання для підсумкового контролю знань;
- рекомендовані джерела інформації в електронному каталозі бібліотеки Національної школи суддів України, інших книгах та періодичних виданнях, а також в мережі Інтернет;
- презентації PowerPoint, аудіо- та відеофрагменти для підвищення інтерактивності матеріалу та покращення сприйняття інформації.

Викладачі матимуть змогу копіювати й використовувати у навчальному процесі зазначені матеріали. Наявність електронної версії підручників і лекційних матеріалів, користування якими можливе без відтворення на паперових носіях, має значний екологічний та енергозберігаючий ефекти.

Ще однією інновацією в процесі професійного розвитку і навчання в судовій сфері може стати створення навчальних відеофільмів про функціонування судової системи України. У зв'язку з цим доцільно буде створити в Національній школі суддів України відеостудію для виробництва навчальних фільмів за участю слухачів та викладачів Національної школи суддів України. Відеофільми можна буде використовувати під час навчання суддів та зберігати для подальшого перегляду у відеотеці.

Приведення рівня професійної підготовки працівників судової сфери у відповідність до сучасних міжнародних норм і стандартів залежить від якості викладання матеріалу. Тому викладачі Національної школи суддів України повинні не тільки постійно працювати над підвищенням свого професійного рівня, відслідковувати новітні методики навчання, вивчати і застосовувати на практиці досвід зарубіжних закладів суддівської освіти, а й проходити спеціальне навчання. Таким навчанням може стати програма з підготовки суддів-викладачів. Для реалізації такого напряму до Плану науково-дослідної роботи в Національній школі суддів України на 2012 рік включено заходи з підготовки навчально-методичних посібників для суддів-викладачів: «Написання судових рішень», «Стратегічні комунікації (зв'язки з громадськістю в судах)», «Професійна етика судді» та інших.

І наостанок хотілося б ще раз наголосити, що в умовах глобалізації сучасного світу тільки інноваційний підхід у підготовці висококваліфікованих кадрів для судової системи відкриє суддям перспективу оперативно отримувати нові сучасні знання, набути умінь трансформувати їх, і як наслідок, вирішувати найскладніші правові завдання та приймати відповідальні та обґрунтовані рішення. Адже від професіоналізму вершителя правосуддя, об'єктивного арбітра, який протистоїть політичному, економічному та будь-якому іншому тиску, його доступності і справедливості, неупередженості і незалежності при прийнятті рішень залежить повага у суспільстві безпосередньо до судді, до судових рішень та судової системи в цілому.

Євген Кубко,

доктор юридичних наук,
професор,
член-кореспондент
Академії правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України

Деякі методологічні аспекти застосування міжнародно-правових стандартів судочинства в діяльності суддів

Удосконалення діяльності суддів, підвищення ефективності судочинства й покращення всієї судово-правової роботи вимагає певної орієнтації на міжнародні правові стандарти в галузі як судоустрою, так і судочинства. Судова реформа, що відбувається в Україні, має багатогранний характер, який потребує синхронного вдосконалення різних ланок судово-правової системи, проте кожна із складових має свої особливості.

Розглядаючи судочинство як найважливіший елемент судової діяльності, слід зазначити, що його покращення, безумовно, пов'язане із все більшою орієнтацією суддів на міжнародно-правові стандарти. Саме цього вимагають сучасні умови, саме це є певним правовим професійним орієнтиром для визначення напрямів подальшого вдосконалення. Слід також зауважити, що саме обізнаність і практичне застосування міжнародно-правових стандартів є одним із критеріїв визнання фахового рівня суддів і кандидатів на відповідні судові посади.

Різноманіття проблем, що виникають, має базуватися на заздалегідь визначених теоретико-методологічних засадах, адже розуміння природи міжнародно-правових стандартів і можли-

востей їх визначення, а також їх інтерпретації є необхідною умовою, що дає можливість зрозуміти природу як самого стандарту, тобто однакового застосування принципів судочинства та конкретних процесуальних форм, так і системи стандартів, які мають використовуватися в сучасній судово-правовій системі України.

У цьому сенсі слід мати на увазі, що розвиток стандартів судочинства відбувається на тлі глибоких економічних, політичних, ідеологічних і соціальних подій, які не можуть не впливати на судову систему в цілому, а отже, і на діяльність суддів. Разом із тим в країні існують певні національні стандарти судочинства, які формуються під впливом багатьох факторів, включаючи й історичне минуле країни, ментальність сус-

пільства, політичні й національні нашірвання тощо. У зв'язку з цим одна із проблем, яку слід мати на увазі на методологічному рівні, полягає у визначенні співвідношення між національними й міжнародними стандартами та можливості їх застосування у практичній діяльності.

Доцільно також зазначити, що міжнародно-правові стандарти стосуються галузей як матеріального, так і процесуального права, діють у сфері як публічно-правових, так і приватно-правових відносин, застосовуються як на галузевому рівні (кримінальний, цивільний, господарський, адміністративний процес), так і на рівні судово-правової системи в цілому.

Звичайно, застосування міжнародно-правових стандартів у всіх цих сферах має свої осо-

бливості, хоча, з теоретико-методологічної точки зору, базується на загальних принципах судочинства, включаючи верховенство права, законність, демократизм та інші загально визнані правові підйоми. Розглядаючи як приклад застосування стандартів господарського, цивільного та адміністративного судочинства, що зручно для ілюстрації функціонування міжнародно-правових стандартів, слід передусім визначити проблему джерел міжнародно-правових стандартів. Інакше кажучи, важливим є визначення орієнтирів щодо наявності стандартів та їх тлумачення, так само як і усвідомлення їх у практичній і науково-аналітичній діяльності.

Слід визначитися щодо загальної системи судочинства, де саме містяться міжнародно-правові стандарти у тих сферах, які ми взяли для демонстрації методологічних підходів до цієї складної діяльності суддів. Сьогодні можна констатувати, що міжнародно-правові стандарти містяться у тих чи інших нормах міжнародного права, тобто в міжнародно-правових актах як публічного, так і приватного характеру. Нормативно-правова основа міжнародних стандартів формується на підставі міжнародно-правових конвенцій, різного роду рішень міжнародних організацій, багатосторонніх і двосторонніх міжнародних договорів тощо. Разом із тим великого значення набуває рішення міжнародних юрисдикційних органів, які більш детально регулюють і, головне, досить чітко тлумачать самі міжнародно-правові стандарти з точки зору діяльності національних судів. Як приклад можна назвати певні рішення Європейського суду з прав людини, а також рішення численних міжнародних судових інстанцій.

Методологічного значення набувають також доктринальні тлумачення судово-правових стандартів, що викладені в дослі-

дженнях вітчизняних і закордонних науковців і містяться в різного роду наукових рекомендаціях, експертних висновках та в інших науково-консультативних та науково-допоміжних документах. Саме це є наступним етапом визначення джерел міжнародно-правових стандартів. Отже, певний міжнародно-правовий стандарт має бути чітко сформульований у міжнародно-правових документах і відповідним чином інтерпретований у доктрині права чи в доктрині судочинства як на національному, так і на міжнародному рівні. Йдеться про те, що існування того чи іншого стандарту визнається на науковому рівні, визначається в наукових працях і сприймається науковою юридичною громадськістю, що певною мірою ускладнює розуміння цих стандартів суддями, але має важливе значення для практичного застосування таких стандартів.

дартів на науковому й експертному рівнях. Саме за цих умов можна вважати, що стандарти судочинства мають загально-визначений характер і фактично обов'язкові для застосування.

Іншим важливим питанням є розуміння співвідношення між стандартами міжнародно-правового характеру й загально-визнаними принципами права, адже деякі загально-визнані принципи права відображаються саме в міжнародно-правових документах і можуть частково розглядатися як відповідні стандарти судової діяльності. Проте зв'язок між принципами і стандартами досить складний. Загальні принципи – верховенство права, законність, рівність та інше – впливають на діяльність судових органів, хоча самі вони належать не стільки до принципів судочинства, скільки до принципів функціонування правової системи в цілому. Загальні принципи

Нормативно-правова основа міжнародних стандартів формується на підставі міжнародно-правових конвенцій, різного роду рішень міжнародних організацій, багатосторонніх і двосторонніх міжнародних договорів

Таким чином, схематично можна змалювати таку картину методологічного освоєння міжнародно-правових стандартів: наявність чітко сформульованих стандартів у міжнародно-правових документах; використання стандартів юрисдикційними органами на національному й міжнародному рівнях (стандарти мають бути застосовані в рішеннях суддів); доктринальне тлумачення стан-

дартів, відповідно, можуть розглядатися як загальні стандарти судочинства або як похідні від них. Для системи судочинства, на мій погляд, важливими є декілька міжнародно-правових стандартів, які були й залишаються важливими орієнтирами для судів. Це стандарт справедливого й однакового відношення (fair and equitable treatment), стандарт мінімального відношення, стандарт ефективності використання

юридичних засобів захисту і так само стандарт стабільності й визначеності юридичних зв'язків (*res judicata*).

Із методологічної точки зору слід зауважити, що наявність цих стандартів та їх доктринальне тлумачення ускладнюється тією обставиною, що до певної міри ці стандарти взаємопов'язані. Наприклад, стандарт справедливого й однакового відношення до суб'єктів права тісно пов'язаний із стандартом мінімального режиму (відношення) забезпечення прав учасників судочинства. Більш складним є питання про сферу застосування таких стандартів, оскільки вони мають свої специфічні ознаки в різних галузях економічної життєдіяльності й певні відмінності в міжнародно-правовому регулюванні. Наприклад, у сфері інвестиційного законодавства діяльність судів пов'язана із забезпеченням прав інвесторів не лише відповідно до норм національного матеріального і процесуального права, а також і залежно від зобов'язань держави за міжнародними договорами, які, як відомо, за певних умов можуть мати пріоритетне значення відносно національної правової системи. Існує чимало рішень міжнародних судових і арбітражних інституцій, відповідних наукових досліджень, які підтверджують, що стандарт «справедливого та однакового відношення» є частиною міжнародного права і його слід дотримуватися незалежно від положень національного законодавства.

Стандарт мінімального відношення, передбачений у міжнародному праві, полягає в загальному плані у тому, що будь-якій юридичній або фізичній особі не може надаватися правовий режим, а отже і процесуальні можливості в судочинстві, менш сприятливий, ніж той режим, який передбачений міжнародним правом, включаючи міжна-

родні договірні зобов'язання. Це важливе положення методологічно означає, що реальні юридичні, у тому числі процесуальні можливості особи мають бути порівняні не лише з можливостями інших процесуальних суб'єктів, але й із стандартами, встановленими в міжнародно-правових документах. Фактично в рішеннях Європейського суду з прав людини хоча й опосередковано, але визнається стандарт мінімального відношення, якщо *inter alia* йдеться про захист майнових прав особи.

Проблема відповідності міжнародно-правовим стандартам національної системи господарського судочинства включає також складну проблематику застосування судами процедури поновлення судового процесу за нововиявленими обставинами. Оскільки ця проблема досить ґрунтовно розглядається на національному рівні, з точки зору стандартів ефективності юридичного захисту й неприпустимості відмови у доступі до правосуддя, слід також мати на увазі принцип стабільності й ви-

Існує чимало рішень міжнародних судових і арбітражних інституцій, відповідних наукових досліджень, які підтверджують, що стандарт «справедливого та однакового відношення» є частиною міжнародного права і його слід дотримуватися незалежно від положень національного законодавства

У деяких міжнародно-правових угодах сформульовано також принцип забезпечення ефективних юридичних засобів (*effective legal means*). Фактично цей стандарт є відображенням стандарту «неприпустимості відмови у правосудді» (*denial of justice*), який, своєю чергою, пов'язаний із стандартом «мінімального відношення» та стандартом «справедливого та рівного відношення». У більшості міжнародно-правових документів стандарт ефективності юридичних засобів захисту тлумачиться поряд із стандартом неприпустимості відмови в правосудді й полягає в тому, що суд у будь-якій формі не може відмовляти фізичній або юридичній особі в доступі до судової процедури, необґрунтовано відкладати провадження у справі, не може допускати серйозних процедурних порушень і виносити свідомо несправедливі рішення.

значеності юридичних зв'язків у правовій системі держави. Частото це означає, що принцип *res judicata*, тобто принцип незмінності вже прийнятих рішень, має хоча й не абсолютне, але все ж переважне значення при перегляді рішень, які набрали законної сили. Суд у всіх випадках має визначати баланс між необхідністю перегляду справи і, відповідно, захистом прав учасників судового процесу, з одного боку, і необхідністю збереження стабільних правових зв'язків, які вже склалися внаслідок судових рішень, з іншого.

Таким чином, використання стандартів судочинства, як бачимо із викладеного, є досить складним процесом, що вимагає фахових знань суддів і розуміння не тільки національної судово-правової системи, але й тенденцій судочинства на міжнародному рівні.

Лідія Москвич,
доцент кафедри організації судових
та правоохоронних органів
Національного університету
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»

Потрібна методика оцінки особистих і моральних якостей кандидатів на посади суддів

Згідно з ч. 2 ст. 70 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» однією зі складових кваліфікаційного іспиту на посаду судді є виявлення особистих і моральних якостей кандидатів.

Фактично йдеться про оцінку професійно важливих якостей і здібностей особи, яка бажає обійняти посаду судді. У зв'язку з цим положенням перед Вищою кваліфікаційною комісією суддів України постає досить складна проблема – опрацювати методикю об'єктивної оцінки особистих і моральних якостей особи та визначити ступінь її профпридатності до суддівської роботи. Напевне, мова має йти про визначення стандартів відповідності суддівській професії. Науковим обґрунтуванням таких стандартів може стати соціально-психологічний аналіз професійної суддівської діяльності через систему вимог, що ставляться до людини, яка її здійснює, включаючи якості особистості, особливості процесів мислення, знання, уміння і навички. Іншими

словами, перелік особистих і моральних якостей кандидатів на посади суддів повинен логічно впливати з потреб професійної діяльності.

Основною умовою при розробці стандартів відповідності суддівській професії має стати принцип єдності особистості і діяльності. Він передбачає розгляд психічних процесів, властивостей і станів у вигляді результату та умов діяльності судді. Вихідним моментом у визначенні структури стандартів мають стати глибокий змістовний аналіз діяльності щодо здійснення суддівських повноважень і оволодіння даною професією, детальне виявлення і психологічна характеристика її основних функцій і операцій. В результаті такого аналізу визначається і формується сукупність

вимог діяльності до особистих і моральних якостей судді в цілому і до окремих компонентів їх індивідуально-психологічної структури.

Аналіз діяльності судді це метод розподілу фактичних даних про роботу для виявлення і визначення факторів і якостей, необхідних для її виконання, і подання цих даних у зручній і придатній для практичного використання формі. На наш погляд, структура професійної діяльності судді має такі складові: пізнавальну, моральну, комунікативну, організаційну і творчу. Розкриємо їх суть.

А. Пізнавальна складова професійної діяльності реалізується при одержанні людиною знань про явища, предмети, властивості, дії. Особливостями здійснюваного суддею пізнавального

процесу є: (а) ретроспективний характер пізнання – об'єктом є подія, що мала місце в минулому; (б) його зміст становить аналіз наданої інформації (доказів у справі) з погляду її допустимості, достатності й достовірності; (в) складником пізнавальної діяльності є прогнозування розвитку подій і планування майбутніх дій; (г) точна правова регламентація як самого процесу пізнання, так і закріплення його результатів.

До професійно необхідних якостей, що впливають на успішність виконання цього виду діяльності судді, слід віднести: а) різнобічні загальні і глибокі професійні знання; б) розвинений інтелект, гнучке творче мислення, високу розумову працездатність; в) аналітичний склад розуму, вміння прогнозувати та виділити головне; г) активне сприйняття, ємну пам'ять, стійку увагу, розвинену увагу, інтуїцію.

До несприятливих якостей для обіймання посади судді слід віднести низьку розумову працездатність, знижену пізнавальну активність, низькі інтелект та професійну ерудицію, нерозвинену увагу, слабку пам'ять, імпульсивність вчинків, низький поріг стійкості до стресів, агресивність.

Б. Моральна складова професійної діяльності судді пов'язана з виконанням соціальної функції з відновлення справедливості, захисту прав і свобод людини і громадянина. Ця діяльність має подвійний характер: з одного боку, суддя оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, з другого – зобов'язаний керуватися законом. Особливість цієї підструктури передбачає правомірну й високоморальну поведінку судді як при виконанні службових функцій, так і в приватному житті.

З огляду на зазначену складову професійно необхідними якостями судді є: а) високий рівень соціалізації особистості; б) правосвідомість і соціальна відпові-

дальність; в) чесність, совісність, сумлінність, дисциплінованість; г) домінування соціально значущих мотивів у сфері професійної діяльності. До негативних якостей можуть бути віднесені: низький моральний рівень, схильність до обману, зловживання алкоголем, безвідповідальність, недисциплінованість тощо.

В. Комуникативна складова професійної діяльності віддзеркалює правовідносини, що виникають у ході судового розгляду справ, а також міжособистісні комуникативні відносини, що складаються з колегами по роботі, працівниками інших державних органів, громадянами, тобто вона включає всі види зв'язків і спілкування судді в процесі його професійної діяльності. Комуникативна складова про-

по роботі, іншими посадовими особами і громадянами у процесі різних правовідносин. Виділення даної функції насамперед пояснюється тим, що комуникативна діяльність судді пов'язана не тільки з обміном будь-якою інформацією, а й з організацією спільних дій; (в) третя (реляційна) пов'язана з регуляцією емоційної сфери судді.

До професійно важливих якостей судді, що впливають на ефективність виконання ним комуникативної діяльності, слід віднести: а) вміння установлювати й підтримувати емоційні контакти з учасниками спілкування; б) здатність розуміти внутрішній світ співрозмовника, його психологічні особливості, мотиви поведінки; в) доброзичливість, витриманість, тактов-

Моральна складова професійної діяльності судді пов'язана з виконанням соціальної функції з відновлення справедливості, захисту прав і свобод людини і громадянина. Ця діяльність має подвійний характер: з одного боку, суддя оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, з другого – зобов'язаний керуватися законом

фесійної діяльності актуалізує в собі як відносини, що випливають з функціональних повноважень носія судової влади, так і індивідуально-психологічні його особливості, властивості в різних правовідносинах. Цій діяльності судді притаманні інформаційна, інтерактивна й реляційна функції: (а) перша (інформаційна) полягає в обміні інформацією або її прийманні-передачі між суддею й учасниками судового процесу, колегами по роботі, іншими особами. Найяскравіше функція комуникативної діяльності судді реалізується в судовому слідстві; (б) друга (інтерактивна) полягає в регулюванні поведінки й безпосередній організації суддею спільної діяльності з учасниками судового процесу, колегами

ність, ввічливість у відносинах з людьми; г) вміння у конфліктних ситуаціях провадити адекватну стратегію комуникативної поведінки; д) здатність до співпраці й досягнення компромісів; е) розвинений самоконтроль над емоціями. До негативних рис судді слід віднести: вразливість, замкнутість, агресивність, конфліктність, невихованість, завищену самооцінку, емоційну нестійкість, імпульсивність, недостатнє володіння вербальними засобами спілкування.

Г. Організаційна складова професійної діяльності безпосередньо впливає з функціональної ролі судді і проявляється під час взаємодії з посадовцями інших органів, громадянами. Її змістом є різні процесуальні дії й

організаційні заходи, спрямовані на створення й підтримку належних умов для виконання функцій суду. Цей вид діяльності реалізується при здійсненні суддею (а) правосуддя, (б) процесуальних дій та організаційних заходів, спрямованих на забезпечення розгляду справи, (в) контролю за своєчасним зверненням до виконання судових рішень, винесених за його участю, (г) інших передбачених законом повноважень. Особливість організаційної діяльності судді: (1) спрямованість на впорядкування проведення судових дій при виконанні всіх функцій судді; (2) рішення, прийняте суддею, породжує в осіб, яким воно адресовано, певні обов'язки з його виконання; (3) ця діяльність урегульована законом, що визначає її обсяг і характер; (4) вона пов'язана із самоорганізацією праці судді.

Професійно необхідними якостями судді, що впливають на успішність здійснення суддею організаційних заходів, є: а) активність, ініціативність; б) сміливість, наполегливість, цілеспрямованість, здатність самостійно приймати рішення й уміння прогнозувати їх наслідки; в) відповідальність, організованість, здатність планувати свій робочий час; г) нервово-психічна стійкість. До негативних рис слід віднести: відсутність організаторських здібностей, недостатньо розвинені вольові якості, незібраність, безвідповідальність, пасивність, безініціативність, емоційна нестійкість.

Д. Творча складова професійної діяльності носія судової влади полягає в його обов'язку відшукати в одиницях й індивідуальності розглянутого ним юридичного випадку загальність, абстрактність і типовість юридичного правила, встановленого законом. Тим самим суддя створює єдність загального, абстрактного й конкретного. Тому професійно необхідними рисами слід вважати: (а) пізнавальну ак-

тивність, гнучке творче мислення, кмітливість; (б) розвинений інтелект, професійну майстерність, правову ерудицію; (в) аналітичний склад розуму, прогностичні здібності, вміння виділити головне; (г) активність, рухливість пізнавальних процесів. До негативних якостей слід віднести: низьку розумову працездатність, слабку пам'ять, низький інтелект, недостатню загальну і професійну грамотність, нездатність прогнозувати, низьку пізнавальну активність, брак мотивації досягати успіхів у роботі, байдужість до професії.

При поєднанні аналізу змісту професійної діяльності судді та професійно необхідних для її ефективного виконання особистих і моральних якостей судді виникають умови для конструювання стандартів відповідності суддівській професії як об'єктивного підґрунтя для оцінки особистих і моральних якостей кандидатів на посади суддів на предмет їх профпридатності до роботи суддею.

Друге питання, яке потребує вирішення Комісією – яку методику слід використати для оцінки особистих і моральних якостей кандидатів на посади суддів.

тощо. Оскільки певні професійно важливі особисті і моральні якості можуть здобуватися та коригуватися в процесі навчання, то програма спеціальної підготовки кандидатів на посади суддів повинна передбачати відповідний напрям з коригування та посилення необхідних для суддівської професії якостей;

Об'єктивних, що відображають якість професійного досвіду кандидата на посаду судді. Було б доцільним розробити спеціальну інструкцію, з переліком питань, на які повинен відповісти керівник установи за останнім місцем роботи або навчання претендента на посаду судді при складанні характеристики. Розробку структури характеристики необхідно доручити фахівцям-психологам. Вона має містити питання, відповіді на які могли б мати прогностичну спрямованість з погляду успішності здійснення суддівських функцій і містити необхідні дані про особу претендента на посаду судді. Складена таким чином характеристика могла б бути більш об'єктивною і повною про можливого кандидата на ту чи іншу суддівську посаду. Так, наприклад, важливо щоб у документах містилися оці-

Творча складова професійної діяльності носія судової влади полягає в його обов'язку відшукати в одиницях й індивідуальності розглянутого ним юридичного випадку загальність, абстрактність і типовість юридичного правила, встановленого законом. Тим самим суддя створює єдність загального, абстрактного й конкретного

Вважаємо, таку оцінку можна здійснити за допомогою комплексних критеріїв, зокрема:

кваліфікаційних. Вони відображаються у певних документах: про отриману освіту, професійну перепідготовку і підвищення кваліфікації, спеціалізацію, присвоєння класного чину

ночні характеристики: «чесний», «принциповий», «дисциплінований, відповідальний працівник», «здатний тривалий час переносити фізичні й психічні перевантаження», «виявляє аналітичні здібності», «вміє планувати свою роботу», «має організаторські здібності» та ін. Відповідно, до

прогностично несприятливих показників можна віднести: наявність дисциплінарних стягнень, дані про слабку успішність у школі, виші; оціночні характеристики: «недисциплінований», «некомунікабельний», «в умовах підвищеного навантаження губиться, не може зосередитися», «вирізняється низькою працездатністю», «у колективі авторитетом не користується», «зарозумілий», «грубий» тощо;

психологічних, виявлених у результаті психодіагностичного обстеження претендента на посаду судді з використанням спеціально підібраних для цих цілей тестових методик. Надійність отриманих даних залежатиме від якості психодіагностичного обстеження, правильності інтерпретації отриманих результатів. Тому до виконання цієї функції необхідно залучати кваліфікованих психологів. Вітчизняними й іноземними психологами вже розроблено низку методик, що можуть бути використані і для дослідження особи кандидата на посаду судді. Зокрема, у 2002 році в Російській Федерації був проведений відповідний експеримент з психодіагностичного обстеження кандидатів на посаду судді. Експеримент підтвердив доцільність такого попереднього обстеження кандидатів на посаду судді. На думку вчених, використана при проведенні експерименту процедура дозволяє глибоко та об'єктивно оцінити особистісні якості, їх відповідність вимогам професійної діяльності судді і з високою часткою імовірності прогнозувати професійну успішність¹.

Вважаємо, що психодіагностичне обстеження, що має конкретну спрямованість на виявлення професійно важливих рис особистості, було б доцільно проводити щодо кандидатів на

судову посаду перед направленням їх на спеціальну підготовку. Для реалізації цієї ідеї мають бути розроблені формалізовані показники, на основі яких можна було б судити про: 1) повну відповідність особи вимогам професії; 2) абсолютну несумісність

Для проведення тестування можуть бути використані як спеціальні, розраховані на виявлення специфічних професійно важливих особистих і моральних якостей судді, так і вже розроблені психологами тести. Так, наприклад, можуть бути засто-

Психодіагностичне обстеження, що має конкретну спрямованість на виявлення професійно важливих рис особистості, було б доцільно проводити щодо кандидатів на судову посаду перед направленням їх на спеціальну підготовку

особистості і діяльності; 3) відносну можливість заняття суддівської посади. Тести, розроблені для психодіагностичної оцінки кандидатів на посади суддів, повинні: (а) виявляти загальний рівень інтелектуального розвитку кандидата, структуру його індивідуально-психологічних властивостей, особливості темпераменту і характеру, адаптивні можливості до обраної професії; (б) бути достатньо надійними, мати не тільки поточну (діагностичну), а й прогностичну валідність, тобто давати можливість не тільки об'єктивно оцінювати стан кандидата, а й складати науково обґрунтований, достовірний прогноз щодо його подальшого найбільш ефективного використання; (в) бути компактними, зручними для групового обстеження кандидатів в обмежені проміжки часу з використанням автоматизованої обробки результатів тестування; (г) перевіряти і доповнювати один одного з метою підвищення надійності, точності і вірогідності отриманих результатів.

совані вже використовувані психодіагностичні методики: шкала прогресивних матриць Дж. Равена; 16-факторний особистісний питальник Р. Б. Кеттелла; питальник «Рівень суб'єктивного контролю» А. М. Еткінда; колірний тест М. Люшера; тест «Стратегія поведінки в конфліктній ситуації» К. Томаса; тести на коефіцієнт інтелектуальності Ганса Айзенка та ін.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що наука і практика мають бути в постійному тандемі. Передусім необхідно здійснити дослідження змісту суддівської діяльності з метою визначення професійно важливих особистих і моральних якостей судді, які є професійно корисними з погляду ефективності, успішності виконання покладених обов'язків. Це повинно стати науковим обґрунтуванням змісту стандартів відповідності суддівській професії – об'єктивного критерію для оцінки особистих і моральних якостей кандидатів на посади суддів.

¹ Психологическое обследование кандидатов на должность судьи // Российская юстиция. — 2002. — № 10. — С. 7–9.

Ірина Зарецька,

старший радник з правових питань
Спільної Програми Європейського
Союзу та Ради Європи
«Прозорість та ефективність судової
системи України» (2008 -2011)

Становлення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України: погляд через призму стандартів Ради Європи

Спільна Програма Європейського Союзу і Ради Європи «Прозорість та ефективність судової системи України» (далі – Спільна Програма) упродовж трьох років співпрацювала із Вищою кваліфікаційною комісією суддів України (далі – Комісія), яка після прийняття Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у липні 2010 року отримала низку нових повноважень. На їх реалізацію був спрямований весь потенціал Комісії. Розбудові незалежної системи правосуддя в Україні також сприяли міжнародні інституції.

У цій статті описані лише деякі напрями співпраці Спільної Програми і Комісії та її результати.

1. Підготовлено **Порадник для громадян «Як оскаржити неналежну поведінку судді?»**

У пораднику мовою, доступною для широкого загалу читачів, роз'яснено порядок притягнення судді до дисциплінарної відповідальності: підстави для цього, процедуру подання скарги (заяви), розгляду дисциплінарної справи та накладення дисциплінарного стягнення. Видання містить бланки документів, пов'язаних зі зверненням щодо притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, та інструкції, які допоможуть правильно його скласти. Порадник розрахований на відвідувачів суду, зокрема учасників судових процесів, потенційних позивачів, студентів, правозахисників та кожного, кого цікавить судовий механізм захисту прав людини.

2. Після прийняття Закону України «Про судоустрій і статус суддів», яким запроваджувалися важливі зміни в судоустрої України, зокрема у сфері підготовки суддів, Спільна Програма за підтримки Комісії та Національної школи суддів України (далі – НСШУ) підготувала **Звіт про оцінку навчальних потреб суддів в Україні та брошуру «Навчання суддів впродовж**

кар'єри: модельні програми підготовки» за результатами опитування 1236 суддів усіх рівнів юрисдикції та спеціалізації. У звіті проаналізовано сучасну правову базу системи безперервного навчання суддів, їх ставлення до такого навчання, еволюцію закладів, що відповідають за організацію безперервного навчання, безперервне навчання при НШСУ, а також тематику навчання на курсах підвищення кваліфікації 2010 року та тематику, що пропонується суддям для вивчення в майбутньому.

Крім того, представлено аналіз системи підвищення кваліфікації суддів в Україні, зокрема на її відповідність міжнародним стандартам.

Закон № 2453- VI від 7 липня 2010 року «Про судоустрій і статус суддів» (далі – Закон 2453/2010) встановлює такі положення стосовно підвищення кваліфікації суддів.

Суддя має право вдосконалювати свій професійний рівень та проходити з цією метою відповідну підготовку (п. 3 ст. 54 Закону 2453/2010).

Вимоги за міжнародними стандартами:

а) Судді мають право отримувати переваги від курсів підвищення кваліфікації. Підвищення кваліфікації має бути добровільним для суддів.

Суддя, призначений на посаду судді вперше, проходить щорічну двотижневу підготовку у Національній школі суддів України. Суддя, який обіймає посаду судді безстроково, проходить двотижневу підготовку у НШСУ не менше, ніж раз на три роки (п. 6 ст. 54 Закону 2453/2010).

Тобто Закон 2453/2010 не передбачає жодних наслідків для суддів, які порушують цю норму, ні щодо підвищення у посаді, ні щодо призначення на посаду судді безстроково.

Вимоги за міжнародними стандартами:

b) Підвищення кваліфікації є етичним обов'язком суддів. Підвищення кваліфікації може бути обов'язковим лише у виключних випадках, таких як посідання нової посади, інший вид діяльності або функцій, фундаментальні зміни у законодавстві.

l) Інтенсивність і тривалість курсів підвищення кваліфікації має узгоджуватися з попереднім досвідом.

Голова місцевого суду забезпечує виконання вимог щодо підвищення кваліфікації суддів місцевого суду (підпункт 8 п. 1 ст. 24), голова апеляційного суду забезпечує виконання вимог щодо підвищення кваліфікації суддів апеляційного суду (підпункт 8 п. 1 ст. 29), голова вищого спеціалізованого суду забезпечує виконання вимог щодо підвищення кваліфікації суддів вищого спеціалізованого суду (підпункт 11 п. 1 ст. 34 Закону 2453/2010).

Проте на Голову Верховного Суду України не покладено відповідного обов'язку забезпечувати виконання суддями цих судів вимог щодо підвищення кваліфікації.

Вимоги за міжнародними стандартами:

m) Самі суди мають заохочувати своїх членів відвідувати курси підвищення кваліфікації.

i) Програми підвищення кваліфікації мають упродовжуватися у середовищі, в якому представники різних гілок і рівнів судової системи можуть зустрічатися та обмінюватися досвідом і досягати спільного розуміння; вони також повинні сприяти створенню такого середовища.

Державною установою зі спеціальним статусом, що забезпечує підготовку висококваліфікованих кадрів для судової системи та здійснює науково-дослідну діяльність, є Національна школа суддів України, яка утворюється при Вищій кваліфікаційній комісії суддів України. НШСУ є юридичною особою з самостійним балансом і рахунками та може мати регіональні відділення (ст. 81 Закону 2453/2010).

Наглядний орган НШСУ – Комісія – має у своєму складі 11 членів, з них 6 призначаються з'їздом суддів України (підпункт 1 п. 1 ст. 92 Закону 2453/2010).

НШСУ здійснює практичну підготовку кандидатів на посаду судді спільно з університетами, але є єдиним органом, на який покладено підготовку діючих суддів. Отже, НШСУ проводить підготовку суддів, призначених на цю посаду вперше, призначених безстроково та призначених на адміністративні по-

сади у судах, а також регулярні курси підвищення кваліфікації для суддів (ст. 82 Закону 2453/2010).

Вимоги за міжнародними стандартами:

e) Відповідність курсів підвищення кваліфікації для суддів має вирішуватися незалежним судовим органом, у якому мінімум половина членів має бути суддями, обраними колегами.

f) Курси підвищення кваліфікації для суддів мають проводитися спеціальним автономним закладом із власним бюджетом, який не є безпосередньо відповідальним за призначення суддів, просування чи робочу дисципліну.

Незалежно від того факту, що НШСУ є єдиним органом, який відповідає за підвищення кваліфікації суддів, апеляційні суди та вищий спеціалізований суд також відповідають за забезпечення певної практичної підготовки суддів судів нижчих рівнів, метою якої є однакове застосування норм закону. Тому від апеляційних судів очікують надання методологічної допомоги місцевим судам; вони також є відповідальними за вивчення та узагальнення судової практики (прецедентного права). Більше того, вищі суди мають надавати методологічну допомогу судам нижчого рівня для того, щоби поширювати однакове застосування норм Конституції та законів України у судовій практиці на основі узагальнень останньої та аналізу судової статистики. Вони також мають надавати спеціалізованим судам нижчого рівня поради щодо тлумачення/роз'яснення питань застосування права у справах відповідної юрисдикції (підпункт 3 і 4 п. 1 ст. 27 та підпункт 3 і 4 п. 1 ст. 32 Закону 2453/2010).

Вимоги за міжнародними стандартами:

j) Програми підвищення кваліфікації мають упродовжуватися суддями та експертами у відповідних галузях. Важливо, щоби судді-викладачі мали доступ до судової практики.

Державна судова адміністрація України (ДСА) відповідальна за забезпечення адекватних умов для функціонування Комісії та НШСУ (підпункт 2 п. 1 ст. 146 Закону 2453/2010).

Вимоги за міжнародними стандартами:

c) Держава має виділити суддям фінансові ресурси, час та інші ресурси, необхідні для відвідування курсів підвищення кваліфікації;

d) Курси підвищення кваліфікації суддів мають фінансуватися виключно державою.

Брошура «Навчання суддів впродовж кар'єри: модельні програми підготовки» є збірником модельних програм для безперервної підготовки суддів впродовж їхньої кар'єри і складається з п'ятьох розділів:

- професійні навички судді (роль судді у демократичному суспільстві; професійна етика судді; відносини з громадськістю; судові експертизи, залучення спеціаліста; прикладна судова психологія; присудова медіація: навички успішного судді-медіатора; юридична методологія (тлумачення і застосування

права); основи європейського права (право Ради Європи і Європейського Союзу); Європейська конвенція з прав людини і практика Європейського суду з прав людини: що потрібно знати судді; проблеми розмежування різних видів судової юрисдикції; мистецтво підготовки судового рішення; основи судового менеджменту і т. ін.);

- цивільне судочинство (права людини і основоположні свободи – застосування судами міжнародних інструментів їх захисту в цивільних справах; право на суд належної компетенції та його забезпечення; наказне провадження: особливості, проблемні питання; провадження у цивільній справі в першій інстанції; доказування в цивільних справах; заочний розгляд справи; особливості розгляду справ окремого провадження і т. ін.);
- кримінальне судочинство (запобіжні заходи; докази і доказування; постановлення вироку; проблемні питання кваліфікації співучасті у злочині та множинності злочинів; проблеми кваліфікації злочинів у сфері господарської діяльності; апеляційне провадження; касаційний перегляд; виняткові види перегляду судових рішень; роль суду у забезпеченні прав осіб, щодо яких вирішується питання про їх екстрадицію і т. ін.);
- господарське судочинство (запобіжні заходи: забезпечення позову і доказів; доказування в господарських справах; позовна давність і процесуальні строки у господарському судочинстві; проблеми застосування Цивільного і Господарського кодексів України; способи захисту у сфері господарювання; господарсько-правова відповідальність; вирішення господарських спорів за участю іноземного суб'єкта господарювання; міжнародна правова допомога в господарських справах і т. ін.);
- адміністративне судочинство (роль адміністративної юстиції в демократичному суспільстві; права людини і основоположні свободи – застосування адміністративними судами міжнародних інструментів їх захисту; критерії судової оцінки діяльності публічної адміністрації; вирішення спорів щодо публічної служби; вирішення соціальних спорів; вирішення справ за зверненням адміністративних органів; вирішення спорів за участю іноземців та осіб без громадянства (апатридів); міжнародна правова допомога в адміністративних справах і т. ін.). Програми розроблено кваліфікованими експертами з урахуванням інтересів суддів – представників різних судових юрисдикцій та інстанцій на підставі результатів відповідного соціологічного дослідження. Ці програми є пропозицією Національній школі суддів України для імплементації під час обов'язкової підготовки суддів загальної юрисдикції, що передбачена Законом України «Про судоустрій і статус суддів».

Видання розраховане на працівників НШСУ, які відповідають за організацію процесу підготовки суддів,

викладачів-тренерів, розробників курсів для суддів, а також самих суддів.

Експерти Спільної Програми висловили сподівання, що Комісія, НШСУ разом з регіональними відділеннями користуватимуться звітом та брошурою у процесі формування навчальних планів підготовки суддів, що сприятиме належному виконанню міжнародних рекомендацій стосовно підготовки працівників судових органів.

3. Після оцінки, проведеної у березні-лютому 2011 року, Спільною Програмою разом з консультантом паном Джеремі МакБрайдом – Баристером і Головою Наукового Комітету Агентства основоположних прав Європейського Союзу (Велика Британія) було підготовлено **Доповідь про навчальні потреби українських суддів стосовно Європейської Конвенції з прав людини**. У доповіді наводиться оцінка поточної правової та практичної ситуації з навчанням представників правничого фаху в Україні (суддів, прокурорів, адвокатів) стосовно застосування Європейської Конвенції з прав людини та практики Європейського Суду з прав людини. Планується, що цю доповідь використовуватиме Рада Європи в рамках надання в майбутньому допомоги українським органам влади у цьому напрямі. Зокрема, пан МакБрайд надав деякі конкретні рекомендації із вдосконалення організації навчання стосовно Європейської Конвенції з прав людини для відповідної категорії представників правничого фаху.

Ця доповідь була представлена та широко обговорювалася на міжнародній конференції «Вища кваліфікаційна комісія суддів України: набутий досвід, виклики сьогодення та майбуття». Вона також була опублікована та поширена серед відповідних установ.

4. 24-28 жовтня 2011 року Спільною Програмою було організовано для представників НШСУ та Комісії **навчальний візит до Польщі**. Мета навчального візиту – ознайомлення представників новоутворених установ України з роботою та досвідом аналогічних установ у країнах – членах Ради Європи, а саме з напрямками співпраці між усіма зацікавленими сторонами: міністерством юстиції, міністерством фінансів, національною школою суддів і прокурорів, прокуратурою, органами самоврядування, адвокатами у процесі відбору, призначення та підготовки суддів.

Навчальний візит складався з двох частин. Перша частина була присвячена дводенному візиту до Варшави. Представники українських установ отримали можливість зустрітися із заступником Міністра юстиції Польщі та працівником, який у міністерстві відповідає за діяльність Національної Школи суддів та прокурорів. Крім того, українська делегація відвідала Національну Раду суддів Польщі, яка, з одного боку, відповідає за забезпечення незалежності суддів від державних органів, а з іншого – забезпечує добір суддів та їх притягнення до дисциплінарної відповідальності.

Друга частина – це триденний візит до головного управління Національної Школи суддів та прокурорів у Кракові, де учасники ознайомилися із системою підготовки суддів, програмами базової та вищої освіти, навчальними планами та методиками навчання, організацією роботи (положення законодавства, адміністративні регламенти, фінансування, механізм підпорядкування, структура, кадрова політика, стандарти навчання, періодична звітність).

5. На запит Голови Вищої кваліфікаційної комісії суддів України Спільна Програма організувала **чотири тижневих семінари-модулі з підготовки тренерів на тему «Методологія тлумачення нормативно-правових актів»**. Консультант Ради Європи Джон Ліптон (Велика Британія) та українські консультанти (судді та вчені) поділилися з учасниками досвідом щодо читання, розуміння та застосування законів.

Цей захід став першим кроком у розбудові навчальних курсів з тлумачення законів. Експерти ознайомили учасників з різними методами тлумачення і використали навчальні приклади та формат роботи в малих групах для поглиблення щойно набутих знань. Під час другого раунду навчання учасники дізналися про новітні навчальні методології. Захід мав стати першим кроком до створення команди тренерів для НШСУ та її регіональних відділень, які б не лише мали глибокі знання щодо тлумачення законів, але й були обізнані у найдієвіших методах поширення таких знань серед своїх колег.

6. Представники наглядових органів у системі судоустрою України – Вищої ради юстиції та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України ознайомилися з найкращою європейською практикою дисциплінарної відповідальності суддів та порядком відбору, призначення і підвищення у посаді судді під час **навчальної поїздки 2-6 травня 2011 року до Іспанії**, де відвідали Генеральну Раду суддів, Школу суддів, Верховний суд та Омбудсмена з метою обміну досвідом з питань структури та компетенції означених установ, загальних принципів початкової підготовки та безперервного навчання, роботи судових інспекторів тощо.

7. 20-21 жовтня 2011 року була організована **міжнародна конференція на тему «Вища кваліфікаційна комісія суддів України: набутий досвід, виклики сьогодення та майбуття»**. Мета конференції полягала в обговоренні результатів роботи Комісії протягом першого року її існування та викликів, пов'язаних з європейськими стандартами у контексті судової реформи в Україні. Обговорювалися питання добору кандидатів на призначення на посаду судді вперше, та, окрім іншого, дисциплінарної відповідальності, навчання та кваліфікації суддів. Експерти Ради Європи Хосе Мануель Дуру Кардосо (Португалія), Карстен Манке (Німеччина), Майя Тратнік (Словенія), Крістіна Кожукару (Молдова), Джеремі МакБрайд (Велика Британія) проаналізували законодавство України, яке регулює питання, винесені на обговорення учас-

никами конференції, і практику Комісії.

За результатами роботи конференції учасники прийняли резолюцію з рекомендаціями щодо вдосконалення чинного законодавства та практики роботи Комісії з урахуванням європейських стандартів правосуддя.

Пропозиції експертів

Хосе Мануель Дуру Кардосо (Португалія)

Щодо термінів застосування дисциплінарних санкцій.

«Дисциплінарні санкції стосовно судді повинні застосовуватися до нього\неї не пізніше 6 місяців з моменту отримання дисциплінарним органом Комісії підтверджених фактів дисциплінарного проступку цього судді».

Щодо дисциплінарних інспекторів.

«Добір дисциплінарних інспекторів прописаний у статті 98-2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Закон започаткував створення органу із 33 інспекторів, які призначаються головою Комісії за рекомендацією відповідного її члена, за яким конкретний інспектор буде закріплений. Нічого не сказано про кваліфікацію інспекторів. Дисциплінарний інспектор є дуже важливою фігурою у процесі притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, тому він має бути дуже досвідченим у сфері діяльності суду та процедури відправлення правосуддя.

Інспектор повинен бути вищим за рангом та більш досвідченим, ніж той суддя, справу якого він розглядає.

На посаду інспектора повинні запрошуватися судді вищих та апеляційних судів, прокурори та судді у відставці.

33 інспектори – це дуже мало з огляду на те, що в Україні працює близько 10000 суддів і до Комісії надходить понад 16 тисяч скарг щороку. Можливо, кількість інспекторів не варто чітко регламентувати у Законі, а залучати до цієї роботи таку їх кількість, що необхідна відповідно до потреб у певній ситуації...».

Карстен Манке (Німеччина)

Щодо кандидатів на посаду судді.

«Необхідно перевіряти етичну поведінку та моральні якості кандидатів на посаду судді... Комісія повинна, як мінімум, проводити співбесіду з кандидатом...»

Щодо незалежності судової влади.

«Рада суддів повинна виконувати роль лідера щодо відбору, призначення, просування судді, його перевірки, дисциплінарних та етичних аспектів, навчання, складання бюджету та контролю за його розподіленням, адміністрування та управління судами, захисту іміджу судді тощо».

З огляду на взаємодію Комісії та Спільної Програми висловлюю від себе особисто щире подяку Голові Вищої кваліфікаційної комісії суддів України Ігорю Самсіну та його співробітникам за готовність використовувати можливості донорських міжнародних організацій для максимальної вигоди інституції на шляху її розвитку й утвердження в суспільстві.

Поліна Казакевич,
начальник відділу
міжнародного співробітництва
секретаріату Вищої кваліфікаційної
комісії суддів України

Міжнародна діяльність Комісії набирає обертів

Остання третина 2011 року та початок 2012 року були позначені активною міжнародною діяльністю Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Вона спрямована на вдосконалення процедури формування суддівського корпусу, притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності та розбудову національної системи суддівської освіти на засадах упровадження кращих здобутків світового досвіду.

За відносно нетривалий період діяльності Комісії з часу її заснування співпраця з іноземними партнерами в рамках міжурядових та міжвідомчих угод суттєво активізувалася.

За підтримки Проекту Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) «Україна: справедливе правосуддя» у грудні 2011 року Комісією ініційовано роботу міжнародного семінару на тему: «Практичні аспекти дисциплінарної відповідальності судді». Його метою було вдосконалення дисциплінарної практики стосовно суддів, зокрема обговорення проектів документів Комісії щодо регулювання процесу притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, використання в дисциплінарному процесі сучасних інформаційних технологій та стандартизованих документів.

У лютому 2012 року у м. Львові пройшов міжнародний семінар-практикум «Результати першого національного добору кандидатів на посаду судді: досвід, шляхи удосконалення та запровадження спеціальної підготовки кандидатів». Приводом до проведення цього семінару стало обговорення рекомендацій, вироблених під час засідань робочої групи з питань удосконалення процедури добору кандидатів на посаду судді вперше, створеної з ініціативи Комісії за участю представників органів державної влади та судової системи України. З метою досягнення консенсусу щодо критично важливих аспектів процесу добору та призначення кандидатів на посаду судді вперше на семінар були запрошені представники Вищої ради юстиції, Верховного Суду України, Ради суддів України, Ради суддів адміністративних судів України, вищих спеціалізованих судів, Міністерства юстиції України, Національної школи суддів України, голови апеляційних судів.

Учасниками семінару було запропоновано впроваджувати спеціальну підготовку через певні організаційні заходи і створення нормативної бази, зважаючи на те, що це професійно орієнтоване навчання, завдання якого – підготувати особу, яка має вищу юридичну освіту та належний рівень теоретичних знань, до ефективного виконання обов'язків професійного судді.

Учасниками семінару також напрацьовано рекомендації щодо, зокрема, підготовки тестових завдань та їх апробації з визначенням психометричних характеристик, а також відбору та навчання авторів тестових завдань. Сформульовано пропозиції та рекомендації щодо такого компоненту кваліфікаційного іспиту, як виявлення особистих і моральних якостей кандидатів на посаду судді вперше. Також учасники семінару погодилися з тим, що удосконалення процедури добору кандидатів на посаду судді вперше Комісія має провести шляхом опрацювання вже затверджених локальних нормативних актів, які регулюють проведення відповідних процедур та внесення змін до них.

Вагоме значення мало проведення Комісією за підтримки Спільної програми Ради Європи та Європейського Союзу «Прозорість та ефективність судової системи України» третьої і четвертої навчальних сесій з методології тлумачення нормативно-правових актів для суддів-тренерів з усіх областей. Вони ознайомилися з досвідом колег у правотлумаченні при вирішенні

окремих категорій судових справ, проблематикою співвідношення інтуїтивного підходу вирішення справ і правотлумачення, побудованого на об'єктивних критеріях – логіці права та практиці.

Визначальною подією стало проведення спільно із згаданим Проектом першої міжнародної науково-практичної конференції на тему: «Вища кваліфікаційна комісія суддів України: набутий досвід, актуальні питання та перспективи» з нагоди першої річниці діяльності Комісії 20-21 жовтня 2011 року у м. Києві. В роботі конференції взяли участь й іноземні фахівці, зокрема члени Вищої кваліфікаційної колегії суддів Російської Федерації, представники Вищої ради юстиції Грузії, міжнародні експерти з Німеччини, Великобританії, Португалії, Молдови.

Особливістю формату роботи конференції було одночасне проведення чотирьох сформованих робочих секцій відповідно до повноважень Комісії (добір кандидатів на посаду судді вперше; обрання на посаду судді безстроково, переведення суддів; дисциплінарна відповідальність судді; забезпечення кваліфікаційного рівня судді), результати роботи яких лягли в основу підсумкової резолюції конференції.

Налагоджено дружні двосторонні зв'язки з органами зарубіжних країн із повноваженнями у сфері формування суддівського корпусу та навчання суддів. Так, під час навчального візиту представників Комісії і Національної школи суддів України до Польщі у жовтні минулого року було укладено угоду про співпрацю між Національною школою судочинства та прокуратури Польщі і Національною школою суддів України.

Українська делегація була ознайомлена з тим, як функціонує система добору суддів у Польщі і яку роль відіграє у цьому міністерство юстиції. Міністерство щороку визначає потребу у доборі для підготовки суддів та прокурорів, який здійснює Національна школа судочинства та прокуратури. Після річної підготовки кандидатів, які успішно пройшли первинну загальну підготовку, міністерство визначає кількість посад суддів та прокурорів, яких необхідно підготувати. Характерно, що діючий порядок надає право міністерству встановлювати прохідний бал до проведення тестування, однак у подальшому такий порядок має бути змінено, оскільки він не є ефективним і не дає можливості точно прогнозувати і планувати.

Делегація відвідала і Державну раду судочинства Польщі, яка є органом суддівського самоврядування і має схожі функції із Вищою кваліфікаційною комісією суддів України. Цей орган, до складу якого входить 25 осіб, 17 з яких судді, надає рекомендації кандидатам на посаду судді для призначення їх президентом, займається питаннями суддівської етики, оцінює проекти законів щодо статусу суддів та судів, а також розглядає скарги на дії суддів. Члени Державної ради судочинства працюють на громадських засадах. Пріоритетною позицією в оцінюванні Радою кандидата на посаду судді є його кваліфікація. Оці-

нення кандидата відбувається без його участі, однак у разі виникнення спірних ситуацій кандидат на посаду судді може бути запрошений на засідання.

Національна школа судочинства і прокуратури Польщі здійснює підготовку кандидатів на посаду судді і прокурора, підвищення кваліфікації суддів і прокурорів, а також проводить дослідницьку діяльність.

На запрошення Голови Верховного Суду Грузії Костянтина Кублашвілі представники Комісії взяли участь у роботі міжнародної науково-практичної конференції «Навчальні заклади для суддів та судоустрій» 17-18 листопада 2011 року з нагоди п'ятої річниці заснування Вищої школи юстиції Грузії. Особливий інтерес і жваву дискусію викликали такі питання, як критерії оцінювання практичних завдань кандидатів на посаду судді, підходи до виявлення їх особистих і моральних якостей, необхідність включення до програми підготовки кандидата курсу з вивчення Європейської конвенції з прав людини та основних свобод 1950 року.

Грузинські колеги поінформували про навчання у Вищій школі юстиції, яке триває 10 місяців і складається з трьох етапів. Перший етап триває 5 місяців і включає поглиблений теоретичний курс з основних галузей права, суддівської етики, риторики, орфографії, іноземної мови, судового менеджменту, взаємодії зі ЗМІ. Після цього слухачі складають тест із 100 запитань. Для переходу до другого етапу кандидату необхідно набрати не менше 80 балів. Другий етап передбачає стажування протягом чотирьох місяців, що буває двох видів: обов'язкове – в загальних судах та альтернативне – в прокуратурі, нотаріаті тощо. Суддя-наставник оцінює роботу стажиста за кожен день. Для переходу до третього етапу кандидат має набрати не менше 2/3 від загальної кількості балів і скласти письмовий звіт про стажування. Третій етап передбачає семінарські заняття протягом одного місяця. Семінари імітують судовий процес: кожного дня кандидат одержує «справу», яку він має розглянути і винести рішення. Оцінює успішність виконаного завдання куратор. Після завершення навчання проводиться загальний іспит, під час якого кандидат отримує одну «справу» за спеціалізацією на свій вибір, яку він має розглянути, підготувати рішення та захистити його перед екзаменаційною комісією.

Розвивається співробітництво з європейськими інституціями, зокрема з Європейським Союзом та Радою Європи. Його мета – сприяння реалізації стандартів незалежності, професіоналізму та ефективності судових систем в країнах-бенефіціарах. Так, у жовтні 2011 року на запрошення Генерального директорату з прав людини та правових питань Ради Європи Голова Комісії Ігор Самсін взяв участь у засіданні робочої групи «Незалежні судові системи» в рамках Програми Європейського Союзу «Підтримка судової реформи в країнах Східного партнерства» у м. Страсбурзі.

(продовження на стор. 51)

Члени Комісії задекларували свої доходи

Відповідно до законодавства України Голова і члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України подали декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за 2011 рік.

Самсін Ігор Леонович

Згідно з декларацією загальна сума сукупного доходу становить 405278,84 грн, у тому числі заробітна плата – 283894,76 грн, матеріальна допомога – 20614,44 грн, дохід від викладацької та наукової діяльності – 10576,70 грн, інші види доходів – 110807,38 грн. Сума коштів на рахунках у банках – 161077,90 грн.

І. Л. Самсіну належать земельні ділянки загальною площею 5500 кв. м, садовий будинок загальною площею 160 кв. м та у користуванні квартира в м. Києві загальною площею 140,7 кв. м.

Сім'я І. Л. Самсіна належить земельна ділянка у Львівській області загальною площею 120,053 кв. м, житловий будинок загальною площею 75,3 кв. м та автомобіль ВАЗ 2115 2003 року випуску.

Доходи членів сім'ї становлять 34057,68 грн. Сума коштів на рахунках у банках – 102980,53 грн.

Пінчук Микола Григорович

Згідно з декларацією загальна сума сукупного доходу становить 1336861,76 грн, у тому числі заробітна плата – 392666,76 грн, матеріальна допомога – 20914,00 грн, інші види доходів – 944195,00 грн.

М. Г. Пінчуку належить квартира в м. Києві загальною площею 43 кв. м, житловий будинок загальною площею 66 кв. м та земельна ділянка 3700 кв. м в Чернігівській області.

М. Г. Пінчук є власником автомобілів: Nissan-Patrol 2007 року випуску, Toyota Land Cruiser 2011 року випуску, трактора ТМ-16 1983 року випуску, а також гаража площею 43,7 кв. м.

Марцинкевич Анатолій Миколайович

Згідно з декларацією загальна сума сукупного доходу становить 281476,19 грн, у тому числі заробітна плата – 163714,54 грн, матеріальна допомога – 10226,19 грн, інші види доходів – 107535,46 грн. Загальна сума сукупного доходу членів сім'ї А.М. Марцинкевича – 12840,00 грн. Розмір внесків членів сім'ї до статутного капіталу товариства (підприємства, організації) становить 59791,00 грн.

А. М. Марцинкевич має земельну ділянку загальною площею 1000 кв. м, не завершений будівництвом житловий будинок, у спільній власності – квартиру в м. Хмельницький загальною площею 62,3 кв. м.

Членам сім'ї належить земельна ділянка загальною площею 1800 кв. м і житлові будинки, один із яких – загальною площею 81 кв. м, інший – не завершений будівництвом. А. М. Марцинкевич має в користуванні автомобіль Audi-100 (об'єм двигуна 2000 куб. см) 1990 року випуску.

Віхров Володимир Васильович

Згідно з декларацією загальна сума сукупного доходу становить 313022,00 грн, у тому числі заробітна плата – 304386,00 грн, дивіденди – 18636,00 грн. Загальна сума доходу членів сім'ї – 47652,00 грн. Сума коштів на рахунках у банках та інших фінансових установах – 308576,00 грн.

У спільній власності з членами сім'ї В. В. Віхров має квартиру в м. Дніпропетровськ загальною площею 152 кв. м, гараж – 18 кв. м, автостоянку загальною площею 8 кв. м у м. Дніпропетровськ; в Запорізькій області – дачний будинок загальною площею 244 кв. м, земельну ділянку загальною площею 2300 кв. м.

В. В. Віхров є власником автомобіля Toyota RAV4 (об'єм двигуна 2000 куб. см) 2010 року випуску. У власності членів сім'ї – автомобіль Toyota RAV4 (об'єм двигуна 2000 куб. см) 2005 року випуску.

Горбачова Лідія Павлівна

Згідно з декларацією загальна сума сукупного доходу становить 274359,00 грн, у тому числі заробітна плата – 229917,00 грн, інші види доходів – 44442,00 грн.

Л. П. Горбачовій належить квартира в м. Харків загальною площею 100,6 кв. м. Вона є власником автомобіля Mitsubishi Lancer (об'єм двигуна – 1584 куб. см) 2009 року випуску.

Колеснік Галина Антонівна

Згідно з декларацією загальна сума сукупного доходу становить 233160,00 грн, у тому числі заробітна плата – 145312,68 грн, інші види доходів – 87847,32 грн. Загальна сума доходів членів сім'ї – 30100,00 грн.

Г. А. Колеснік має у спільній власності квартиру в м. Маріуполь загальною площею 73 кв. м, дачний будинок в Донецькій області загальною площею 100 кв. м, гараж загальною площею 25 кв. м, автомобіль Волга 3110 (об'єм двигуна 2000 куб. см) 2004 року випуску. Вона є власником земельної ділянки загальною площею 120 кв. м. На банківських рахунках членів сім'ї Г. А. Колеснік – 100000,00 грн.

Мельник Микола Григорович

Згідно з декларацією заробітна плата становить 196473,00 грн. Сума коштів на рахунках у банках та інших фінансових установах – 500000,00 грн.

М. М. Мельнику належить житловий будинок в Київській області загальною площею 200 кв. м, земельні ділянки в Київській області загальною площею 10090 кв. м. Він також є власником іншого нерухомого майна загальною площею 48 кв. м. У спільній власності – квартира в м. Києві загальною площею 53 кв. м.

Він є власником автомобіля Porsche Cayenne S (об'єм двигуна 4500 куб. см) 2005 року випуску, трактора Hyundai 2006 року випуску. У спільній власності – гаражі: 60 кв. м, 30 кв. м. Членам сім'ї М. М. Мельника належить будинок загальною площею 400 кв. м і автомобіль Lexus 330 (об'єм двигуна 3300 куб. см) 2006 року випуску.

Мікулін Віктор Петрович

Згідно з декларацією загальна сума сукупного доходу становить 482222,00 грн, у тому числі заробітна плата – 169839,00 грн, дохід від науково-викладацької та авторської винагороди – 71383,00 грн, страхові виплати – 241000,00 грн. Загальна сума доходу членів сім'ї – 112182,00 грн.

В. П. Мікуліну належить квартира загальною площею 93,3 кв. м та житловий будинок загальною площею 378,1 кв. м. Сім'ї В.П. Мікуліна належить земельна ділянка загальною площею 700 кв. м.

В. П. Мікулін є власником земельної ділянки загальною площею 2630 кв. м, автомобіля Mercedes-Benz 2148. Сім'ї належить Mazda-6 2008 року випуску. Витрати на утримання зазначеного майна становлять 26500,00 грн.

Сокурєнко Дмитро Михайлович

Згідно з декларацією загальна сума сукупного доходу становить 218052,00 грн, у тому числі заробітна плата – 192701,00 грн, матеріальна допомога – 25351,00 грн, сума коштів на рахунках у банках та інших фінансових установах – 58030,00 грн.

Д. М. Сокурєнку належить квартира в м. Києві площею 43,4 кв. м та у спільній власності – квартира загальною площею 72 кв. м, житловий будинок загальною площею 534,2 кв. м, дачний будинок загальною площею 189 кв. м у Київській області. Він також є власником земельних ділянок: 693 кв. м, 1199 кв. м, 510 кв. м.

Д. М. Сокурєнко володіє автомобілями: Toyota Prado (об'єм двигуна 2694 куб. см) 2004 року випуску, Chevrolet (об'єм двигуна 5300 куб. см) 2004 року випуску. В його власності гараж загальною площею 18 кв. м.

Фадєєва Ніна Миколаївна

Згідно з декларацією сума заробітної плати становить 156630,00 грн, дохід від відчуження рухомого та нерухомого майна – 376000,00 грн, інші види доходів – 204848,00 грн.

Н. М. Фадєєвій належить житловий будинок загальною площею 578 кв. м, земельна ділянка загальною площею 400 кв. м у Київській області та земельна ділянка 8 кв. м у Львівській області. Н. М. Фадєєва є власником автомобілів: Mercedes-Benz ML 350 2010 року випуску, Nissan Tiida, (об'єм двигуна 1600 куб. см) 2008 року випуску. Їй належить гараж площею 20 кв. м.

Шаргалo Віктор Іванович

Згідно з декларацією загальна сума сукупного доходу становить 358781,00 грн, у тому числі заробітна плата – 245156,00 грн, матеріальна допомога – 17807,00 грн, інші види доходів – 95817,00 грн. Сума коштів на рахунках у банках та інших фінансових установах – 80000,00 грн.

В. І. Шаргалo належить квартира в м. Києві площею 95 кв. м та гараж – 30 кв. м. Він є власником автомобіля Audi (об'єм двигуна 2996 куб. см) 2008 року випуску.

МІЖНАРОДНИЙ ВЕКТОР

(початок на стор. 47)

Українська делегація представила на цій зустрічі основні здобутки на шляху реформування вітчизняної судової системи, а саме: проведення загальнонаціонального анонімного тестування та кваліфікаційного іспиту для кандидатів на посаду судді вперше, створення на нових засадах Національної школи суддів України, підвищення ролі органів суддівського самоврядування тощо.

У рамках цієї ж Програми у лютому 2012 року в м. Страсбурзі відбулася дводенна сесія робочої групи «Професійні судові системи». Учасники робочої групи обговорили роль і функції національних навчальних закладів та установ, відповідальних за навчання суддів, основні тенденції і перешкоди в процесі реалізації європейських стандартів у країнах Східного партнерства.

Голова Вищої кваліфікаційної комісії суддів України Ігор Самсін і Голова Верховного Суду Грузії Константин Кублашвілі (зліва направо)

Міжнародний семінар «Практичні аспекти дисциплінарної відповідальності судді», 9-10 грудня 2011 року, Івано-Франківська область, с. Татарів

Голова Комісії Ігор Самсін у складі української делегації на засіданні робочої групи «Незалежні судові системи» в рамках Програми Ради Європи «Підтримка судової реформи в країнах Східного партнерства», 12-14 жовтня 2011 року, м. Страсбург

Навчальний візит представників Комісії та Національної школи суддів України до Республіки Польща, 24-29 жовтня 2011 року

Міжнародна науково-практична конференція «Вища кваліфікаційна комісія суддів України: набутий досвід, актуальні питання та перспективи», 20-21 жовтня 2011 року, м. Київ

Україні потрібні нові судді з іншим менталітетом

22-24 лютого 2012 року у Львові відбувся міжнародний науково-практичний семінар на тему: «Результати першого національного добору кандидатів на посаду судді: досвід, шляхи удосконалення та запровадження спеціальної підготовки кандидатів». Захід організовано Вищою кваліфікаційною комісією суддів України за підтримки проекту Агентства США з міжнародного розвитку USAID «Україна: справедливе правосуддя».

Із виступів учасників семінару:

Ігор Самсін, Голова Вищої кваліфікаційної комісії суддів України

«Однією з важливих функцій Комісії є розроблення тестів і практичних завдань, які відповідатимуть міжнародним стандартам та вимогам щодо виявлення рівня професійних знань та умінь майбутніх суддів. Лише Комісія має право встановлювати вимоги до рівня знань кандидатів на посаду судді, а саме визначати, що і в якому обсязі кандидат повинен знати, щоб претендувати на посаду судді. Впровадження спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді вперше є надзвичайно важливим обов'язком Комісії та Національної школи суддів, оскільки вона повинна стати наступним кроком у процесі перебудови системи добору суддів і має особливе державне значення».

Девід М. Вон, керівник проекту USAID «Україна. Справедливе правосуддя»

«Одним із пріоритетних напрямів роботи нашого проекту є сприяння підвищенню прозорості та стандартизації процесу добору суддів і притягнення їх до дисциплінарної відповідальності. Саме тому наш проект приділяє особливу

увагу співпраці з Вищою кваліфікаційною комісією суддів України. Ми також надаватимемо допомогу щодо удосконалення нормативної бази процесу добору суддів, запровадження спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді та удосконалення програми підвищення кваліфікації суддів».

Михайло Вільгушинський, заступник Голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ

«Я переконаний, що залучення суддів та науковців до оцінювання практичного завдання під час кваліфікаційного іспиту — це правильне рішення. Критерії оцінки практичних знань розроблені ідеально. Стосовно ж змін, які відбулись у процедурі призначення суддів, то вони були необхідні і продиктовані судовою реформою, що діє в Україні».

Раїса Ханова, заступник Голови ради суддів загальних судів України

«Вважаю, що Вища кваліфікаційна комісія суддів України виконує свої функції дуже якісно. Новопризначені судді приступили до роботи і це головне. Якби усі працювали так ефективно, як Комісія, то в нас усе було б набагато краще».

ОБМІН ДОСВІДОМ

Сергій Сафулько, член Вищої ради юстиції

«Вища кваліфікаційна комісія суддів України виконала не просто велику, а грандіозну роботу щодо проведення добору кандидатів на посаду судді вперше. Це була нелегка справа, адже раніше в Україні добору як такого не існувало. Оцінюючи рівень професійної підготовки кандидатів, ми робимо висновок: сьогодні вони мають значно якісніше знання. Нині українське суспільство потребує нових суддів з іншим менталітетом, з іншим рівнем знань».

Світлана Старовойтова, суддя Дніпровського районного суду міста Києва

«Я була однією з тих кандидатів, які бажали стати суддею. Для того, щоб досягти своєї мети, я взяла участь в анонімному тестуванні, пройшла кваліфікаційний іспит. Скажу, що теоретичні питання були поставлені зрозуміло, а практичне завдання було наближене до реальних ситуацій. Тобто процес добору кандидатів на посаду судді вперше був відкритий, прозорий і доступний».

Гжегож Борковскі, представник департаменту міжнародного співробітництва Національної школи судочинства та прокуратури Польщі

«У Польщі, як і в більшості країн Європи, освіту суддів можна поділити на професійне навчання і підвищення кваліфікації. Перше стосується осіб, які хочуть стати суддями, а останнє передбачає підвищення кваліфікації судді. І професійне навчання, і підвищення кваліфікації в Польщі здійснюється Національною школою судочинства та прокуратури. Підготовка суддів складається з двох етапів: загальної та професійної підготовки. Після дванадцятимісячної загальної підготовки розпочинається професійна підготовка на посаду судді, яка триває 48 місяців».

Егідіюс Лаужикас, Голова Комісії з координації навчання суддів Суддівської Ради Литви

«У Республіці Литва немає спеціального навчального закладу, який би готував студентів фаху судді. Суддя – лише один із аспектів втілення професії юриста. У процесі навчання суддів та на його окремих етапах задіяна низка різних державних інституцій, серед яких Міністерство юстиції, Судова рада, Комісія з координації навчання суддів, Комітет судової ради з навчання, Національна судова адміністрація, Навчальний центр Національної судової адміністрації та суди. Базова юридична освіта є обов'язковою для осіб, які призначені на посаду судді районного суду вперше».

Судді, які призначені вперше, набувають практичного досвіду роботи у суді, тоді як теоретичні знання вони отримують у Навчальному центрі».

ВІСНИК

Вищої кваліфікаційної комісії суддів України

Передплатний індекс: 89521